ISSN (Print) *2708-339X*
ISSN (Online) *2786-7498*
DOI *10.31732/2708-339X-2026-19*

Legal Bulletin

«KROK» University

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Issue 1 (19)

Випуск 1 (19)

Kyiv/Київ 2026

ISSN (Print) *2708-339X*
ISSN (Online) *2786-7498*
DOI *10.31732/2708-339X-2026-19*

L49

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України №185 від 20 лютого 2023 року збірник наукових праць «Legal Bulletin» включено до Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б» з права (спеціальність 081)

Міжнародні бази та каталоги, що індексують видання:
- Міжнародний центр періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Вищого навчального закладу «Університету економіки та права «КРОК».

«Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Київ: Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2026. Вип. 1 (19). 143 с.

Дев'ятнадцятий випуск збірника містить статті науковців Університету економіки та права «КРОК», а також інших закладів вищої освіти і науково-дослідних установ України. Розраховано на науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у галузях теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного, цивільного, цивільно-процесуального, кримінального, кримінально-процесуального, господарського, фінансового, міжнародного права, а також з інших питань, пов'язаних з фундаментальними і прикладними науковими дослідженнями з проблем застосування права.

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол №7 від 26.03.2026 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №24369-14209ПР від 26.03.2020

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» внесено як суб'єкт у сфері друкованих медіа
(ідентифікатор - R30-02916)

© ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2026
© Автори статей, 2026

ISSN (Print) *2708-339X*
ISSN (Online) *2786-7498*
DOI *10.31732/2708-339X-2026-19*

L49

According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 185 dated February 20, 2023, the scientific journal Legal Bulletin has been included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, Category «B» in Law (specialty 081).

International databases and catalogs indexing publications:
- International Center for Periodicals (ISSN International Centre, Paris);
- CrossRef (DOI:10.31732/2786-7498LB);
- Index Copernicus;
- Google Scholar;
- National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi;
- Institutional repository of «KROK» University rights.

Legal Bulletin: Collection of Scientific Papers. Kyiv: Higher Educational Institution of «KROK» University, 2026. Issue 1 (19). 143 pages.

The nineteenth issue of the Bulletin contains articles by scientists from «KROK» University, as well as other higher educational institutions and research institutions of Poland and Ukraine. It is designed for scientific and pedagogical workers of higher educational establishments, aspirants, masters, practitioners in the fields of theory and history of state and law, constitutional, administrative, civil, civil procedural, criminal, criminal-procedural,economical, financial, international law, as well as in other problem aspects concerning theoretical and applied researches of the application of law.

Recommended for printing by Scientific Council of «KROK» University
(protocol №7 26 March 2026)

Certificate of State Registration of printed mass media in Ukraine:
KB №24369-14209PR 26.03.2020

The Higher Educational Institution of «KROK» University has been registered as an entity in the field of print media (identifier - R30-02916).

© «KROK» University, 2026
© Authors of article, 2026

Головний редактор:

Скоморовський В.Б., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Університет економіки та права «КРОК»

Відповідальний секретар:

Степаненко Н.В., доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Університет економіки та права «КРОК»

Члени редколегії:

Міхневич Людмила Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного та кримінального права КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Україна

Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Дідич Тарас Олегович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної роботи (навчальна робота) навчально-наукового інституту права Київського Національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Губська Олена Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, Україна

Кучук Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, професор кафедри права та публічного управління Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка, Україна

Корольова Вікторія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Доляновська Інна Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін, Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», Україна

Палащакова Даніела, доктор хабілітат, професор, професор технічного університету у Кошиці, Словацька Республіка

Stanislaw Leszek Stadniczenko, доктор хабілітат, професор керівник кафедри державного права і прав людини Опольського Університету, м. Ополє, Республіка Польща

Editors-in-Chief:

Skomorovskyi V. B., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Higher Educational Institution «KROK University»

Executive Editor:

Stepanenko N.V., Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law, Higher Educational Institution «KROK University»

Members of Editorial Board:

Lyudmila Mikhnevich,
Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and Criminal Law of KNEU Vadym Hetman, Ukraine

Tetiana Frantsuz-Yakovets,
Doctor of legal sciences, Professor, Head of the department of Constitutional, International Law and Public Law disciplines, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University «Odesa Law Academy», Ukraine

Taras Didych,
Doctor of Law, Professor, Deputy Director of Scientific and Pedagogical Work (Study Work) of the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

Olena Gubska,
Doctor of Legal Science, Professor, Ukraine

Andriy Kuchuk,
Doctor of Law, Professor of the Department of Law and Public Administration, Sumy State Pedagogical University. A.S. Makarenko, Ukraine

Viktoriya Koroleva,
Candidate of Legal Science, associate Professor, Professor of the Department of State and Legal Disciplines, «KROK» University, Ukraine

Inna Dolianovska,
Ph.D. in Law,
Associate Professor of Department of the State Legal Disciplines,«KROK» University, Ukraine

Daniela Palaščakova,
Doctor of Habilitation, Professor, Technical University in Košice, Slovak Republic

Stanislaw Leszek
Stadniczenko, Doctor of Habilitation, Professor, Headof the Department of State Law and Human Rights, Opole University, Opole, Republic of Poland

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Скоморовський В.Б., Прилуцький С.В. Роль і значення січового стрілецтва в українському державотворенні кінця XIX – початку XX ст. 10

Степаненко Н.В., Чернієвський А.Т. Забезпечення прав людини в умовах надзвичайного чи воєнного стану: баланс між безпекою та свободами 18

Ярмиш О.Н. Взаємодія поліції з судово-прокурорськими органами в ході судової реформи другої половини XIX ст. в Російській імперії 24

Сидор В.Д., Фельтін В.І. Правовий механізм захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту: національний та міжнародний контексти 33

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Герасименко О.О., Таран С.В. Мирова угода як спосіб альтернативного врегулювання господарських спорів 39

Дзісяк О.П., Кожокар І.М. Адміністративно-правові механізми підтримки та захисту підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні 48

Вихрист С.М., Горащенков С.М. Проблеми правового статусу партнерських стосунків без реєстрації шлюбу 54

Мина В.В. Проблеми спадкування нерухомого майна: цивільно-правові аспекти на тимчасово окупованих територіях 62

Рудко Б.Б. Трансформація нотаріату в умовах воєнного стану та цифровізації: сучасні виклики та європейські орієнтири розвитку 70

Петровський А.В. Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав фізичної особи у спрощеному позовному провадженні 77

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

84

Белявська С.Ю., Макарук Р.А. Управління державною службою в Україні: проблеми та перспективи організаційно-правового забезпечення

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Горєлова В.Ю. Кримінологія, юридична аналітика та юридична техніка: міждисциплінарні засади сучасного дослідження злочинності 91

Гуменюк В.В. Сучасний тероризм як інструмент дестабілізації та підриву процесів державотворення 100

Доляновська І.М., Наталушко К.А. Особливості застосування інституту відновного правосуддя в окремих країнах Європи (на прикладі Фінляндії та Норвегії) 111

Чернетченко О.М., Щербакова О.О. Використання відкритої інформації приватними детективами в умовах цифрової трансформації суспільства: правові виклики та перспективи захисту прав людини 122

Прилипко С.М., Корнієнко О.О. Теоретико-правові та організаційні основи досудового розслідування в аспекті забезпечення прав і свобод людини та громадянина 129

CONTENT

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES; CONSTITUTIONAL, MUNICIPAL LAW. PHILOSOPHY OF LAW

Skomorovskyi V.B., Prylutskyi S.V. The role and significance of sich riflemen in the ukrainian state formation of the end of the XIX th - beginning of the XX century 10

Stepanenko N.V., Chernievskyi A.T. Protection of human rights in conditions of a state of emergency or martial law: balancing security and freedoms 18

Yarmysh O.N. Interaction of police with judicial and prosecutorial bodies in the course of judicial reform in the second half of the 19th century in the russian empire 24

Sydor V.D., Feltin V.I. Legal liability of military officers as an element of ensuring discipline and legality in the military sphere 33

SECTION 2. CIVIL LAW AND PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL LAW; COMMERCIAL AND COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

Gerasymenko O.O., Taran S.V. Settlement agreement as a method of alternative dispute resolution in commercial disputes 39

Dzisiak O.P., Kozhokar I.M. Administrative and legal mechanisms for supporting and protecting entrepreneurial activity under martial law in Ukraine 48

Vykhryst S.M., Horashchenkov S.M. Problems of the legal status of partnership relationships without marriage registration 54

Myna V.V. Problems of inheritance of real estate: civil-law aspects in temporarily occupied territories 62

Rudko B.B. Transformation of the Notariat in the Context of Martial Law and Digitalization: Current Challenges and European Development Trends 70

Petrovskyi A.V. Civil-legal protection of personal non-property rights of a natural person in simplified action proceedings 77

SECTION 3. LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW; ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE PROCEDURE; FINANCIAL, INFORMATIONAL, LAND LAW

Bieliavska S.Yu., Makaruk R.A. Public Service Management in Ukraine: Problems and Prospects of Organizational and Legal Support 84

SECTION 4. CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE; CRIMINAL EXECUTIVE LAW AND CRIMINOLOGY; FORENSICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Horielova V.Yu. Criminology, legal analytics, and legal techniques: interdisciplinary foundations of modern crime research 91

Gumenyuk V.V. Modern terrorism as a tool for destabilization and undermining state-building processes 100

Dolianovska I.M., Natalushko K.A. Peculiarities of Applying the Institution of Restorative Justice in Certain European Countries (the Case of Finland and Norway) 111

Chernetchenko O.M., Shcherbakova O.O. Use of open information by private detectives in the conditions of digital transformation of society: legal challenges and prospects for the protection of human rights 122

Prylipko S.M., Korniienko O.O. Theoretical, legal, and organizational foundations of preliminary investigations in the context of protection of human and civil rights and freedoms 129

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498
Legal Bulletin № 1 (19), 2026

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ УЧЕНЬ; КОНСТИТУЦІЙНЕ, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.134 (477)
DOI 10.31732/2708-339X-2026-10-A1

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СІЧОВОГО СТРІЛЕЦТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Скоморовський В.Б.,
доктор юридичних наук, професор
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1020-2322

Прилуцький С.В.,
аспірант, Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: PrylutskyiSV@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-7646-7868

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SICH RIFLEMEN IN THE UKRAINIAN STATE FORMATION OF THE END OF THE 19TH - BEGINNING OF THE XX CENTURY

Skomorovskyi V.B.,
Doctor of Law Sciences, Professor "KROK" University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1020-2322

Prylutskyi S.V.,
post-graduate student «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail.: PrylutskyiSV@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-7646-7868

Анотація*. У статті досліджується роль і значення січового стрілецтва в українському державотворенні кінця XIX – початку XX ст. Зазначається, що організація «Січ» постала на тлі національного руху в Австро-Угорщині наприкінці XIX – початку XX століття як спортивно-пожежна організація на початковому етапі, з часом перетворилася на впливову військово-патріотичну структуру, яка відіграла важливу роль у формуванні української державності. Наголошується на ключовій ролі К. Трильовського у процесі заснування та створення організаційних засад функціонування січового руху. Акцентується, що перші спроби створення «Січі» відбулися в кінці XIX століття, а статутні документи організації були затверджені 8 березня 1900 року, що стало основою для подальшої легалізації січового руху в українських землях. Відзначається, що на перших порах головною метою діяльності товариства було залучення населення до навчання протипожежній справі, гімнастиці та культурно-освітніх проєктах, а членами товариства могли бути особи, незалежно від статі, що відзначалося новаторським підходом у діяльності тогочасних організацій. Характеризуються статутні завдання товариства із визначенням основоположної ідеї рівності всіх людей, що виключало будь-які форми дискримінації. Підкреслюється також ідея соборності, що акцентувала на національній та духовній єдності всього українського*

народу. Зазначається, що січовий рух поступово розвивався та утверджувався серед українців завдяки принципам демократизму, рівноправності та поваги до людської гідності. Ці принципи були близькими по духу для населення, що спонукало його до вступу в «Січі». Відображаються трансформаційні процеси перетворення січової ідеї в стрілецьку з визначенням тих факторів, які на них вплинули. Йдеться, насамперед, про специфіку суспільно-політичних процесів у західноукраїнських землях цього періоду та нездатність вирішення питання самовизначення українців лише мирним, парламентським шляхом. З огляду на це обґрунтовується, що розвиток січової ідеї став основою для формування української організації військового типу «Українські Січові Стрільці», установчі збори якої відбулися 18 березня 1913 року. Зазначається, що в наступні роки Українські січові стрільці активно брали участь у військових операціях в складі австрійської армії, стали основою для створення Української Галицької Армії, брали активну участь у національно-визвольних змаганнях 1917-1921 років.

Ключові слова: *державотворення, К. Трильовський, національно-визвольна ідея, самовизначення, соборність, Українські січові стрільці.*

Формул*: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.*

Abstract*. The article examines the role and significance of the «Sich» riflemen in the Ukrainian state formation of the late 19th – early 20th centuries. It is noted that the «Sich» organization emerged against the background of the national movement in Austria-Hungary in the late 19th – early 20th centuries as a sports and fire organization at the initial stage, over time it turned into an influential military and patriotic structure that played an important role in the formation of Ukrainian statehood. The key role of K. Trylovsky in the process of founding and creating organizational principles for the functioning of the «Sich» movement is emphasized. It is emphasized that the first attempts to create the «Sich» took place at the end of the 19th century, and the organization's statutory documents were approved on March 8, 1900, which became the basis for the further legalization of the «Sich» movement in Ukrainian lands. It is noted that at first the main goal of the society's activities was to involve the population in firefighting training, gymnastics and cultural and educational projects, and members of the society could be individuals, regardless of gender, which was marked by an innovative approach in the activities of organizations of that time. The statutory tasks of the society are characterized, defining the fundamental idea of the equality of all people, which excluded any forms of discrimination. The idea of «sobornosty», which emphasized the national and spiritual unity of the entire Ukrainian people, is also emphasized. It is noted that the «Sich» movement gradually developed and established itself among Ukrainians thanks to the principles of democracy, equality and respect for human dignity. These principles were close in spirit to the population, which prompted them to join the «Sich». The transformation processes of the transformation of the «Sich» idea into the rifle one are reflected, with the definition of the factors that influenced them. This is primarily about the specifics of socio-political processes in the Western Ukrainian lands of this period and the inability to resolve the issue of Ukrainian self-determination only by peaceful, parliamentary means. In view of this, it is argued that the development of the «Sich» idea became the basis for the formation of the Ukrainian military-type organization «Ukrainian Sich Riflemen», the constituent assembly of which was held on March 18, 1913. It is noted that in the following years the Ukrainian «Sich» Riflemen actively participated in military operations as part of the Austrian army, became the basis for the creation of the Ukrainian Galician Army, and took an active part in the national liberation struggles of 1917-1921.*

Keywords*: state formation, K. Trylovsky, national liberation idea, self-determination, conciliarity, Ukrainian Sich Riflemen.*

Formulas*: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12.*

Постановка проблеми. Українські січові стрільці відіграли ключову роль у боротьбі за незалежність України. Цей військовий підрозділ був створений наприкінці XIX – на початку XX століття і втілював прагнення українського народу до власної державності та самовизначення. Сформовані переважно з молодих патріотів, стрільці боролися не лише за територіальну цілісність, а й за утвердження національної ідентичності. У часи Першої світової війни вони стали першою організованою військовою формацією, яка відкрито заявила про необхідність створення незалежної України. Відзначаючись високим рівнем організації, професійною підготовкою та відданістю ідеї, Січові стрільці брали участь у важливих битвах, де проявляли хоробрість і військовий талант. Їхня діяльність стала потужним символом національного відродження та об'єднання навколо спільної мети. Завдяки їхній боротьбі було закладено фундамент для подальшого розвитку національно-визвольного руху, який триває й до сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню ролі і значення

січового стрілецтва в українському державотворенні кінця XIX – початку XX ст. присвятили свої наукові праці такі учені як: Т. Андрусяк, П. Арсенич, Л. Бойчук, Н. Вільчинська, М. Гуйванюк, А. Королько, І. Монолатій, А. Нагірняк, А. Сова, А. Француз, С. Церковник та інші. Водночас науковий інтерес до даної тематики постійно зростає, а тому постає потреба подальших комплексних напрацювань у цій сфері.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ролі і значення січового стрілецтва в українському державотворенні кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. На тлі підйому національного руху серед народів, які проживали в Австро-Угорщині, наприкінці XIX – початку XX століття почали з'являтися організації різнопланового спрямування. Основною метою їхньої діяльності було формування готовності своїх прихильників до майбутньої боротьби за незалежність і створення власної державності. Особливо активною в цьому напрямі була організація пожежно-гімнастичних товариств «Січ», які з плином часу трансформувалися в могутню військово-патріотичну організацію, що справила потужний вплив на українське державотворення в наступні роки.

Зауважимо, що правову основу для функціонування громадських організацій на території Австро-Угорщини забезпечував Закон «Про товариства» від 15 листопада 1867 року [3, с. 169]. Цей документ визначав громадські організації як добровільні об'єднання, які не повинні мати політичних цілей, а зосереджуватися на культурних, соціальних та благодійницьких завданнях. Для створення організації потрібно було повідомити державну владу та подати на затвердження статут, у якому прописувалися мета роботи, засоби діяльності та географічна сфера впливу. Разом із тим закон передбачав право держави здійснювати контроль над такими об'єднаннями. У Галичині, де управлінські функції були зосереджені в руках польських чиновників, налаштованих вороже до будь-яких проявів українського національного життя, це право контролю часто використовувалося для перешкоджання діяльності українських організацій [8, с. 99].

Зародженню руху «Січей» передувала значна підготовча діяльність, ініційована його засновником К. Трильовським. Його ідейно-політичні переконання мали істотний вплив на формування характеру та спрямування діяльності січових товариств. У 1899-1900 рр. К. Трильовський проходив практику в юридичних канцеляріях Снятина та Коломиї. Його регулярно запрошували до участі в зборах читалень, народних вічах та інших громадських заходах [11, с. 12-13]. Він активно виступав на захист селян перед місцевими органами влади, що допомогло йому набути значного авторитету серед селянства. Це, у свою чергу, створило сприятливий ґрунт для поширення його ідей і реалізації політичних задумів [1, с. 127].

Перші спроби створення «Січі» датуються зимою 1899–1900 років у селі Устя над Прутом, де, за його словами, допомогу в організації надавав місцевий селянин Д. Соляник. К. Трильовський склав статут для заснування січового товариства та представив його на затвердження до Галицького намісництва. При створенні цього документу він спирався на статути польських і українських організацій «Сокіл», що легально функціонували в Галичині. Однак намісництво відмовило в затвердженні статуту, посилаючись на пункт щодо використання членами товариства відзнак, який вимагав окремого дозволу. Враховуючи польський склад адміністрації Галичини, отримання дозволу на носіння української символіки виявилося неможливим.

Попри першу невдачу, К. Трильовський невдовзі подав на розгляд новий статут для товариства «Січ» у селі Завалля. Він виключив зі статуту спірний пункт щодо відзнак, і цей варіант був затверджений 8 березня 1900 р. [9, с. 49]. Таким чином було закладено основу для подальшого розвитку січового руху.

Статут товариства «Січ» складався з 22 статей, у яких чітко сформульовано

завдання та основні напрямки його діяльності. Головна мета організації полягала у розвитку фізичної культури, спортивних заходів і просвіти серед його членів. Товариство прагнуло досягнути цієї цілі через активність у протипожежній справі, гімнастиці та культурно-освітніх проєктах. У четвертій статті статуту підкреслювалося, що членами товариства могли бути виключно миряни, незалежно від статі [6, с. 113]. Це рішення, прийняте К. Трильовським, було досить революційним і пояснювалося тим, що духовенство, займаючи керівні посади в багатьох українських організаціях, зазвичай призводило до їх стагнації через пасивність. Таким чином, важливим нововведенням стало зрівняння прав чоловіків і жінок, що мало значний вплив на розвиток українського національного руху.

Відповідно до положень статуту, найвищим керівним органом товариства були Загальні збори, що проводилися раз на рік. Січова старшина, яка включала представників з традиційними козацькими титулами – кошового, осавула, обозного, писаря, скарбника та чотирьох четарів, мала засідати щомісяця. Під час загальних зборів заслуховувалися звіти старшини про виконану протягом року роботу. Статут закріплював ключові принципи демократії: кожен член товариства мав право виступати з промовою, пропонувати ідеї для розгляду, а також висувати свою кандидатуру чи обирати інших до складу старшини.

Для вирішення конфліктів між старшиною та членами товариства, статут передбачав скликання «мирового суду», який складався з трьох суддів: двох – призначених кожною зі сторін, та третього, обраного за взаємною згодою. Така організація відображала демократичний характер управління в товаристві, спрямований на забезпечення справедливості та рівноправності [5, с. 264].

Потрібно відзначити, що статут пожежно-гімнастичного товариства «Січ» успадкував та інтерпретував в сучасному ключі найкращі традиції Запорозької Січі, яка вирізнялася духом рівності, справедливості й поваги до колективних норм та правил. К. Трильовський, натхненний польським і чеським сокільськими рухами, адаптував їхні організаційні моделі до українських умов. Зокрема, у «Січах» акцент робився на вихованні таких особистісних і соціальних цінностей, як висока культура, справедливість, взаємна повага та самоповага. Основоположною ідеєю було визнання рівності всіх людей незалежно від їхнього соціального, культурного чи національного походження або релігійних переконань. Особливо підкреслювалося, що концепція рівності виключала будь-які форми утисків і дискримінації. Одним із головних завдань організації було об'єднання населення на принципах взаємоповаги й рівноправності.

Іншим важливим чинником функціонування «Січей» була ідея соборності, яка передбачала утвердження національної та духовної єдності. Вона акцентувала на необхідності тіснішої співпраці між галичанами, буковинцями та наддніпрянськими українцями. Не менш важливим аспектом діяльності січових товариств була просвітницька місія: поширення передових наукових знань серед членів організації, виховання культури свободи віросповідання та формування здатності критично мислити й обстоювати власні переконання.

Поступово січовий рух набув потужного розвитку і поширився на інші українські землі. Закладені в січовому статуті принципи демократизму, рівноправності та поваги до людської гідності стали потужним магнітом для українського селянства, заохочуючи його вступ до лав організації. Особливе значення для підтримки української національної ідентичності населення в умовах відсутності державності мало використання січовиками традиційного народного одягу своїх регіонів [10, с. 164]. Відсилання К. Трильовського до символіки козацької старшини та включення національних кольорів у товариські відзнаки піднімали рівень національної свідомості селян-січовиків

до якісно нового рівня. Поява та успішний розвиток перших січових товариств засвідчили, що ці організації стали відповіддю на реальні потреби свого часу та зайняли важливе місце в українському національно-визвольному русі початку XX століття.

У квітні 1908 року, за ініціативи К. Трильовського, для подальшої координації січового руху було створено «Головний січовий комітет» (ГСК). Головою комітету було обрано самого К. Трильовського, його заступником став І. Сандуляк, а посада секретаря дісталася І. Чупрею. Основне завдання ГСК полягало у тому, щоб представляти інтереси всіх «Січей» та координувати їх діяльність. Комітет утримував канцелярію, яка займалася вирішенням усіх організаційних питань.

1 грудня 1912 року у Львові було засновано «Український січовий союз», який виконував роль координаційного центру для всіх галицьких січових товариств. Очолював організацію К. Трильовський [2, с. 21]. Новостворена структура функціонувала на основі затвердженого статуту. Основною метою «Українського січового союзу» було запобігання розколів у січовому та стрілецькому русі, а також сприяння їх поширенню та здійснення контролю за діяльністю. Для виконання цих завдань використовувалися інструменти у вигляді Січових з'їздів, Крайової січової ради та Генеральної старшини.

Крайова січова рада включала до свого складу повітових отаманів і членів Генеральної старшини. Рада збиралася щороку восени для звітування про стан січового руху та формування планів подальшої діяльності.

Генеральну січову старшину обирали щороку восени. До її складу входили: генеральний отаман, осавул, писар, скарбник, обозний, два четарі і двоє заступників на випадок виходу когось із членів. Рішення старшини були чинними лише за присутності щонайменше чотирьох із семи членів. У разі рівності голосів остаточне рішення приймав головуючий [12, с. 124–125].

Розвиток січової ідеї з часом привів до її трансформації у стрілецьку, що в свою чергу стало підґрунтям для формування українських парамілітарних організацій «Українські Січові Стрільці». У 1913 – середині 1914 років саме осередки «Січі» стали базою для цього процесу. Зокрема, Січовий Союз, який координував діяльність січових товариств, у січні 1913 року підготував і подав на схвалення влади статут для нових стрілецьких організацій. Але цей процес не був простим: через спротив місцевої адміністрації, яка складалася переважно з поляків, документ двічі відхиляли. Лише після того, як К. Трильовський переклав українською мовою статут аналогічного польського товариства «Стрілець» і подав його до Галицького намісництва, дозвіл на створення «Січових Стрільців» було остаточно надано. На основі затвердженого статуту 18 березня 1913 року пройшли перші установчі збори цієї організації, що ознаменували появу першого легального українського стрілецького товариства.

З початком Першої світової війни у 1914 році настав новий етап практичної боротьби за реалізацію національних ідей і прагнень, які раніше видавалися доволі віддаленими. В умовах тогочасної міжнародної кризи 30 липня 1914 року керівники українських стрілецьких організацій провели нараду, під час якої було прийнято рішення про створення спеціального Стрілецького комітету.

Вже 2 серпня 1914 року провідні українські політики ініціювали створення міжпартійної структури – Головної Української Ради. Її програмна мета полягала у проголошенні незалежної української держави на території Наддніпрянської України та забезпеченні національно-територіальної автономії українських земель у складі Австро-Угорщини.

Для формування військових підрозділів українських добровольців 4 серпня 1914 року у Львові була створена Головна бойова управа, яка стала організаційним та керівним центром для майбутнього українського війська. Уже 6

серпня того ж року Головна українська рада звернулася до народу із закликом долучатися до лав Українських січових стрільців для боротьби за незалежність України. Наступного дня, 7 серпня, Українська бойова управа оприлюднила рішення про об'єднання всіх стрілецьких структур в єдину організацію під назвою «Українські січові стрільці».

Основною метою цього об'єднання було проголошено необхідність спільної боротьби за визволення українців від іноземного панування, а також забезпечення їхніх прав і свобод [4, с. 83]. Ідеї січового руху швидко набули популярності серед населення, що сприяло масовому бажанню вступити до лав січовиків. У перші дні воєнних подій близько 28 000 осіб висловили готовність приєднатися до формування. Проте австрійська влада дозволила створити лише один полк Українських січових стрільців загальною чисельністю близько 2 500 осіб.

Організаційна структура легіону Українських січових стрільців формувалася поступово впродовж 1914–1916 років, при цьому орієнтувалися на імперські військові стандарти. До складу легіону входило два батальйони та один напівбатальйон, що забезпечувало відносну стабільність і функціональність цієї військової одиниці [7, с. 38].

У світлі складного становища Австрійської армії на фронті 10 вересня 1914 року командування Легіону Українських січових стрільців взяло на себе відповідальність за оборону Карпатських перевалів. Діючи в межах 129-ї та 130-ї бригад Австрійської армії, стрільці неодноразово вступали у запеклі сутички з противником. Яскравим прикладом такого протистояння стали бої за Маківку проти російської армії. У цих боях Легіон проявив себе як незламний і високопрофесійний підрозділ, здатний ефективно протистояти добре озброєним силам противника. З часом Українські січові стрільці утвердилися як повноцінна бойова одиниця, якій вдалося зупинити наступ російських військ, що прагнули перейти через Карпатський хребет. Ці дії суттєво вплинули на подальший перебіг військових подій [7, с. 52–53].

23 липня 1915 року Легіон відвідав спадкоємець австрійського престолу Карл Габсбург. Він провів огляд сотні стрільців і особисто нагородив багатьох із них військовими відзнаками. Командування Легіону звернулося до Карла Габсбурга з проханням про реорганізацію Легіону в полк Українських січових стрільців як окрему військову формацію у складі імперської армії. Уже 9 серпня 1915 року австро-угорське командування офіційно затвердило створення на базі Легіону першого полку УСС чисельністю 1700 осіб [7, с. 54].

Згодом Українські січові стрільці неодноразово брали участь у воєнних операціях у складі Австрійської армії, зміцнюючи свою репутацію як боєздатна та віддана військова сила.

У період 1917–1920 років Українські січові стрільці активно долучилися до подій національно-визвольної революції, спрямованих на створення боєздатного війська для майбутньої української держави. 19 листопада 1917 року було ініційовано формування нового національного військового підрозділу – Галицько-Буковинського куреня січових стрільців. Протягом двох років це військове формування виросло до рівня цілого корпусу армії Української Народної Республіки на чолі з Є. Коновальцем. Корпус брав активну участь у бойових діях проти армії більшовиків, охороняв Центральну Раду, підтримував національний дух серед сил гетьмана П. Скоропадського та всіляко сприяв відновленню УНР [7, с. 78]. Стрільці стали тією силою, яка втілювала ідею єдності та незалежності України.

Восени 1918 року, скеровуючи свої дії відповідно до міжнародно-політичних змін, зокрема розпаду Австро-Угорщини після її поразки у Першій світовій війні, Українські січові стрільці спрямували зусилля на формування об'єднаних українських збройних сил. Основою цього процесу став Легіон Українських січових стрільців. Після проголошення

Українською Національною Радою у жовтні 1918 року відновлення Української Держави в Галичині, Буковині та Закарпатті, полк УСС став базою для створення майбутньої Української Галицької Армії.

Січові стрільці стали ядром 125-тисячної Галицької армії, яка в період із листопада 1918 до липня 1919 років героїчно воювала проти Польщі й Королівської Румунії за контроль над Східною Галичиною та Буковиною. Після відступу за річку Збруч бригада УСС разом із усією УГА продовжувала боротьбу на фронті проти більшовиків, беручи участь в обороні Києва та Одеси. У серпні 1919 року разом з об'єднаними силами Директорії УНР Галицька армія звільнила Київ від більшовицьких військ [7, с. 80–81].

Висновки. Українські січові стрільці відіграли значну роль в українському державотворенні кінця XIX – початку XX ст. Зародження ідеї січового стрілецтва було тісно пов'язано з розвитком і зростанням української національної свідомості серед широких верств населення. Створення самостійної української держави стало ключовим завданням для найактивнішої частини українського суспільства, особливо для тих, хто здобули досвід у рамках діяльності січових товариств. Діяльність товариств спиралася на найкращі демократичні традиції Запорозької Січі, до яких належали принципи рівноправності, справедливості й свободи. Особлива увага приділялася ідеї єдності і соборності України, боротьбі українського народу за свої права й свободи.

Об'єднавши найкращі сили, які були палко віддані ідеї відродження державності та єдності, Українські січові стрільці постали як унікальний воєнно-політичний організм, у середовищі якого невпинно шукали найефективніші шляхи досягнення цієї мети. Результати цієї діяльності мали вагомий позитивний вплив на подальший розвиток українського національного руху. Героїзм січових стрільців і їхня самопожертва стали фундаментом для формування Української військової організації, появи українських націоналістів, Української повстанської армії та інших військових формувань наступних років. Вони на практиці реалізували прагнення українців щодо створення єдиної соборної незалежної держави, розбудови професійної армії, здатної ефективно протистояти агресивним планам сусідніх держав.

Література:

1. Андрусяк Т. Правові погляди Кирила Трильовського. *Вісник Львівського університету.* Серія: юридична. 2000. Випуск 35. С. 125–134.

2. Арсенич П. Засновник «Січі» Кирило Трильовський. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 76 с.

3. Бойчук Л. Парламентська діяльність Кирила Трильовського (1907–1918 рр.). *Вісник Прикарпатського університету.* Історія. 2012. Вип. 22. С. 166–172.

4. Вільчинська Н. П. Мілітарні настрої у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (на прикладі діяльності українських товариств "Січ"). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2017. Вип. 48. С. 81–83.

5. Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й на Буковині початку XX ст. у загальнослов'янському контексті. Проблеми слов'янознавства. 2005. Вип. 55. С. 253–268.

6. Королько А. З. Козацькі традиції і символіка у січовому русі Покуття початку XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету/* 2011. вип. XXXI. С. 112–117.

7. Монолатій І. Українські легіонери: Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914–1918 рр. Київ: Темпора, 2008. 88 с.

8. Нагірняк А. Кирило Трильовський у національно-визвольному русі Галичини (кінець XIX – перша половина XX ст.). *Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття:* зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військово-історичної заочної конф. (5, 6 червня 2014 р.) /Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2014. С. 98–101.

9. Нагірняк А. Я. Кирило Трильовський – організатор січового руху у Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Держава та армія. 2014. № 784. С. 46–51.

10. Сова А. Актуальні питання вивчення символіки українських молодіжних організацій Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. *Український визвольний рух:* наук. зб. 2007. Збірник 9. С. 157–180.

11.Француз А. Й. Українське питання в політичній діяльності Кирила Трильовського. *Legal Bulletin.* 2023. № 3(9). С. 10–16.

12.Церковник С. І. Історико-правові засади становлення та функціонування українських наукових, громадських та культурно-освітніх інституцій Східної Галичини у 1848–1939 рр.: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 148 с.

References:

1.Andrusiak T. Legal views of Kyrylo Trylovsky. *Visnyk Lvivskoho universytetu.* Seriia: yurydychna. 2000. Vyp. 35. S. 125–134.

2.Arsenych P. Founder of "Sich" Kyrylo Trylovsky. Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2000.

3.Bojchuk L. Parliamentary activity of Kyrylo Trylovsky (1907–1918). *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istoriia.* 2012. Vyp. 22. S. 166–172.

4.Vilchynska N. P. Military moods in Eastern Galicia on the eve of the First World War (on the example of the activities of the Ukrainian "Sich" societies). *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2017. Vyp. 48. S. 81–83.

5.Hujvaniuk M. The Sich movement in Galicia and Bukovina at the beginning of the 20th century in a pan-Slavic context. *Problemy slovianoznavstva*. 2005. Vyp. 55. S. 253–268.

6.Korolko A. Z. Cossack traditions and symbolism in the Sich movement of Pokuttya at the beginning of the 20th century. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu.* 2011. Vyp. 31. S. 112–117.

7.Monolatij I. Ukrainian legionnaires: Formation and combat path of the Ukrainian Sich Riflemen, 1914–1918. Kyiv : Tempora, 2008.

8.Nahirniak A. Kyrylo Trylovsky in the national liberation movement of Galicia (late 19th – first half of the 20th century). In: *Voienna istoriia Ukrainy. Halychyna ta Zakarpattia* : zb. nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk. viiskovo-istorychnoi zaochnoi konf. (5–6 chervnia 2014 r.). Kyiv, 2014. S. 98–101.

9.Nahirniak A. Kyrylo Trylovsky – organizer of the Sich movement in Galicia (late 19th – early 20th century). *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Derzhava ta armiia. 2014. Vyp. 784. S. 46–51.

10.Sova A. Current issues in the study of the symbolism of Ukrainian youth organizations of Galicia in the late 19th – first third of the 20th century. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh : nauk. zb.* 2007. Vyp. 9. S. 157–180.

11.Frantsuz A. J. The Ukrainian Question in the Political Activities of Kyryla Trylovsky. *Legal Bulletin.* 2023. Vyp. 3 (9). S. 10–16.

12.Tserkovnyk S. I. Historical and legal principles of the formation and functioning of Ukrainian scientific, public, and cultural and educational institutions of Eastern Galicia in 1848–1939 : monohrafiia. Lviv : Halytska vydavnycha spilka, 2020.

Стаття надійшла до друку 10 лютого 2026 року

УДК 347. 98
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО ЧИ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА СВОБОДАМИ

Степаненко Н.В.,
доктор філософії в галузі права, доцент
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: NataliaSV@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6216-2206

Чернієвський А.Т.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail:CherniievskyiAT@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-6746-3408

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN CONDITIONS OF A STATE OF EMERGENCY OR MARTIAL LAW: BALANCING SECURITY AND FREEDOMS

Stepanenko N.V.,
Doctor of Law, Associate Professor
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: NataliaSV@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6216-2206

Chernievskyi A.T.,
graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: CherniievskyiAT@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-6746-3408

***Анотація**. Стаття присвячена комплексному аналізу забезпечення прав і свобод людини в умовах надзвичайного чи воєнного стану з акцентом на пошук балансу між вимогами національної безпеки та збереженням демократичних свобод. Наголошується, що права людини є фундаментальною цінністю демократичної правової держави, а їх захист –невід'ємним елементом принципу верховенства права навіть у кризових умовах. Розкрито конституційні та міжнародно-правові засади обмеження прав і свобод, зокрема положення Конституції України, Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Окрему увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини щодо допустимості та меж таких обмежень. Також проаналізовано критерії необхідності, законності та пропорційності втручання держави у права людини. Зроблено висновки щодо важливості дотримання міжнародних стандартів навіть в умовах збройного конфлікту.*

У роботі детально та зрозуміло проаналізовано правовий режим воєнного стану в Україні з акцентом на його вплив на права і свободи людини. Розглянуто, які саме права можуть бути тимчасово обмежені в умовах війни, а які є абсолютними та не можуть бути обмежені за жодних обставин. Окрему увагу приділено принципу пропорційності, що застосовується у практиці Європейського суду з прав людини, як ключовому орієнтиру для оцінки законності та обґрунтованості втручання держави у сферу прав людини, з урахуванням безпеки та суспільних потреб.

Досліджено проблеми реалізації права на доступ до інформації та свободи вираження поглядів в умовах воєнного стану, а також значення судового, парламентського та міжнародного контролю за дотриманням прав людини. Окремо акцентовано увагу на документованих порушеннях прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях, що підтверджує необхідність постійного моніторингу та вдосконалення правових механізмів захисту.

Зроблено висновок, що ефективне забезпечення прав людини в умовах війни можливе лише за умови законності, прозорості державних рішень, дотримання принципу пропорційності та відповідності міжнародним стандартам, що є запорукою збереження демократичного характеру держави.

***Ключові слова**: права людини, воєнний стан, обмеження прав, Конституція України, ЄСПЛ, принцип пропорційності, доступ до інформації, національна безпека.*

***Формул**: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12.*

***Abstract**. The article is devoted to a comprehensive analysis of ensuring human rights and freedoms under a state of emergency or martial law, with a focus on finding a balance between the requirements of national security and the preservation of democratic freedoms. It emphasizes that human rights are a fundamental value of a democratic state governed by the rule of law, and their protection is an integral element of the rule of law even in times of crisis. The constitutional and international legal foundations for restricting rights and freedoms are examined, including the provisions of the Constitution of Ukraine, the European Convention on Human Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights. Special attention is paid to the case law of the European Court of Human Rights regarding the permissibility and limits of such restrictions. The criteria of necessity, legality, and proportionality of state interference with human rights are also analyzed. Conclusions are drawn regarding the importance of compliance with international standards even in situations of armed conflict.*

The paper provides a detailed and clear analysis of the legal regime of martial law in Ukraine, with an emphasis on its impact on human rights and freedoms. It examines which rights may be temporarily restricted during wartime and which are absolute and may not be limited under any circumstances. Particular attention is given to the principle of proportionality as applied in the case law of the European Court of Human Rights, as a key guideline for assessing the legality and justification of state interference in the field of human rights, taking into account security and societal needs.

The study also explores issues related to the realization of the right to access information and freedom of expression under martial law, as well as the role of judicial, parliamentary, and international oversight in ensuring the protection of human rights. Special emphasis is placed on documented violations of the rights of the civilian population in temporarily occupied territories, highlighting the need for continuous monitoring and improvement of legal protection mechanisms.

It is concluded that effective protection of human rights in times of war is possible only under conditions of legality, transparency of state decisions, adherence to the principle of proportionality, and compliance with international standards, which together serve as a guarantee of preserving the democratic nature of the state.

***Keywords**: human rights, martial law, restrictions on rights, Constitution of Ukraine, ECtHR, proportionality principle, access to information, national security.*

***Formulas**: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 12.*

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод людини є основою демократичного розвитку та верховенства права. Під час воєнного стану ці права опиняються під особливим ризиком, оскільки державні органи отримують законодавчо передбачені повноваження для тимчасового обмеження окремих прав і свобод з метою захисту національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку [4, ст. 64; 8, ст. 1, 8]. Водночас виникає потреба балансувати між допустимими обмеженнями і збереженням прав, що не підлягають обмеженню навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану [4, ст. 64]. Саме тому актуалізується питання: яким чином держава може ефективно гарантувати права людини у кризових умовах, не порушуючи міжнародні стандарти захисту прав людини [10, ст. 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження зосереджуються на правовому забезпеченні прав людини під час надзвичайних та воєнних станів. Д. Д. Гриньо аналізує проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні та наголошує на необхідності чіткого законодавчого визначення таких обмежень і дотримання пропорційності [3, с. 45–47]. І. П. Варава та І. С. Хубулов досліджують правове регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану

й акцентують на потребі збереження балансу між правами особи та інтересами держави [1, с. 67–70]. Н. Петечел підкреслює, що навіть за умов воєнного стану права людини не втрачають своєї цінності, а їх обмеження мають бути виключно законними, тимчасовими і виправданими [6, с. 141–143]. Практика міжнародного моніторингу, зокрема звіти OHCHR щодо ситуації в Україні, фіксує численні порушення прав цивільного населення на окупованих територіях і в районах бойових дій [11, с. 3–8, 17–20]. Попри значну увагу науковців до проблематики, окремі аспекти все ще залишаються недостатньо опрацьованими.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри наявні дослідження, відкритими залишаються питання щодо практичного забезпечення балансу між національною безпекою та базовими правами людини; чіткого визначення меж державних обмежень і контролю за їх пропорційністю; реалізації права на інформацію та свободи вираження поглядів під час воєнного стану; а також ефективного застосування міжнародних стандартів у національному праві, зокрема щодо захисту цивільного населення в умовах бойових дій [3, с. 46–47; 6, с. 143–145; 10, ст. 10, 15].

Метою дослідження є комплексний аналіз правового забезпечення прав і свобод людини в Україні під час воєнного стану, визначення механізмів контролю за їх обмеженнями та виявлення шляхів гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав і свобод людини є основою будь-якої демократичної держави та визначальною характеристикою верховенства права. Конституційні гарантії прав і свобод громадян України визначаються Основним Законом та підтверджуються міжнародними договорами, ратифікованими Україною, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Особливої ваги проблема забезпечення прав людини набуває в умовах воєнного стану, коли надзвичайні обставини безпосередньо впливають на свободи людини та безпеку держави [8].

Історичний досвід розвитку прав людини в Україні свідчить, що навіть у періоди радикальних трансформацій державності існували спроби врегулювання взаємодії держави та особи. У радянський період права і свободи громадян формально визнавалися, однак істотно залежали від інтересів держави, що, як зазначає Д. Д. Гриньо, підтверджує необхідність незалежного контролю та гарантій непорушності базових свобод навіть у складних умовах державного управління [3, с. 54].

За сучасним українським законодавством в умовах воєнного стану можуть тимчасово обмежуватися окремі права та свободи людини. Водночас низка прав є недоторканними за будь-яких обставин, зокрема ті, що випливають зі ст. 64 Конституції України, а також кореспондують із міжнародними стандартами захисту від свавільного втручання держави [4; 10]. Такий підхід дозволяє державі діяти в інтересах безпеки, не виходячи за межі демократичних принципів.

Запровадження воєнного стану в Україні на підставі Указу Президента від 24 лютого 2022 року та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановило юридичні механізми, які дозволяють органам державної влади реалізовувати повноваження у сфері оборони, правопорядку та безпеки населення [8]. Водночас правове регулювання обмежень прав і свобод здійснюється не лише законами, а й підзаконними актами, що конкретизують такі заходи, як комендантська година, особливий режим в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування та інші інструменти реагування [8; 9].

Важливим аспектом є принцип пропорційності, закріплений у практиці європейського права і в науковій доктрині. Він означає, що будь-яке обмеження прав людини має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві [10]. Саме цей підхід дає змогу встановити

баланс між інтересами держави та правами особи, уникаючи зловживань і забезпечуючи контроль за реалізацією обмежень [3, с. 46–47; 6, с. 143–145].

Реалії сьогодення свідчать, що окремі права тимчасово обмежуються через нагальні потреби оборони та громадської безпеки. Проте навіть такі обмеження повинні здійснюватися відповідно до закону й не можуть зачіпати абсолютні права. Як зазначає Н. Петечел, обмеження свободи пересування, трудових прав чи інших правомочностей допускається лише тоді, коли воно прямо зумовлене потребами воєнного часу і відповідає вимогам законності та необхідності [6, с. 143–144].

Україна як держава-учасниця Європейської конвенції з прав людини зобов'язана враховувати не лише внутрішнє законодавство, а й європейські стандарти захисту прав людини. Міжнародні організації, зокрема OHCHR, регулярно документують порушення прав цивільного населення на окупованих територіях та в районах бойових дій, включаючи незаконні затримання, катування, обмеження свободи вираження поглядів і пересування [11, с. 3–8, 17–20, 24–27]. Це підкреслює необхідність не лише контролювати межі обмеження прав, а й забезпечувати реальні механізми захисту постраждалих.

Одним із ключових елементів забезпечення прав людини є доступ до інформації та свобода вираження поглядів. Під час воєнного стану ці права стають особливо вразливими через ризики інформаційної блокади, пропаганди та надмірних обмежень. Саме тому Верховний Суд у своїх роз'ясненнях наголошує, що навіть у воєнний час обмеження конституційних прав мають спиратися на закон, бути мотивованими і не виходити за межі, необхідні для досягнення легітимної мети [5].

Важливим елементом правового механізму є робота судової системи. Саме суди мають перевіряти законність обмежень, забезпечувати дотримання принципу пропорційності й гарантувати право особи на справедливий розгляд навіть за умов війни [1, с. 67–70; 10, ст. 6, 13]. Від ефективності судового контролю залежить не лише рівень довіри до держави, а й реальний захист прав громадян.

Практика міжнародного моніторингу демонструє, що держави, які запроваджують надзвичайні чи воєнні режими, не звільняються від обов'язку забезпечувати мінімальний стандарт захисту прав людини. Звіти OHCHR щодо ситуації в Україні фіксують, зокрема, випадки примусових переміщень цивільного населення, блокування гуманітарної допомоги, тортур і жорстокого поводження із затриманими, обмеження доступу до освіти, медицини й комунікацій, а також переслідування журналістів та активістів на окупованих територіях [11, с. 17–20, 24–27, 30–34]. Ці факти підтверджують необхідність чітких правових механізмів захисту цивільного населення під час бойових дій.

Особливу увагу слід приділити диференціації понять «права людини» та «свободи людини». У науковій літературі права людини зазвичай розглядаються як закріплені й гарантовані законом можливості, тоді як свободи – як ширший простір автономії особи, що може зазнавати різного ступеня нормативного опосередкування [12, с. 15–31; 3, с. 45–46]. Проте законодавство нерідко вживає ці категорії разом, що ускладнює практичне застосування обмежень під час воєнного стану.

У контексті війни особливого значення набуває баланс між безпекою держави та захистом прав громадян. Обмеження прав мають бути тимчасовими, обґрунтованими та суворо відповідати принципу пропорційності. Наприклад, введення комендантської години, обмеження пересування у зонах бойових дій або тимчасове обмеження окремих видів господарської діяльності повинні реалізовуватися лише в межах, необхідних для національної оборони, і супроводжуватися контролем з боку судів та правозахисних інституцій [8; 6, с. 143–145; 10].

Реалізація таких обмежень має забезпечувати максимальну прозорість,

мінімізацію ризику зловживань і відповідність міжнародним стандартам. Європейська конвенція з прав людини та практика її застосування виходять із того, що втручання держави у сферу прав людини допускається лише за наявності чітко визначеної законної мети, необхідності та пропорційності [10]. Саме ці критерії є центральними при оцінці правомірності заходів у воєнний час.

Висновки. Проведене дослідження показує, що забезпечення прав людини під час воєнного стану є складним, але необхідним процесом, який потребує чіткого балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням основних свобод громадян. Україна, діючи в умовах збройної агресії, намагається зберігати правові стандарти, передбачені Конституцією України та міжнародними договорами, однак у практичній площині виникає чимало викликів, пов'язаних із пропорційністю обмежень, доступом до інформації та захистом населення на окупованих територіях. Обмеження прав можуть бути допустимими лише тоді, коли вони мають законну мету, є необхідними та не порушують абсолютні права людини. Саме дотримання цих принципів дозволяє державі протидіяти загрозам, не виходячи за межі демократичних стандартів. Разом із тим практика воєнного часу доводить потребу вдосконалення законодавства, уточнення процедур застосування обмежень та посилення судового контролю.

Отже, ефективне забезпечення прав людини у період війни можливе за умови прозорості державних дій, належного нормативного регулювання та дотримання міжнародних стандартів. Це є ключовою передумовою довіри громадян до влади та важливим фактором стійкості демократичної системи навіть у надзвичайних умовах.

Література:

1.Варава І. П., Хубулов І. С. Правове регулювання обмеження прав людини в умовах надзвичайного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 67–70. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2024/15.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

2.European Convention on Human Rights and martial law in Ukraine. *Council of Europe.* URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-european-convention-on-human-rights-and-war-in-ukraine (дата звернення: 29.12.2025).

3.Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права.* 2023. № 2. С. 45–49. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/853/793/ (дата звернення: 29.12.2025).

4.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 29.12.2025).

5.Обмеження конституційних прав людини у воєнний час. *Верховний Суд.* URL: https://supreme.court.gov.ua/ (дата звернення: 29.12.2025).

6.Петечел Н. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *International Journal "Law & Society"*. 2024. Вип. 2. С. 142–146. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/download/7726/7935/23538 (дата звернення: 29.12.2025).

7.Права людини в умовах воєнного стану: прикладний аспект / за заг. ред. В. В. Григор'євої, Ю. В. Камардіної, М. А. Пожидаєвої, А. С. Політової, Є. М. Черниха. Київ : МДУ, 2024. 68 с. URL: https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2024/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

8.Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 29.12.2025).

9.Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14 (дата звернення: 29.12.2025).

10.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 29.12.2025).

11.OHCHR. Report on the human rights situation in Ukraine. 1 March to 31 May 2024. 03.07.2024. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-07/24-07-03%20OHCHR%2039th%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

12.Council of Europe. Monitoring human rights in Ukraine. URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/monitoring-human-rights-in-ukraine (дата звернення: 29.12.2025).

References:

1.Varava I. P., Khubulov I. S. Pravove rehuliuvannia obmezhennia prav liudyny v umovakh nadzvychainoho stanu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal.* 2024. No. 3. P. 67–70. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2024/15.pdf (data zvernennia: 29.12.2025).

2.European Convention on Human Rights and martial law in Ukraine. *Council of Europe.* URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-european-convention-on-human-rights-and-war-in-ukraine (data zvernennia: 29.12.2025).

3.Hryno D. D. Obmezhennia prav i svobod liudyny v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava.* 2023. No. 2. P. 45–49. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/853/793/ (data zvernennia: 29.12.2025).

4.Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (data zvernennia: 29.12.2025).

5.Obmezhennia konstytutsiinykh prav liudyny u voiennyi chas. *Verkhovnyi Sud*. URL: https://supreme.court.gov.ua/ (data zvernennia: 29.12.2025).

6.Petechel N. Obmezhennia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu. *International Journal "Law & Society"*. 2024. Iss. 2. P. 142–146. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/download/7726/7935/23538 (data zvernennia: 29.12.2025).

7.Prava liudyny v umovakh voiennoho stanu: prykladnyi aspekt / za zah. red. V. V. Hryhorievoi, Yu. V. Kamardinoi, M. A. Pozhydaievoi, A. S. Politovoi, Ye. M. Chernykha. Kyiv : MDU, 2024. 68 p. URL: https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2024/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82.pdf (data zvernennia: 29.12.2025).

8.Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (data zvernennia: 29.12.2025).

9.Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu : Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 No. 1550-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14 (data zvernennia: 29.12.2025).

10.Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (data zvernennia: 29.12.2025).

11.OHCHR. Report on the human rights situation in Ukraine. 1 March to 31 May 2024. 03.07.2024. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-07/24-07-03%20OHCHR%2039th%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf (data zvernennia: 29.12.2025).

12.Council of Europe. Monitoring human rights in Ukraine. URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/monitoring-human-rights-in-ukraine (data zvernennia: 29.12.2025).

Стаття надійшла до друку 10 січня 2026 року

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498
Legal Bulletin № 1 (19), 2026

УДК 340.12
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A3

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІЦІЇ З СУДОВО- ПРОКУРОРСЬКИМИ ОРГАНАМИ В ХОДІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Ярмиш О.Н.,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України, завідувач Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем забезпечення прав осіб, які постраждали від війни, Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, проспект Науки, 26, 49005, Україна
e-mail: rnbo@ua.fm
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4811-4520

INTERACTION OF POLICE WITH JUDICIAL AND PROSECUTORIAL BODIES IN THE COURSE OF JUDICIAL REFORM IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY IN THE RUSSIAN EMPIRE

Yarmysh O.N.,
doctor of law, professor, corresponding member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, honored lawyer of Ukraine,head of the Educational and scientific laboratory for research into the problems of ensuring the rights of persons affected by war, Dnipro state university of internal affairs,
Dnipro, Nauky Avenue, 26, 49005, Ukraine
e-mail: rnbo@ua.fm
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4811-4520

Анотація. *Констатується, що інститут судових слідчих був створений указом імператора Олександра II 8 червня 1860 року, що офіційно відокремило слідчу частину від поліції. При цьому судові слідчі відповідали за провадження слідств у кримінальних справах на рівні повітів і міст. Одночасно були прийняті «Наказ судовим слідчим» та «Наказ поліції про провадження дізнання щодо подій, які можуть містити в собі злочин чи провину». Зазначається, що судові статути 1864 року внесли суттєві зміни в правове становище судових слідчих, їхні стосунки з поліцією, прокуратурою та судом, а також змінили порядок провадження попереднього слідства. Так, регламентувалася участь поліції у кримінальних справах, зокрема в процесі попереднього слідства через три основні форми: дізнання, виконання окремих слідчих дій та виконання доручень слідчого, включаючи розшук. Характеризується специфіка дізнання, що мало на меті зібрання попередніх відомостей, які використовуються судовим слідчим для подальшого розслідування. Так, поліція зобов'язана негайно повідомляти судового слідчого та прокурора про будь-які події, що містять ознаки злочину, не пізніше ніж через добу після отримання інформації, а у разі відсутності слідчого чи прокурора, поліція проводить дізнання самостійно. Акцентується, що поліція мала право збирати необхідні відомості через розшуки, словесні розпитування та негласне спостереження, при цьому дотримуючись обмежень, які не порушують свободу громадян. Деталізується на словесних розпитуваннях поліції, що відрізнялися від формального допиту, оскільки поліція не мала права примушувати осіб з'являтися для свідчень, а також не вела протоколи в такій же формі, як це робить судовий слідчий, що впливає на ступінь достовірності отриманих відомостей. Зауважується, що з метою покращення методичного забезпечення діяльності поліції у розслідуванні злочинів, Урядовий Сенат ухвалив рішення 25 травня 1871 року, яке надало прокурорам судових палат право надання загальних роз'яснень щодо порядку провадження у кримінальних справах, що було підтверджено циркулярним розпорядженням міністра юстиції від 31 січня 1881 року. Зазначається, що розслідування злочинів не обмежувалося лише поліцією, а проводилися також військовим начальством у випадках злочинів, вчинених військовослужбовцями, цивільним начальством за посадовими злочинами, духовенством у справах релігійних провин, чиновниками певних відомств щодо злочинів проти казенної власності, а також жандармерією у випадках політичних злочинів. Аналізуються передумови та специфіка створення сискної частини в складі поліції Російської Імперії для покращення розшуку злочинців та запобігання злочинам.*

Ключові слова: *поліція, попереднє слідство, дізнання, судові слідчі, суди, прокурори, взаємодія, Статут кримінального судочинства, судова реформа 1864 р.*

***Формул**: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 14.*

***Abstract**. It is stated that the institute of judicial investigators was established by a decree of Emperor Alexander II on June 8, 1860, which officially separated the investigative part from the police. At the same time, judicial investigators were responsible for conducting investigations in criminal cases at the county and city levels. At the same time, the "Order to Judicial Investigators" and the "Order of the Police on Conducting Inquiry into Events That May Contain a Crime or Guilt" were adopted. It is noted that the judicial statutes of 1864 made significant changes to the legal status of judicial investigators, their relations with the police, prosecutor's office and court, and also changed the procedure for conducting a preliminary investigation. Thus, the participation of the police in criminal cases was regulated, in particular in the process of a preliminary investigation through three main forms: inquiry, performance of individual investigative actions and execution of the investigator's instructions, including a search. The specifics of the inquiry are characterized, which aimed to collect preliminary information that is used by the judicial investigator for further investigation. Thus, the police are obliged to immediately notify the judicial investigator and the prosecutor of any events containing signs of a crime, no later than 24 hours after receiving the information, and in the absence of an investigator or prosecutor, the police conduct an inquiry on their own. It is emphasized that the police had the right to collect the necessary information through searches, verbal interrogations and secret surveillance, while adhering to restrictions that do not violate the freedom of citizens. It is detailed on verbal interrogations by the police, which differed from formal interrogation, since the police did not have the right to force persons to appear for testimony, and also did not keep records in the same form as a judicial investigator does, which affects the degree of reliability of the information obtained. It is noted that in order to improve the methodological support of police activities in the investigation of crimes, the Government Senate adopted a decision on May 25, 1871, which granted prosecutors of court chambers the right to provide general explanations regarding the procedure for conducting criminal cases, which was confirmed by the circular order of the Minister of Justice dated January 31, 1881. It is noted that the investigation of crimes was not limited to the police, but was also carried out by military authorities in cases of crimes committed by military personnel, by civilian authorities in cases of official offenses, by clergy in cases of religious offenses, by officials of certain departments in cases of crimes against state property, as well as by the gendarmerie in cases of political crimes. The prerequisites and specifics of the creation of a detective unit within the police of the Russian Empire to improve the search for criminals and prevent crimes are analyzed.*

***Keywords**: police, preliminary investigation, inquiry, judicial investigators, courts, prosecutors, interaction, Statute of Criminal Procedure, judicial reform of 1864.*

***Formulas**: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 14.*

Постановка проблеми. Взаємодія поліції із судовими та прокурорськими органами в контексті судової реформи другої половини XIX століття в Російській імперії є важливим аспектом усвідомлення специфіки правового розвитку тогочасного суспільства. Цей процес сприяв реорганізації державно-правових інститутів, що, в свою чергу, впливало на формування нових механізмів управління та забезпечення правопорядку. У межах судової реформи 1864 року визначальним стало створення умов для незалежності судових органів та підвищення їхньої ролі в системі правосуддя. Зокрема, було запроваджено принцип розподілу владних повноважень між поліцією, прокуратурою і судами, що дозволило мінімізувати адміністративний вплив на правосуддя. Поліція, виконуючи функції розкриття злочинів і забезпечення дотримання законності, зобов'язувалася тісно співпрацювати з прокурорським наглядом для забезпечення ефективності кримінального процесу. Реформа спричинила істотні зміни у відносинах між правоохоронними структурами, що призвело до поступового формування більш структурованої та прозорої системи правопорядку. Винахідливість цієї моделі полягала в її прагненні досягти балансу між виконавчою і судовою владою, що стало важливим кроком на шляху до реформування усієї імперської правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реалізації судової реформи, зокрема питання взаємодії поліції з судово-прокурорськими органами, досліджували дореволюційні та радянські науковці (Даневський В.П., Полянський М.М.), сучасні українські вчені Греченко В.А., Усенко І.Б., Чисніков В.М., Самойленко О.О. та ін., а також зарубіжні дослідники (Невський С.А., Красильников С.В., Левандовський С.К., Тарасов А.В. та ін.). Водночас науковий

інтерес до даної тематики постійно зростає, а тому постає потреба подальших комплексних напрацювань у цій сфері.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження специфіки взаємодії поліції з судово-прокурорськими органами в ході судової реформи другої половини XIX ст. в Російській імперії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи основні положення судової реформи після півтора століття, один із сучасних дослідників влучно зазначив, що якщо раніше слідство «вели представники поліції, то тепер воно перейшло до рук слідчих – представників судового відомства. Їхня незмінність та вища юридична освіта (обов'язкова вимога) давали підслідному певні гарантії об'єктивного та сумлінного розгляду справи». Що стосується поліції, її майже безмежного «всевладдя» над російським обивателем в останній чверті XVIII – першій половині XIX ст., це нам добре відомо ще с тих пір, як автору цих рядків спільно з професором К.Г. Федоровим довелося писати і видавати одну з перших в радянську добу узагальнюючих робіт з історії поліції, в якій широко були використані архівні документи, що вперше вводилися до наукового обігу [11]. Слід, щоправда, наголосити, що книжка «побачила світ» не в повній мірі, оскільки була видана як навчальний посібник для слухачів та курсантів ВНЗ МВС СРСР з обмежувальним грифом «для службового користування». В подальшому автором в окремому монографічному виданні було розглянуто місце та роль кримінальної поліції в системі карального апарату імперського періоду, а також ключові елементи розгалуженого карального апарату царського режиму в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. [14].

Потрібно зазначити, що тривалий час губернська поліція мала широкі судово-слідчі повноваження. Про це свідчить і термінологія нормативно-правових актів, які регулювали діяльність поліції Російської імперії. Так, ще в «Установі для управління губерній» однією з ланок сільської поліції був нижній земський суд. На думку багатьох дослідників, це був насамперед адміністративно-поліцейський, а не судовий державний орган. У науковій літературі обґрунтовано стверджується, що роль земських судів у судочинстві визначалася суперечливо, їхні судові повноваження не були конкретно визначені. Адміністративно-поліцейські функції, навпаки, формулювалися чітко та з докладними інструкціями. Проте необхідно визнати, що деякі судові функції за нижніми земськими судами збереглися, але вони займали в ієрархії компетенцій незначне місце та були фактично нездійсненні.

Інститут судових слідчих у Російській Імперії було утворено указом імператора Олександра II від 8 червня 1860 р., яким затверджено «Установу судових слідчих». Таким чином, слідча частина була офіційно відокремлена від поліції [12, с. 16].

У ст. 1 «Установи судових слідчих» говорилося: «Для провадження слідств у кримінальних справах, які підлягають розгляду судових місць, перебувають у повітах і містах судові слідчі» [2]. Одночасно було прийнято «Наказ судовим слідчим» [3], а також «Наказ поліції про провадження дізнання щодо подій, які можуть містити в собі злочин чи провину» [4].

Судові статути 1864 р. внесли суттєві зміни у правове становище судових слідчих, їх стосунки з поліцією, прокуратурою та судом, змінився порядок провадження попереднього слідства.

Заслуговують на більш детальний розгляд основні положення Статуту кримінального судочинства (далі – СКС), затвердженого імператором 20 листопада 1864 р., про участь поліції у провадженні у кримінальних справах. У Статуті кримінального судочинства участь поліції у провадженні у кримінальній справі регламентувалась відділенням першим «Участь поліції у провадженні попереднього слідства» глави першої розділу другого книги другої.

Участь поліції у провадженні попереднього розслідування здійснювалась у наступних формах: 1) дізнання; 2) вчинення

окремих слідчих дій у порядку ст. 258 Статуту; 3) виконання окремих доручень слідчого, зокрема і розшук [8]. Дізнання мало на меті зібрання попередніх відомостей, якими потім користується судовий слідчий при провадженні слідства, але, подібно до попереднього слідства, дізнання має на меті не тільки з'ясувати, чи скоєно злочин і, якщо скоєно, те який саме, а й винність у злочині певної особи.

Про будь-яку подію, що містила ознаки злочину або проступку, поліція негайно, не пізніше доби після отримання відомостей, повинна була повідомити судового слідчого і прокурора (або його товариша). Відомості про злочини чи проступки, що стосувалися відання мирових суддів, поліція передавала їм за належністю [10, с. 11].

У разі, якщо судового слідчого, прокурора (товариша прокурора) не було на місці, поліція, «повідомляючи їм про подію, що містить у собі ознаки злочинного діяння, водночас, здійснює належне про це дізнання» (ст. 251 СКС).

Поліція при провадженні дізнання всі необхідні відомості відповідно до ст. 254 СКС мала право «збирати за допомогою розшуків, словесних розпитувань та негласного спостереження. Поліція при провадженні дізнання може для отримання потрібних їй відомостей вживати всіх заходів розшуку, які не є скрутними для громадян і не обмежують їх свободи». Далі вказано, що «словесні розпитування повинні відрізнятися від формального допиту, що проводиться слідчим: у той час, як судовий слідчий має право вимагати явки до себе осіб, які мають бути допитані, під загрозою стягнення за неявку, поліція, як роз'яснив Сенат, «не вправі викликати до себе тих, від кого сподівається отримати корисні свідчення; в той час, як судовий слідчий записує до протоколів показання допитуваних осіб власними їхніми словами, «без будь-яких змін, пропусків і додатків», поліція лише викладає сутність добутих нею відомостей; природно, що з одного цього її записи не мають такого ж ступеня достовірності, як протоколи судового слідчого» [1, с. 165].

У тих випадках, коли поліція застигла злочин, що скоюється, або щойно скоєний, а також коли до прибуття судового слідчого на місце події сліди злочину могли бути втрачені, поліція здійснювала слідчі дії, що не терплять зволікання: огляди, освідчення, обшуки, виїмки. Формальних допитів обвинувачених та свідків поліція у цих випадках не проводила, за винятком, якщо хтось із них важко хворий і були побоювання їхньої смерті до прибуття слідчого (ст. 258 СКС). До прибуття слідчого поліція мала вживати заходів для збереження слідів злочину та припинення можливості підозрюваному втекти від слідства (ст. 256 СКС).

Ст. 257 СКС визначала підстави затримання підозрюваних:

«1) коли підозрюваного застають під час скоєння злочинного діяння чи відразу після його скоєння;

2) коли потерпілі від злочину чи очевидці вкажуть прямо на підозрювану особу;

3) коли на підозрюваному або в його оселі знайдено явні сліди злочину;

4) коли речі, які є доказом злочинного діяння, належать підозрюваному чи виявилися при ньому;

5) коли він зробив замах на втечу або спійманий під час або після втечі

6) коли підозрюваний не має постійного місця проживання чи осілості» [8, ст. 257].

Після прибуття судового слідчого поліція передавала йому всі матеріали і припиняла свої дії провадження слідства до отримання особливих доручень (ст. 260 СКС). Судовий слідчий мав право перевіряти, доповнювати та скасовувати дії поліції за проведеним нею розслідуванням [7, с. 230].

Ст. 270 СКС було передбачено обов'язок поліції, як й інших посадових та приватних осіб, виконувати законні вимоги судового слідчого «без уповільнення». Відповідно до ст. 272 судовий слідчий міг доручати поліції провадження дізнань та збори довідок за зробленими ним вказівками. Ст. 483 СКС наказувала, що поліція «діями своїми з провадження

попереднього слідства повинна надавати діяльну допомогу судовим слідчим та особам прокурорського нагляду у розкритті обставин справи, не дозволяючи собі ні повільності, ні перевищення чи бездіяльності влади».

З метою методичного забезпечення діяльності поліції у розслідуванні злочинів ухвалою Урядового Сенату за загальним зборами 1-го та касаційних департаментів від 25 травня 1871 р. прокурорам судових палат було надано право «викладати чинам поліції загальні роз'яснення порядку провадження у кримінальних справах дізнань та слідчих дій». Циркулярним розпорядженням міністра юстиції від 31 січня 1881 р. № 2735 це було зобов'язано прокурорам судових палат. У цьому, наприклад, Н.В. Муравйовим, який обіймав посаду прокурора Санкт-Петербурзької судової палати, в 1882 р. була складено «Інструкція чинам поліції з виявлення та дослідження злочинів». Незалежно від обов'язкового використання цієї Інструкції в чотирьох губерніях (Санкт-Петербурзькій, Новгородській, Псковській, Вітебській), що становили Санкт-Петербурзький судовий округ, Інструкція була прийнята для керівництва в низці інших губерній.

Але не варто забувати, що поряд з поліцією дізнання проводилося:

1) за злочинами, які вчиняються військовослужбовцями – військовим начальством;

2) за посадовими злочинами та провинами – цивільним начальством;

3) з релігійних провин – духовенством;

4) щодо злочинів проти казенної власності – чиновниками певних відомств;

5) з політичних злочинів – жандармерією.

Проте більшість дізнань, певна річ, здійснювалася органами поліції. Говорячи про якість поліцейського дізнання, необхідно зазначити, що воно, у багатьох випадках, залишало бажати кращого. Це було одним із питань, яке регулярно обговорювалося в прокурорському середовищі. Діяльність чинів поліції з виявлення та дослідження злочинів викликала багато нарікань з боку прокурорів. На їхню думку, найслабшим було дізнання, яке проводила поліція про «смертні випадки, каліцтва та інші пошкодження, заподіяні на фабриках, заводах, при експлуатації залізниць, зведенні будівель тощо». Прокурори намагалися роз`ясняти чинам поліції, що основне завдання дізнань у таких справах полягає у розкритті причин того чи іншого нещасного випадку, тому вони зобов'язані вказувати в протоколах всі технічні подробиці, що становлять обстановку нещастя і неодмінно допитувати, якщо можливо, самих потерпілих.

Взаємодія судових слідчих і поліції при розслідуванні злочинів не відповідала вимогам, що було зумовлено давно назрілою необхідністю реформи поліції. Питання про реорганізацію поліції в Російській Імперії тривалий термін залишалося без вирішення [9, с. 219]. У таких умовах вже на початку судової реформи «поліція недружелюбно ставилася до судових слідчих, оскільки із заснуванням останніх припинилося джерело їх незаконних поборів», при цьому вимогливість судових слідчих породжувала «ворожість поліції до судових слідчих, яка доходила до того, що станові пристави та справники ставили собі за мету невиконання вимог слідчих». Надалі, після ухвалення Статуту кримінального судочинства, проблеми взаємодії також не втратили своєї актуальності.

Відомий вчений-юрист другої половини XIX ст. В.П. Даневський у своїй роботі «Наше попереднє слідство, його недоліки та реформа» (1895), підтримав точку зору, згідно з якою причини незадовільної діяльності поліції щодо судової частини полягають у взаємодії помилок законодавства, недостатньої організації та особистої непристосованості чинів поліції. Далі автор вказує на складну організацію поліції. Наголосив він також на проблемі кадрового складу співробітників поліції, зауваживши, що за низького ієрархічного рангу більшості поліцейських посад, за повної підпорядкованості цієї служби та бідності винагороди, за

нікчемних шансів на подальший рух, контингент поліцейських агентів має поповнюватися людьми випадковими, які не відповідають типу хорошого поліцейського чиновника [13, с. 109–110].

Особливо В.П. Даневський зазначив, що відносини між поліцією та судовою владою становили слабку сторону судових статутів. Він писав: «Не створивши спеціальної судової поліції, укладачі Судових Статутів, проводячи початки поділу та незалежності влади, побоювалися поставити загальну поліцію у справді підлегле становище до судової влади у справі дізнання» . На його думку, «виділення зі складу загальної поліції особливих чинів або призначення спеціальних агентів для розшуків у судовій частині викликається серйозною державною необхідністю, через безперечно доведену неможливість збереження чинного порядку; без задоволення цієї потреби не мислима жодна реформа слідчої частини. З виділенням особливої судової поліції остання може успішно відправляти свої спеціальні функції, не перешкоджаючи адміністративній поліції, яка, звільнившись від судових обов'язків, може вже повністю віддатись своїй спеціальній справі. Кожна частина зможе успішніше працювати у своїй сфері, тоді як в даний час поліція адміністративна, абстрактна від своєї справи, незадовільно виконує розшукові функції» [13, с. 109–110].

Дещо забігаючи хронологічно вперед, зазначимо, що частково пропозиції про створення спеціальної (судової) поліції були реалізовані в 1908 р., коли з метою покращення роботи з розшуку злочинців та попередження злочинів законом у складі поліції по всій Російській імперії було засновано сискну частину. Нагадаємо, що до цього часу сискні відділення існували лише у кількох великих містах імперії (в т.ч. в Києві). Інструкція чинам сискних відділень від 9 серпня 1910 р. сформулювала цілі діяльності цих відділень наступним чином: «Сискні відділення мають на меті своєї діяльності негласне розслідування та провадження дізнань у видах попередження, усунення, викриття та переслідування злочинних діянь загальнокримінального характеру» [5, с. 16].

Проте спроби створення подібних поліцейських підрозділів здійснювались і раніше за ініціативи та на кошти місцевої влади. За наявними архівними даними, однією з перших було започатковано діяльність сискної поліції в м. Києві.

У 1873 р. тут як експеримент почала функціонувати сискна частина у складі загальної поліції. Фінансування її в розмірі 4740 руб. щорічного утримання здійснювалося коштом міського бюджету. Проте, незважаючи на позитивні результати і надбаний цікавий досвід організації боротьби з кримінальною злочинністю, цей підрозділ 1874 р. був скасований через припинення його фінансування міською Думою [5, с. 18].

Друга спроба заснування київської сискної поліції була ініційована київським губернатором князем І. І. Васильчиковим, який звернувся з цього питання до київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Необхідність її створення була глибоко аргументована низкою конкретних документів щодо структури, штатів, фінансового забезпечення, ряду інших першочергових питань функціонування. На думку І. І. Васильчикова, начальником сискної поліції мав призначатися другий помічник київського поліцмейстера (із додаванням йому 600 руб. на рік). Штат пропонувався вкрай мінімальний: помічник начальника (утримання – 1020 руб. на рік), сім сищиків (трьом по 540 руб. і чотирьом по 360 руб. у рік) і вісім городових, по одному з кожної дільниці міста з додаванням їм платні в рік 576 руб. На екстрені витрати для агентів планувалося виділяти 2000 руб. Усього утримання сискної поліції мало обходитися в 7256 руб.

Добір претендентів на службу в сискну поліцію планувалось покласти на її начальника, а призначення і звільнення службовців – на поліцмейстера з дозволу губернатора. Начальника і його помічника передбачалось призначати на посаду і звільняти зі служби за попереднім

погодженням губернатора з прокурором окружного суду.

Після низки погоджень розпорядженням київського губернатора від 14 червня 1880 р. № 2754 при київській поліції створена сискна частина, яка 25 червня того ж року почала свою діяльність у складі завідувача, його помічника, семи агентів та восьми прикомандированих від дільниць городових. У цілому штат сискної частини складався, як і пропонувалося, із 17 чоловік [5, с. 18].

Докладний порядок дій сискної поліції визначався рядом відомчих нормативних актів місцевого поліцмейстера. Перед цим підрозділом ставилися такі завдання:

- вживання заходів щодо запобігання в Києві убивств, грабежів, крадіжок, підпалів та інших злочинів;
- збори зведень і перевірка доносів;
- розшук господарів знайдених або втрачених ними речей; розшук викраденого і викрадачів; розшук осіб, що ухиляються від явки до виконання військової повинності, дезертирів; подружжів, що ухиляються від спільного життя; дітей, що переховуються від своїх батьків;
- спостереження за шулерами і взагалі особами, що ведуть значну й азартну гру;
- збори зведень про людей, що підлягають опіці за їхню марнотратність;
- спостереження за особами, що перебувають під наглядом поліції;
- розшук у справах політичного характеру тощо.

Сискна частина відповідно до регламентуючих документів тісно взаємодіяла із загальною поліцією з питань проведення обшуків, арештів та інших спеціальних заходів, що потребують збільшення числа учасників.

Про всі події, що трапилися в місті, негайно повідомлялося начальнику сискної частини. Від нього залежав подальший напрям роботи з розшуку по отриманих зведеннях. Керуючи ходом розшуку, він розставляв сищиків так, щоб вони за можливості не були відомі один одному, щоб діяльність їх могла бути проконтрольована і тим самим можна було уникнути зловживань.

Про результати роботи сискної частини поліцмейстер щодня доповідав губернатору. А наприкінці року надавав йому докладний звіт про її діяльність. Так, за шість місяців 1880 р. сискною частиною було розкрито 32 злочини, виявлено крадіжок на суму 6000 руб., притягнуто до судової відповідальності 35 чоловіків і 5 жінок, затримано понад 50 безпаспортних. Хоча сискна поліція за короткий проміжок часу спромоглася досягти певних результатів, її вкрай обмежених сил виявилося недостатньо, щоб суттєво вплинути на зниження рівня злочинності, який в Києві продовжував зростати [6, с. 109–111].

У певних колах радянської правової науки зазначалося, що до реформи 1908 р. форми і методи роботи сискних відділень взагалі не регламентувалися. Це твердження не відповідає дійсності. Наприкінці 80-х рр. минулого століття автору цих рядків в архівному фонді київського, подільського і волинського генерал-губернатора вдалося знайти Інструкцію чинам Київської сискної поліції, затверджену 3 січня 1905 р. Складена вона завідувачем сискною частиною київської міської поліції Г. М. Рудим за розпорядженням київського поліцмейстера Цихоцького і схвалена прокурором окружного суду. Ця інструкція мала велике значення не лише як перший регламентуючий документ цієї спрямованості, а й як широкий практичний посібник для повсякденної діяльності [5, с. 19–20]. Цей вельми змістовний документ в подальшому в своїх роботах докладно проаналізували українські дослідники В.М.Чисніков і О.О.Самойленко.

Висновки. Правове регулювання діяльності поліції та її взаємозв'язків з іншими державними органами Російської імперії характеризувалося цілою низкою дуже значних недоліків. Компетенція, обов'язки та основні напрями взаємодії поліції з іншими органами не систематизувалися, являючи собою механічну суму законоположень, що накопичувались

століття. Особливо рельєфно ці вади виявилися в сфері взаємодії з судово-прокурорськими установами в ході реалізації судової реформи другої половини XIX ст. Така ситуація була цілком закономірною: саме тут стикалися функції, з одного боку, глибоко реформованих (а фактично – новостворених в процесі найбільш послідовної буржуазної реформи) органів суду і прокуратури, а з іншого, – старої, феодальної за суттю поліції (глибоко показовим було те, що аж до повалення царату в лютому 1917 р. влада так і не спромоглася створити закон про поліцію, спираючись лише на «Тимчасові правила» 1862 р.). Це було одним з проявів всеохоплюючої кризи російського самодержавства, його нездатності до подальшого еволюційного оновлення.

Література:

1.Биркович О. І. Особливості впровадження судової реформи 1864 р. на Наддніпрянщині. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. № 4 (32), vol. 1. Pp. 163–168.

2.Повне Зібрання Законів Російської Імперії: Зібрання друге: в 55 т. СПб, 1830–1885. Т. XXXV. Відд. 1: № 35890.

3.Повне Зібрання Законів Російської Імперії: Зібрання друге: в 55 т. СПб, 1830–1885. Т. XXXV. Відд. 1: № 35891.

4.Повне Зібрання Законів Російської Імперії: Зібрання друге: в 55 т. СПб, 1830–1885. Т. XXXV. Відд. 1: № 35892.

5.Подобний О. О. Оперативно-розшукова діяльність у виявленні та розслідуванні злочинів: теорія, історія і сучасна практика: навч.-метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 258 с.

6.Самойленко О. О. Юридичне життя на території Наддніпрянської України в імперську добу: влада, реформи, люди [монографія]; за ред. проф. І. Б. Усенка; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Талком, 2025. 415 с.

7.Статут кримінального судочинства. Матеріали по судовій реформі 1864 р. Т. 61. 452 с.

8.Статут кримінального судочинства. СПб, 1901. 1209 с.

9.Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За ред. І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2014. 502 с.

10.Тихоненков Д. А. Судова реформа 1864 р. та прокурорський нагляд за слідством у сучасній Україні. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Вип. 3(24). С. 10–13.

11.Федоров К. Г., Ярмиш О. Н. Історія поліції дореволюційної Росії, 1976. 93 с.

12.Чепкаленко Д. О. Законодавче регулювання виконавчого провадження за судовою реформою 1864 року. *Правові новели*. 2018. № 5. С. 15–26.

13.Яковенко М. О. Розвиток правової думки про попереднє слідство на українських землях у складі російської імперії. *Наукові записки НаУКМА.* Юридичні науки. 2019. Том 4. С. 106–113.

14.Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст.: монографія. Харків: Консум, 2001. 288 с.

References:

1.Byrkovych, O. I. Osoblyvosti vprovadzhennia sudovoi reformy 1864 r. na Naddnipryanshchyni. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2020. No. 4 (32), vol. 1. P. 163–168.

2.Povne Zibrannia Zakoniv Rosiiskoi Imperii: Zibrannia druhe: v 55 t. SPb, 1830–1885. T. XXXV. Vidd. 1. No. 35890.

3.Povne Zibrannia Zakoniv Rosiiskoi Imperii: Zibrannia druhe: v 55 t. SPb, 1830–1885. T. XXXV. Vidd. 1. No. 35891.

4.Povne Zibrannia Zakoniv Rosiiskoi Imperii: Zibrannia druhe: v 55 t. SPb, 1830–1885. T. XXXV. Vidd. 1. No. 35892.

5.Podobnyi, O. O. Operatyvno-rozshukova diialnist u vyiavlenni ta rozsliduvanni zlochyniv: teoriia, istoriia i suchasna praktyka: navch.-metod. posib. Odesa: Vydavnychyi dim “Helvetyka”, 2021. 258 p.

6.Samoilenko, O. O. Yurydychne zhyttia na terytorii Naddniprianskoi Ukrainy v impersku dobu: vlada, reformy, liudy : monohrafiia / za red. I. B. Usenka; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv: Talkom, 2025. 415 p.

7.Statut kryminalnoho sudochynstva. Materialy po sudovii reformi 1864 r. T. 61. 452 p.

8.Statut kryminalnoho sudochynstva. SPb, 1901. 1209 p.

9.Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytoky, zakonomirnosti, osoblyvosti rozvytku / za red. I. B. Usenka. Kyiv: Naukova dumka, 2014. 502 p.

10.Tykhonenkov, D. A. Sudova reforma 1864 r. ta prokurorskyi nahliad za slidstvom u suchasnii Ukraini. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk.* 2018. Vyp. 3 (24). P. 10–13.

11.Fedorov, K. H., Yarmysh, O. N. Istoriia politsii dorevoliutsiinoi Rosii. 1976. 93 p.

12.Chepkalenko, D. O. Zakonodavche rehuliuvannia vykonavchoho provadzhennia za sudovoiu reformoiu 1864 roku. *Pravovi novely*. 2018. No. 5. P. 15–26.

13.Yakovenko, M. O. Rozvytok pravovoi dumky pro poperednie slidstvo na ukrainskykh zemliakh u skladi Rosiiskoi imperii. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky.* 2019. T. 4. P. 106–113.

14.Yarmysh, O. N. Karalnyi aparat samoderzhavstva v Ukraini v kintsi XIX – na pochatku XX st. : monohrafiia. Kharkiv: Konsum, 2001. 288 p.

Стаття надійшла до друку 22 січня 2026 року

УДК 342.7:341.322.1
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A4

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТИ

Сидор В.Д.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1794-2577

Фельтін В.І.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: FeltinVI@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-1171-4283

LEGAL LIABILITY OF MILITARY OFFICERS AS AN ELEMENT OF ENSURING DISCIPLINE AND LEGALITY IN THE MILITARY SPHERE

Sydor V.D.,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: victoriasd@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1794-2577

Feltin V.I.,
graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: FeltinVI@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-1171-4283

***Анотація**. У статті здійснено ґрунтовний комплексний аналіз правового механізму захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту з урахуванням національного законодавства України та міжнародно-правових стандартів. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентним зростанням кількості порушень прав дітей у період воєнних дій, що супроводжуються загрозами життю та здоров'ю, обмеженням доступу до освіти й медичної допомоги, руйнуванням сімейного середовища, а також поширенням насильства, експлуатації, торгівлі дітьми, незаконного переміщення та примусової депортації.*

У роботі проаналізовано основні положення національної нормативно-правової бази у сфері захисту прав дитини, зокрема Конституції України, спеціального законодавства та державних стратегічних документів, що регулюють забезпечення прав і законних інтересів дітей у мирний час та в умовах воєнного стану. Визначено функціональну роль ключових державних інституцій, серед яких служби у справах дітей, Національна соціальна сервісна служба, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, правоохоронні органи та судові інституції. Обґрунтовано, що ефективність національного механізму захисту значною мірою залежить від рівня міжвідомчої координації, оперативності реагування та

спроможності держави діяти в умовах обмеженого контролю над окремими територіями.

Окрему увагу приділено міжнародно-правовим механізмам захисту прав дитини під час збройних конфліктів. Проаналізовано діяльність ЮНІСЕФ, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду як ключових суб'єктів міжнародного захисту. Особливо наголошено на значенні рішень і процесуальних дій Міжнародного кримінального суду, який визнав примусову депортацію дітей воєнним злочином і злочином проти людяності. Розкрито роль міжнародних слідчих, моніторингових та експертних механізмів у документуванні воєнних злочинів проти дітей і формуванні доказової бази для майбутнього міжнародного правосуддя.

За результатами дослідження запропоновано напрями вдосконалення національної системи захисту прав дитини, зокрема посилення інституційної спроможності органів влади, розвиток цифрових інструментів обліку й реагування, розширення програм психологічної, соціальної та медичної реабілітації, а також удосконалення механізмів розшуку, повернення та реінтеграції депортованих дітей. Зроблено висновок, що ефективний захист прав дитини в умовах війни можливий лише за умови системної взаємодії державних органів, міжнародних інституцій і правозахисного сектору.

Ключові слова: *права дитини, збройний конфлікт, міжнародний захист, гуманітарне право, воєнні злочини, депортація дітей, національний механізм захисту.*

Формул*: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 20.*

Abstract*. The article provides a thorough comprehensive analysis of the legal mechanism for protecting children's rights in armed conflict, taking into account the national legislation of Ukraine and international legal standards. The relevance of the study is due to the unprecedented increase in the number of violations of children's rights during military operations, which are accompanied by threats to life and health, restrictions on access to education and medical care, the destruction of the family environment, as well as the spread of violence, exploitation, child trafficking, illegal displacement and forced deportation. The paper analyzes the main provisions of the national regulatory and legal framework in the field of child rights protection, in particular the Constitution of Ukraine, special legislation and state strategic documents that regulate the protection of the rights and legitimate interests of children in peacetime and under martial law. The functional role of key state institutions is determined, including children's services, the National Social Service Service, the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, law enforcement agencies and judicial institutions. It is substantiated that the effectiveness of the national protection mechanism largely depends on the level of interagency coordination, responsiveness and the ability of the state to act in conditions of limited control over individual territories.*

Special attention is paid to international legal mechanisms for the protection of children's rights during armed conflicts. The activities of UNICEF, the United Nations, the Council of Europe, the European Court of Human Rights and the International Criminal Court as key actors of international protection are analyzed. Particular emphasis is placed on the significance of the decisions and procedural actions of the International Criminal Court, which recognized the forced deportation of children as a war crime and a crime against humanity. The role of international investigative, monitoring and expert mechanisms in documenting war crimes against children and forming an evidentiary base for future international justice is revealed.

The results of the study suggest areas for improving the national system of child rights protection, including strengthening the institutional capacity of government bodies, developing digital tools for recording and responding, expanding psychological, social and medical rehabilitation programs, and improving mechanisms for tracing, returning and reintegration of deported children. The conclusion is that effective protection of children's rights in wartime is possible only with systematic interaction between state bodies, international institutions and the human rights sector.

Keywords*: children's rights, armed conflict, international protection, humanitarian law, war crimes, child deportation, national protection mechanism.*

Formulas*: 0; fi g.: 0; tabl.: 0, bibl.: 20.*

Постановка проблеми. Права дитини в умовах збройного конфлікту становлять один з найвразливіших аспектів системи захисту прав людини. Діти стають жертвами фізичного та психологічного насильства, депортацій, катувань, викрадень, незаконного переміщення, обмеження доступу до освіти та медичної допомоги. Від 2014 року, а особливо з початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році, проблема захисту дитинства набула глобального значення та привернула увагу міжнародної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту посідає вагоме місце в сучасних наукових дослідженнях як у сфері міжнародного публічного права, так і в галузі національного конституційного та гуманітарного права. Значний внесок у

формування теоретичних засад захисту дітей у період воєнних дій зроблено в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед них варто відзначити дослідження таких учених: В.В. Чернобук, М.М. Антонович, І.М. Ільченко, Н. Опольська, О.В. Бігняк, А.С. Політова, А.І. Француз, І.В. Саламахіна, а також закордонних дослідників. Їхні праці аналізують міжнародно-правові механізми захисту прав дитини, правові наслідки збройного конфлікту для дітей, питання відповідальності за воєнні злочини проти дітей, а також практичні аспекти реалізації прав дітей у кризових умовах.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на наявність значного масиву міжнародних і національних нормативно-правових актів, а також численних наукових досліджень, проблема ефективного захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту залишається недостатньо вирішеною в низці принципово важливих аспектів. Передусім це стосується розриву між формальним закріпленням правових гарантій і практикою їх реалізації в умовах активних бойових дій та тимчасової окупації територій. Існуючі правові механізми часто виявляються малоефективними в ситуаціях, коли держава фактично позбавлена можливості здійснювати повноцінний контроль над частиною своєї території та забезпечувати негайний захист дітей.

Метою статті є комплексне дослідження національних та міжнародних правових механізмів, що забезпечують захист прав дитини під час воєнного конфлікту, аналіз їх ефективності та визначення напрямів удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-правові засади захисту прав дитини в умовах конфлікту ґрунтуються на низці ключових міжнародних документів, що закріплюють універсальні стандарти прав людини, адаптовані до потреб і вразливостей дітей. Центральним елементом цієї системи є Конвенція ООН про права дитини, ухвалена 20 листопада 1989 року, яка встановила загальновизнані норми щодо захисту, розвитку та благополуччя дітей. В умовах збройного конфлікту ці права набувають особливого значення, оскільки саме діти стають однією з найуразливіших категорій цивільного населення, що зазнає фізичного, емоційного та соціального впливу війни [7, ст. 1–4; 2, с. 4–10]. Конвенція закріплює, зокрема, право дитини на життя, виживання і розвиток, яке має базовий характер для всієї системи захисту прав дитини [7, ст. 6].

На додаток до Конвенції, міжнародне гуманітарне право містить норми, що регулюють захист дітей під час війни. Женевські конвенції 1949 року, насамперед IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, передбачають спеціальні гарантії для дітей, зокрема щодо піклування, ідентифікації, утримання та захисту в окупованих територіях [3, Конвенція IV, ст. 24, 50]. Римський статут Міжнародного кримінального суду, своєю чергою, відносить до воєнних злочинів призов, вербування або використання дітей віком до 15 років для активної участі у воєнних діях [10, ст. 8 (2) (b) (xxvi), ст. 8 (2) (e) (vii)]. Окремо Статут охоплює депортацію або насильницьке переміщення населення як злочин проти людяності, а насильницьке передання дітей іншій групі – як одну з форм геноциду [10, ст. 6 (e), ст. 7 (1) (d)].

У період війни порушуються базові права дитини, передбачені Конвенцією ООН про права дитини. Йдеться насамперед про право на життя, виживання і розвиток [7, ст. 6], право на збереження індивідуальності та сімейних зв'язків [7, ст. 8–9], право на охорону здоров'я [7, ст. 24], право на освіту [7, ст. 28], а також право на захист від усіх форм насильства, сексуальної експлуатації, викрадення, торгівлі та інших форм жорстокого поводження [7, ст. 19, 34–36]. У сучасних умовах ці порушення проявляються у втраті доступу до освіти через небезпечні або зруйновані заклади, у погіршенні психоемоційного стану дітей та в обмеженому доступі до спеціалізованої підтримки [2, с. 7–10]. UNICEF у звіті 2023 року вказує, що значна

частина дітей в Україні не має належного доступу до освітнього процесу через брак безпечної інфраструктури, а батьки масово повідомляють про тривожність, порушення сну та потребу в психологічній допомозі [2, с. 7–10].

Узагальнюючи, можна зазначити, що правовий механізм захисту прав дитини в умовах війни є багаторівневим і поєднує норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. Він охоплює як превентивні заходи, спрямовані на недопущення залучення дітей до збройних дій і захист цивільної інфраструктури, так і післяконфліктні механізми, пов'язані з реабілітацією, відновленням доступу до освіти, медичної допомоги та соціальної інтеграції дітей, які постраждали від війни [3, Конвенція IV, ст. 24, 50; 7, ст. 38–39; 2, с. 9–10].

Національний механізм захисту прав дитини в Україні в умовах збройного конфлікту сформований на основі поєднання конституційних гарантій і спеціального законодавства. Конституція України закріплює, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а держава бере на себе обов'язок щодо їх утримання і виховання у випадках, передбачених законом [8, ст. 52]. Базовим актом у сфері забезпечення прав дитини є Закон України «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, закріплює право дитини на охорону здоров'я, достатній життєвий рівень, освіту та захист від усіх форм насильства й експлуатації [5].

У контексті збройного конфлікту важливе значення має Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає зміст воєнного стану, порядок його введення, систему заходів правового режиму та гарантії прав і свобод людини в цих умовах [6]. Для дітей, які були змушені залишити місце проживання через бойові дії, важливим є також Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який закріплює поняття внутрішньо переміщеної особи, гарантії її обліку, соціального захисту, права на допомогу та відновлення документів [4]. Таким чином, національний правовий механізм у цій сфері поєднує загальні гарантії прав дитини із спеціальними інструментами захисту осіб, які постраждали від війни та вимушеного переміщення.

Міжнародна система захисту прав дитини в умовах конфлікту базується не лише на міжнародних договорах, а й на діяльності спеціалізованих інституцій. Важливу роль у цьому процесі відіграє UNICEF, який в Україні реалізує програми гуманітарної допомоги, підтримки освіти, психосоціальної допомоги та захисту дітей, які постраждали від війни [2, с. 4–10, 14]. Практичне значення таких програм полягає не лише в екстреному реагуванні, а й у підтримці довготривалого відновлення дитячого середовища в умовах затяжної війни.

На європейському рівні важливу роль у захисті прав дитини відіграють інституції Ради Європи, які наголошують на необхідності пріоритетного захисту і підтримки дітей, постраждалих від війни в Україні, та посилення координації між державними й міжнародними структурами в цій сфері [1, с. 15–31]. У поєднанні з універсальними міжнародно-правовими механізмами це формує широку систему реагування, спрямовану як на невідкладний захист дітей, так і на довгострокове відновлення їхніх прав.

Висновки. Збройний конфлікт створює безпрецедентні загрози для життя, здоров'я та розвитку дітей. Водночас міжнародні та національні правові механізми забезпечують нормативну основу для їхнього захисту, включаючи гарантії життя і розвитку, охорони здоров'я, освіти, сімейного середовища та захисту від насильства. Ефективність цього захисту залежить від узгодженої взаємодії державних органів, міжнародних організацій та гуманітарних структур, а також від здатності держави забезпечити реальне виконання вже існуючих правових гарантій в умовах війни та після її завершення. Комплексне поєднання міжнародного права, державної політики та практичних механізмів підтримки є ключем до ефективного захисту прав дитини в умовах воєнного часу.

Література:

1.Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child (дата звернення: 29.12.2025).

2.Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25.05.2000. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement (дата звернення: 29.12.2025).

3.Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227 (дата звернення: 29.12.2025).

4.Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

5.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 29.12.2025).

6.Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення: 29.12.2025).

7.Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 29.12.2025).

8.Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 (дата звернення: 29.12.2025).

9.Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021 (дата звернення: 29.12.2025).

10.Про затвердження Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки та операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2024 № 1201-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-р (дата звернення: 29.12.2025).

11.Доповідь ЮНІСЕФ щодо впливу війни на дітей в Україні. Женева : UNICEF, 2023. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/43126/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents%2B%2B.pdf.pdf (дата звернення: 29.12.2025).

12.Council of Europe. Protection of Children in Armed Conflicts. Strasbourg : Council of Europe, 2022. URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/protecting-and-supporting-children-impacted-by-the-war-in-ukraine-must-be-top-priority (дата звернення: 29.12.2025).

13.Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict. URL: https://childrenandarmedconflict.un.org/six-grave-violations/ (дата звернення: 29.12.2025).

14.Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. 17.03.2023. URL: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich (дата звернення: 29.12.2025).

15.Про Національну соціальну сервісну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 № 783. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п (дата звернення: 29.12.2025).

16.Про затвердження Положення про ювенальну превенцію Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 № 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18 (дата звернення: 29.12.2025).

17.Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіційний вебсайт. URL: https://ombudsman.gov.ua/ (дата звернення: 29.12.2025).

18.Bring Kids Back UA : офіційна платформа Президента України. URL: https://www.bringkidsback.org.ua/ (дата звернення: 29.12.2025).

19.Дія : офіційний вебпортал державних послуг. URL: https://diia.gov.ua/ (дата звернення: 29.12.2025).

20.Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення: 29.12.2025).

References:

1.Konventsiia OON pro prava dytyny vid 20.11.1989. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child (data zvernennia: 29.12.2025).

2.Fakultatyvnyi protokol do Konventsii pro prava dytyny shchodo uchasti ditei u zbroinykh konfliktakh vid 25.05.2000. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement (data zvernennia: 29.12.2025).

3.Zhenevska konventsiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny vid 12.08.1949. URL: https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1949/en/32227 (data zvernennia: 29.12.2025).

4.Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17.07.1998. URL: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf (data zvernennia: 29.12.2025).

5.Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (data zvernennia: 29.12.2025).

6.Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 No. 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (data zvernennia: 29.12.2025).

7.Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 No. 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (data zvernennia: 29.12.2025).

8.Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib : Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 No. 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 (data zvernennia: 29.12.2025).

9.Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 No. 119/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021 (data zvernennia: 29.12.2025).

10.Pro zatverdzhennia Stratehii zabezpechennia prava kozhnoi dytyny v Ukraini na zrostannia v simeinomu otochenni na 2024–2028 roky ta operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2024–2026 rokakh : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.11.2024 No. 1201-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-p (data zvernennia: 29.12.2025).

11.Dopovid YuNISEF shchodo vplyvu viiny na ditei v Ukraini. Zheneva : UNICEF, 2023. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/43126/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents%2B%2B.pdf.pdf (data zvernennia: 29.12.2025).

12.Council of Europe. Protection of Children in Armed Conflicts. Strasbourg : Council of Europe, 2022. URL: https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/protecting-and-supporting-children-impacted-by-the-war-in-ukraine-must-be-top-priority (data zvernennia: 29.12.2025).

13.Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict. URL: https://childrenandarmedconflict.un.org/six-grave-violations/ (data zvernennia: 29.12.2025).

14.Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. 17.03.2023. URL: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich (data zvernennia: 29.12.2025).

15.Pro Natsionalnu sotsialnu servisnu sluzhbu Ukrainy : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.08.2020 No. 783. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п (data zvernennia: 29.12.2025).

16.Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yuvenalnu preventsiu Natsionalnoi politsii Ukrainy : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 19.12.2017 No. 1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18 (data zvernennia: 29.12.2025).

17.Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny : ofitsiinyi vebsait. URL: https://ombudsman.gov.ua/ (data zvernennia: 29.12.2025).

18.Bring Kids Back UA : ofitsiina platforma Prezydenta Ukrainy. URL: https://www.bringkidsback.org.ua/ (data zvernennia: 29.12.2025).

19.Diia : ofitsiinyi vebportal derzhavnykh posluh. URL: https://diia.gov.ua/ (data zvernennia: 29.12.2025).

20.Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (data zvernennia: 29.12.2025).

Стаття надійшла до друку 05 січня 2026 року

РОЗДІЛ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.7
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A5

МИРОВА УГОДА ЯК СПОСІБ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Герасименко О.О.,
доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: gerasimenkoo@krok.edu.ua,
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-9170-0672

Таран С.В.,
Студентка ІІІ курсу спеціальності 081 «Право»
Сумського державного університету,
секретар суду, Роменський міськрайонний суд Сумської області
м. Ромни, Сумська обл., 42000,
e-mail: taransvitlana2005@gmail.com,
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-2946-170X

SETTLEMENT AGREEMENT AS A METHOD OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION IN COMMERCIAL DISPUTES

Gerasymenko O.O.,
Doctor of filosophy in law,
Associate Professor of the Department
of State and Legal Disciplines, «KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113,
e-mail: gerasimenkoo@krok.edu.ua,
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-9170-0672

Taran S.V.,
Third-year student of specialty 081 «Law»
of Sumy State University,
secretary court of the Romny city district court of Sumy region,
Romny, Sumy region, 42000,
e-mail: taransvitlana2005@gmail.com,
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-2946-170X

***Анотація**. Мирова угода є одним із найбільш ефективних інструментів альтернативного врегулювання господарських спорів, що поєднує у собі гнучкість переговорного процесу та юридичну визначеність судового рішення. В умовах зростання навантаження на судову систему та підвищення вартості судового розгляду особливої актуальності набувають позасудові та мирові процедури, спрямовані на швидке, економічне й взаємовигідне врегулювання конфліктів між суб'єктами господарювання. Мирова угода дозволяє сторонам самостійно визначити прийнятні умови врегулювання спору з урахуванням їхніх комерційних інтересів, зберегти ділові відносини та мінімізувати репутаційні ризики.*

У статті досліджується правова природа мирової угоди в господарському процесі, її місце в системі альтернативних способів вирішення спорів, а також співвідношення із такими інститутами, як медіація

та третейський розгляд. Проаналізовано нормативно-правове регулювання укладення, затвердження та виконання мирової угоди відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України, а також визначено процесуальні наслідки її затвердження судом. Окрема увага приділяється вимогам до змісту мирової угоди, межам диспозитивності сторін і підставам для відмови суду у її затвердженні.

Автором розкрито переваги мирової угоди як способу оптимізації строків розгляду справи, зниження фінансових витрат та забезпечення конфіденційності врегулювання спору. Водночас окреслено потенційні ризики зловживань процесуальними правами, проблемні аспекти виконання мирових угод та питання їх оскарження. На підставі аналізу судової практики сформульовано висновки щодо ефективності застосування цього інституту у господарських спорах.

У результаті дослідження обґрунтовано, що мирова угода виступає дієвим механізмом реалізації принципу диспозитивності та сприяє формуванню сучасної культури врегулювання спорів у сфері господарювання. Її активніше застосування відповідає тенденціям розвитку правової системи України та міжнародним стандартам альтернативного вирішення спорів, забезпечуючи баланс між приватними інтересами сторін і завданнями господарського судочинства.

Ключові слова: *мирова угода; господарські спори; медіація; компроміс; процесуальна економія; диспозитивність у господарському процесі; договірне регулювання спорів,господарське право.*

Формул*: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 8.*

Abstract*. A settlement agreement is one of the most effective instruments of alternative settlement of economic disputes, combining the flexibility of the negotiation process and the legal certainty of a court decision. In the context of increasing burden on the judicial system and increasing costs of litigation, out-of-court and conciliatory procedures aimed at quick, economical and mutually beneficial settlement of conflicts between business entities are becoming particularly relevant. A settlement agreement allows the parties to independently determine acceptable terms for settling a dispute, taking into account their commercial interests, preserve business relations and minimize reputational risks. The article examines the legal nature of a settlement agreement in the economic process, its place in the system of alternative dispute resolution methods, as well as its relationship with institutions such as mediation and arbitration. The regulatory and legal regulation of the conclusion, approval and implementation of a settlement agreement in accordance with the provisions of the Commercial Procedural Code of Ukraine is analyzed, and the procedural consequences of its approval by the court are also determined. Special attention is paid to the requirements for the content of a settlement agreement, the limits of the parties' discretion and the grounds for the court's refusal to approve it.*

The author reveals the advantages of a settlement agreement as a way to optimize the terms of consideration of the case, reduce financial costs and ensure the confidentiality of dispute resolution. At the same time, potential risks of abuse of procedural rights, problematic aspects of the implementation of settlement agreements and issues of their appeal are outlined. Based on the analysis of judicial practice, conclusions are formulated regarding the effectiveness of the application of this institution in economic disputes.

As a result of the study, it is substantiated that a settlement agreement is an effective mechanism for implementing the principle of discretion and contributes to the formation of a modern culture of dispute resolution in the field of business. Its more active application corresponds to the trends in the development of the legal system of Ukraine and international standards of alternative dispute resolution, ensuring a balance between the private interests of the parties and the tasks of economic litigation.

Keywords*: settlement agreement; commercial disputes; mediation; compromise; procedural economy; dispositivity in commercial proceedings; contractual regulation of disputes, commercial law.*

Formulas*: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 8.*

Постановка проблеми. Інститут мирової угоди у господарському процесі є важливим засобом врегулювання спорів між суб'єктами господарювання та реалізації принципу диспозитивності судочинства. Його застосування сприяє більш швидкому та ефективному вирішенню конфліктів, зменшенню навантаження на судову систему і забезпеченню досягнення взаємоприйнятного результату для сторін. Разом з тим, практика укладення та затвердження мирових угод у господарському судочинстві свідчить про наявність низки теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із визначенням їх правової природи, меж автономії волі сторін, а також особливостей судового контролю за змістом таких угод. У зв'язку з цим постає потреба у глибшому науковому осмисленні місця та ролі мирової угоди у системі господарського процесуального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мирової угоди у господарському процесі неодноразово привертала увагу вітчизняних науковців.

Окремі аспекти її правової природи, процесуального значення, порядку укладення та затвердження досліджувалися у працях учених у галузі господарського процесуального права. У науковій літературі аналізуються питання співвідношення мирової угоди з принципом диспозитивності, її місця серед альтернативних способів врегулювання спорів, а також особливостей здійснення судового контролю за умовами таких угод. Значна увага також приділяється дослідженню практики застосування положень Господарського процесуального кодексу України щодо затвердження мирових угод.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених загальним аспектам альтернативного врегулювання спорів та реалізації диспозитивних засад господарського процесу, низка питань залишається недостатньо розробленою. Зокрема, у доктрині відсутній єдиний підхід до визначення правової природи мирової угоди, меж автономії волі сторін під час її укладення, а також критеріїв оцінки судом допустимості її умов. Публікації останніх років здебільшого зосереджені на аналізі окремих проблем правозастосування та судової практики, пов'язаних із затвердженням мирових угод у господарському судочинстві. Водночас комплексні дослідження мирової угоди як самостійного правового інституту, що поєднує матеріально-правові та процесуальні елементи та виступає формою реалізації автономії волі сторін у межах господарського процесу, залишаються поодинокими, що зумовлює необхідність подальшого наукового дослідження цієї проблематики.

Формулювання мети. Метою статті слід вважати визначення, на основі аналізу наукової літератури, нормативно-правових джерел та судової практики, основних підходів до розуміння правової природи мирової угоди у господарському процесі, а також комплексний аналіз мирової угоди як способу альтернативного врегулювання господарських спорів, визначення її місця в системі засобів захисту прав суб'єктів господарювання та з'ясування особливостей її правозастосування. Для досягнення поставленої мети використано сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, зокрема системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, а також метод аналізу судової практики, що дозволило комплексно дослідити нормативні засади укладення та затвердження мирових угод у господарському судочинстві. Наукова новизна одержаних результатів полягає у формулюванні авторського підходу до розуміння мирової угоди як комплексного правового феномену, що поєднує матеріально-правові та процесуальні елементи та виступає самостійною формою реалізації автономії волі сторін у межах господарського судочинства. У статті запропоновано уточнення критеріїв допустимості умов мирової угоди з урахуванням необхідності забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, а також обґрунтовано доцільність розширення механізмів стимулювання її укладення на різних стадіях господарського процесу. Отримані висновки спрямовані на вдосконалення правового регулювання та практики застосування мирових угод у сфері господарських правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Мирова угода у господарському процесі України виступає складним правовим явищем, що поєднує матеріально-правові та процесуальні елементи й відображає трансформацію сучасної моделі господарського судочинства у напрямі посилення диспозитивності та розвитку примирних процедур. Нормативною основою її укладення та затвердження є положення Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), насамперед стаття 192, яка визначає мирову угоду як домовленість сторін, спрямовану на врегулювання спору на підставі взаємних поступок. Водночас законодавець допускає можливість виходу

сторін за межі предмета спору за умови непорушення прав та інтересів третіх осіб, що істотно розширює межі процесуальної автономії учасників господарських правовідносин.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про значний інтерес учених до інституту мирової угоди як одного із способів альтернативного врегулювання спорів у господарському процесі. Зокрема, у статті С. Ф. Гута «Мирова угода в господарському судочинстві» досліджено правову природу мирової угоди, її процесуальне значення та особливості затвердження судом, а також підкреслено її роль як примирної процедури у господарському судочинстві [1]. Важливий внесок у дослідження цієї проблематики зробили також Я. В. Лазур, В. В. Заборовський та П. П. Черевко, які у праці «Мирова угода в цивільному та господарському процесі: порівняльний аспект дослідження» здійснили порівняльний аналіз застосування мирової угоди у різних галузях процесуального права та визначили її значення як ефективного способу примирення сторін і завершення судового провадження. У науковій літературі також звертається увага на процесуальні особливості укладення та затвердження мирової угоди, її зв'язок із принципом диспозитивності господарського процесу та роль у зменшенні навантаження на судову систему [2]. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, окремі аспекти правового регулювання та практичного застосування мирової угоди у господарських спорах залишаються дискусійними та потребують подальшого наукового дослідження.

Конституційні засади можливості врегулювання господарських спорів шляхом укладення мирової угоди випливають із положень Конституції України. Зокрема, відповідно до статті 8 Основного Закону, в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який передбачає справедливість, розумність та пропорційність правового регулювання, а також сприяє застосуванню гнучких механізмів вирішення правових конфліктів, у тому числі альтернативних.

Важливе значення має також стаття 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на захист своїх прав і свобод у суді. Зміст цього положення тлумачиться таким чином, що особа має не лише право звернутися до суду, але й право розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами в межах судового процесу. Саме тому сторони господарського спору можуть реалізувати принцип диспозитивності та врегулювати конфлікт шляхом укладення мирової угоди.

Крім того, стаття 124 Конституції України визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. У межах судового провадження суд має повноваження сприяти примиренню сторін та затверджувати мирові угоди, якщо вони не суперечать закону та не порушують права інших осіб. Це створює конституційну основу для застосування мирової угоди як ефективного інструменту врегулювання господарських спорів [3].

Правова природа мирової угоди залишається дискусійною у сучасній доктрині. З одного боку, вона має ознаки цивільно-правового договору, оскільки ґрунтується на вільному волевиявленні сторін і передбачає зміну або припинення їхніх матеріальних прав та обов'язків. З іншого боку, її укладення відбувається в межах судового провадження, а юридична сила та можливість примусового виконання виникають лише після затвердження судом. Саме ухвала суду про затвердження мирової угоди зумовлює закриття провадження у справі та надає їй статус виконавчого документа. Така подвійна природа обумовлює необхідність комплексного підходу до її дослідження як особливої процесуальної конструкції, що опосередковує припинення спору без прийняття рішення по суті.

Аналіз сучасної судової практики свідчить про поступове посилення ролі судового контролю за змістом мирових угод. Суд перевіряє не лише формальну відповідність угоди вимогам закону, а й реальність взаємних поступок,

добросовісність волевиявлення сторін, відсутність порушення прав третіх осіб та публічних інтересів. Така тенденція зумовлена необхідністю запобігання зловживанням процесуальними правами, зокрема використанню мирової угоди для уникнення виконання імперативних норм чи легалізації сумнівних правочинів. Водночас надмірне втручання суду у зміст домовленостей може нівелювати диспозитивну природу цього інституту, що вимагає чіткого окреслення меж судового контролю.

Важливе значення для розвитку альтернативних способів вирішення спорів в Україні має Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX. Зазначений нормативно-правовий акт визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфліктів, а також встановлює її основні принципи, статус медіатора та вимоги до його підготовки. Відповідно до положень цього Закону, медіація розглядається як добровільна, конфіденційна та структурована процедура, під час якої сторони за допомогою нейтрального посередника – медіатора – намагаються врегулювати спір шляхом переговорів і досягнення взаємоприйнятного рішення. При цьому дія Закону поширюється, зокрема, і на господарські правовідносини, що створює додаткові можливості для суб'єктів господарювання врегульовувати конфлікти без тривалого судового розгляду та сприяє розвитку альтернативних способів вирішення спорів у сфері господарської діяльності [4].

У контексті розвитку альтернативних способів вирішення спорів мирова угода посідає особливе місце, оскільки поєднує переваги позасудового компромісу з гарантіями державного примусу. Після прийняття спеціального законодавства про медіацію актуалізувалося питання інтеграції результатів медіаційної процедури у господарський процес. Мирова угода може виступати процесуальною формою закріплення домовленостей, досягнутих сторонами за участю медіатора, що забезпечує їх легітимацію та можливість примусового виконання. Таким чином, вона функціонує як механізм взаємодії судового та позасудового врегулювання спорів, сприяючи формуванню комплексної моделі альтернативного правосуддя.

Разом із тим, аналіз правозастосування виявляє низку проблемних аспектів. Серед них – відсутність уніфікованих підходів до визначення істотних умов мирової угоди, неоднаковість судової практики щодо оцінки взаємних поступок, а також складнощі виконання ухвал про її затвердження у випадку нечіткого формулювання зобов'язань. Крім того, потребує більш детального нормативного врегулювання порядок укладення мирової угоди на стадіях апеляційного та касаційного перегляду, а також у процесі виконання судового рішення. Хоча чинне законодавство формально допускає таку можливість, відсутність конкретизованих процедурних механізмів зумовлює неоднозначність правозастосування.

У зв'язку з цим доцільним є формулювання низки наукових пропозицій, інтегрованих у загальну концепцію вдосконалення інституту мирової угоди. По-перше, на нормативному рівні варто конкретизувати її істотні умови, зокрема щодо предмета, способу, строків та механізмів виконання зобов'язань, що підвищить правову визначеність і мінімізує ризики подальших спорів. По-друге, доцільно законодавчо закріпити орієнтовні критерії оцінки мирової угоди судом, визначивши баланс між перевіркою законності та повагою до автономії волі сторін. По-третє, потребує розвитку механізм процесуальної трансформації результатів медіації у мирову угоду, що сприятиме системній інтеграції альтернативних процедур у господарське судочинство.

Питання примирення сторін у правовій системі досліджувалося також у наукових працях вітчизняних учених. Зокрема, А.С. Цибуляк-Кустевич у дисертаційному дослідженні «Мирова юстиція» розглядає інститут примирення як важливий елемент розвитку сучасної

системи правосуддя. Авторка наголошує, що мирова юстиція історично спрямована на досягнення компромісу між сторонами спору та відновлення соціальної рівноваги без тривалого судового протистояння. У цьому контексті механізми примирення, зокрема укладення мирових угод, розглядаються як ефективний інструмент зниження навантаження на судову систему та забезпечення більш швидкого й взаємовигідного врегулювання правових конфліктів. Такий підхід підтверджує важливість розвитку альтернативних способів вирішення спорів у сучасному господарському процесі [5, с. 184–185].

Проблематика розвитку інститутів примирення та спрощених форм правосуддя також розглядається у наукових і практичних публікаціях. Зокрема, В. Вільгушинський у статті «Мирове судочинство: зарубіжний досвід та українські реалії» зазначає, що одним із важливих напрямів реформування судової системи є впровадження механізмів, спрямованих на зменшення навантаження на суди та забезпечення більш оперативного вирішення правових конфліктів. Автор підкреслює, що використання примирних процедур і спрощених форм розгляду спорів сприяє підвищенню доступності правосуддя, пришвидшенню розгляду справ та відновленню довіри суспільства до судової влади. У цьому контексті інститути примирення, зокрема укладення мирових угод, можуть виступати ефективним інструментом врегулювання правових конфліктів та важливим елементом модернізації судової системи України [6].

Варто зазначити, що в умовах цифровізації правосуддя особливої актуальності набуває можливість укладення та подання мирової угоди з використанням електронних засобів зв'язку та кваліфікованого електронного підпису. Запровадження чітких процедур електронного оформлення таких угод відповідатиме принципу процесуальної економії та сучасним потребам суб'єктів господарювання. У перспективі це сприятиме підвищенню доступності правосуддя та оперативності розгляду справ.

Отже, мирова угода у господарському процесі України є не лише засобом завершення конкретного спору, а й важливим елементом модернізації всієї системи господарського судочинства. Її ефективність залежить від належного нормативного регулювання, узгодженої судової практики та розвитку наукових підходів до розуміння її комплексної правової природи. Інтеграція запропонованих наукових положень у законодавство та правозастосування сприятиме формуванню сталої культури примирення у сфері господарювання, забезпечуючи баланс приватних і публічних інтересів та підвищуючи рівень довіри до судової системи [7, с. 213].

Подальший розвиток інституту мирової угоди вимагає також осмислення її крізь призму принципів господарського судочинства, закріплених у Господарському процесуальному кодексі України. Зокрема, принципи змагальності, пропорційності та добросовісності набувають особливого значення в процедурі затвердження мирової угоди, оскільки саме в межах їх реалізації забезпечується баланс між автономією волі сторін і завданням суду щодо справедливого та ефективного захисту прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин. Мирова угода, будучи проявом диспозитивності, водночас не може суперечити імперативним нормам законодавства чи порушувати засади публічного порядку, що зумовлює необхідність системного тлумачення відповідних процесуальних положень.

У теоретичному вимірі доцільним є розгляд мирової угоди як особливої форми реалізації принципу автономії волі у сфері господарювання, яка трансформується з матеріально-правової площини у процесуальну. Такий підхід дозволяє обґрунтувати її подвійний характер: з одного боку, вона виступає правочином, що змінює чи припиняє господарські зобов'язання; з іншого – є процесуальним актом, який спричиняє припинення судового провадження. У цьому контексті мирова угода може розглядатися як юридичний

факт складної структури, що поєднує елементи договору та судового акта, а її ефективність визначається узгодженістю матеріально-правових і процесуальних наслідків.

Важливим напрямом наукового аналізу є також співвідношення мирової угоди з іншими альтернативними способами вирішення спорів, насамперед із медіацією, нормативне регулювання якої закріплено у Закон України «Про медіацію». На відміну від медіаційної угоди, яка має приватноправовий характер і не потребує обов'язкового судового затвердження, мирова угода інтегрується у процесуальну форму господарського судочинства, набуваючи статусу виконавчого документа після її схвалення судом. Таким чином, мирова угода виступає своєрідним «процесуальним мостом» між позасудовими процедурами врегулювання спорів та механізмом державного примусу, забезпечуючи легітимацію досягнутих домовленостей.

Окремої уваги потребує питання допустимості умов мирової угоди в аспекті захисту прав третіх осіб та публічних інтересів. Судова практика демонструє тенденцію до посилення контролю за змістом домовленостей сторін, особливо у справах, що стосуються державного чи комунального майна, корпоративних прав або зобов'язань із публічним елементом. У таких випадках мирова угода не може бути інструментом обходу імперативних норм або засобом штучного створення переваг для однієї зі сторін. Водночас необхідно уникати формалізму, який обмежує можливості сторін гнучко врегульовувати спірні правовідносини, оскільки надмірне втручання суду може нівелювати саму сутність примирної процедури.

У контексті європейської інтеграції України доцільно враховувати досвід держав – членів Європейського Союзу щодо стимулювання укладення мирових угод на різних стадіях процесу. Порівняльно-правовий аналіз свідчить про ефективність моделей, у межах яких суд активно сприяє примиренню сторін, зберігаючи при цьому нейтральність і не втручаючись у зміст домовленостей понад необхідне. Імплементація відповідних підходів у національне законодавство сприятиме гармонізації господарського процесу з європейськими стандартами альтернативного правосуддя [7].

Медіація в господарському процесі – це не просто альтернативний інструмент, а сучасний комплексний механізм, який дозволяє забезпечити баланс між економічними інтересами сторін, швидкістю правового захисту та збереженням ділових відносин. Її розвиток в Україні свідчить про поступовий перехід до європейських стандартів вирішення спорів та формування зрілої правової культури у сфері господарської діяльності. З огляду на інтенсивні трансформації у сфері економіки та правосуддя, роль медіації лише зростатиме, а її ефективність залежатиме від рівня правової обізнаності бізнес-середовища, професійності медіаторів та подальшої інтеграції альтернативних процедур у національну систему правосуддя [8, с. 54].

Перспективним напрямом удосконалення інституту мирової угоди є запровадження додаткових процесуальних стимулів для її укладення. Такими стимулами можуть бути диференційований розподіл судових витрат, можливість повернення частини сплаченого судового збору, а також скорочені строки розгляду заяв про затвердження угоди. Подібні механізми сприятимуть формуванню сталої практики добровільного врегулювання спорів та зменшенню навантаження на господарські суди.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, доцільно констатувати, що мирова угода у господарському процесі виступає самостійним та багатофункціональним правовим інститутом, який поєднує приватноправову природу домовленості сторін із процесуальною формою її реалізації та обов'язковим судовим контролем. Такий дуалістичний характер зумовлює її особливе місце в системі засобів альтернативного врегулювання

господарських спорів, адже мирова угода одночасно є проявом диспозитивності учасників процесу та інструментом забезпечення публічного інтересу в дотриманні законності.

Аналіз положень Господарського процесуального кодексу України та практики їх застосування свідчить про наявність низки теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із визначенням меж автономії волі сторін, критеріями допустимості умов мирової угоди, обсягом судового контролю під час її затвердження, а також забезпеченням балансу прав та інтересів інших учасників господарських правовідносин. Наявність різних підходів у судовій практиці актуалізує потребу в її уніфікації та виробленні єдиних методологічних орієнтирів правозастосування.

Подальший розвиток інституту мирової угоди має ґрунтуватися на вдосконаленні нормативного регулювання з урахуванням принципів правової визначеності, пропорційності та процесуальної економії, а також на формуванні доктринально обґрунтованих критеріїв оцінки її змісту і правових наслідків. Комплексне поєднання законодавчих змін, узагальнення судової практики та розвитку наукової доктрини сприятиме підвищенню ефективності альтернативного врегулювання господарських спорів, зміцненню стабільності господарського обороту та утвердженню культури примирення як важливої складової сучасної правової системи України.

Література:

1.Гута С. Ф. Мирова угода в господарському судочинстві. *Правова держава*. 2024. URL: https://pd.onu.edu.ua/article/view/311960 (дата звернення: 11.01.2026).

2.Лазур Я. В., Заборовський В. В., Черевко П. П. Мирова угода в цивільному та господарському процесі: порівняльний аспект дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294415 (дата звернення: 11.01.2026).

3.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 11.01.2026).

4.Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875–IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2022. № 2. Ст. 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 11.01.2026).

5.Цибуляк-Кустевич А. С. Мирова юстиція : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 275 с.

6.Вільгушинський В. Мирове судочинство: зарубіжний досвід та українські реалії. *Юридична газета*. 2015. 18 черв. № 24–25 (470–471). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mirove-sudochinstvo.html (дата звернення: 11.01.2026).

7.Мелех Л. О. Окремі питання медіації у господарському судочинстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 2. С. 209–215. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22160/34.pdf (дата звернення: 11.01.2026).

8.Герасименко О. О. Правові засади та ефективність медіації у вирішенні господарських спорів. *Legal Bulletin*. 2025. Вип. 4 (18). С. 51–56. URL: https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/9764 (дата звернення: 11.01.2026).

References:

1.Huta S. F. Myrova uhoda v hospodarskomu sudochynstvi. *Pravova derzhava.* 2024. URL: https://pd.onu.edu.ua/article/view/311960 (accessed: 11.01.2026) [in Ukrainian].

2.Lazur Ya. V., Zaborovskyi V. V., Cherevko P. P. Myrova uhoda v tsyvilnomu ta hospodarskomu protsesi: porivnialnyi aspekt doslidzhennia. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo.* 2023. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294415 (accessed: 11.01.2026) [in Ukrainian].

3.Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (accessed: 11.01.2026) [in Ukrainian].

4.Pro mediatsiiu : Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 № 1875–IX. V*idomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 2022. № 2. St. 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (accessed: 11.01.2026) [in Ukrainian].

5.Tsybuliak-Kustevych A. S. Myrova yustytsiia : dys. … kand. yuryd. nauk : 12.00.10 / Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2016. 275 p. [in Ukrainian].

6.Vilhushynskyi V. Myrove sudochynstvo: zarubizhnyi dosvid ta ukrainski realii. *Yurydychna hazeta.* 2015. 18 chervnia. № 24–25 (470–471). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mirove-sudochinstvo.

html (accessed: 11.01.2026) [in Ukrainian].

7.Melekh L. O. Okremi pytannia mediatsii u hospodarskomu sudochynstvi. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika".* Seriia: Yurydychni nauky. 2020. Vol. 7, № 2. P. 209–215. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22160/34.pdf (accessed: 11.01.2026) [in Ukrainian].

8.Herasymenko O. O. Pravovi zasady ta efektyvnist mediatsii u vyrishenni hospodarskykh sporiv. *Legal Bulletin*. 2025. Issue 4 (18). P. 51–56. URL: https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/9764 (accessed: 11.01.2026) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до друку 12 лютого 2026 року

УДК 346.1:351.82
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A6

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ ТА ЗАХИСТУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дзісяк О.П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: DzisiakO@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-7130-361X

Кожокар І.М.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: KozhokarLM@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0979-1894

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS FOR SUPPORTING AND PROTECTING ENTREPRENEURIAL ACTIVITY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Dzisiak O.P.,
PhD in Law, Associate Professor
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DzisiakO@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-7130-361X

Kozhokar I.M.,
graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: KozhokarLM@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0979-1894

***Анотація**. Стаття присвячена комплексному дослідженню правових механізмів підтримки та захисту підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. Збройна агресія суттєво змінила умови функціонування бізнесу, що призвело до появи нових викликів, пов'язаних із порушенням логістичних ланцюгів, переміщенням виробництв, втратою активів та загальним економічним спадом. За таких умов виникла об'єктивна потреба у швидкому вдосконаленні правового регулювання та формуванні цілісної системи державної підтримки, спрямованої на забезпечення стабільності економічних процесів і збереження підприємницької активності, а також підвищення адаптивності суб'єктів господарювання до динамічних змін зовнішнього середовища.*

Особливу увагу приділено аналізу адміністративно-правових механізмів регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, а також діяльності органів виконавчої влади та інших суб'єктів публічної адміністрації щодо реалізації державної політики підтримки бізнесу. У роботі узагальнено основні напрями правових змін, запроваджених у період воєнного стану, зокрема: особливості регулювання трудових відносин, впровадження спрощених адміністративних процедур, податкові та митні послаблення, тимчасові механізми бронювання працівників на критично важливих підприємствах. Значну увагу приділено аналізу спеціальних інструментів державної підтримки, які допомагають бізнесу адаптуватися до нових умов господарювання.

Йдеться про програму доступних кредитів, грантові ініціативи, інвестиційні стимули, заходи щодо сприяння релокації підприємств, а також можливості залучення альтернативних джерел фінансування, зокрема від міжнародних партнерів та фінансових організацій, що відіграють дедалі більшу роль у процесах відбудови економіки. Окремо розглянуто питання документування воєнних збитків, підтвердження форс-мажорних обставин, особливості взаємодії підприємств із контролюючими органами та удосконалення адміністративних процедур і цифровізації публічного управління у сфері господарської діяльності. Підкреслено важливість доступності нормативної інформації, прозорості рішень і чіткості процедур для мінімізації ризиків, забезпечення безперервності виробничих процесів і стабільного підтримання ділової активності.

Зроблено висновок, що система правових механізмів, сформована під час воєнного стану, виконує подвійну функцію: з одного боку, створює умови для збереження підприємств і стабілізації економіки, а з іншого – формує основу для післявоєнного відновлення та подальшого розвитку конкурентного бізнес-середовища.

Ключові слова: *воєнний стан; підприємницька діяльність; адміністративно-правове регулювання; правові механізми підтримки; публічна адміністрація; державна підтримка бізнесу.*

Формул*: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.*

Abstract*. The article is devoted to a comprehensive study of the legal mechanisms for supporting and protecting entrepreneurial activity under the conditions of martial law in Ukraine. Armed aggression has significantly changed the conditions of business functioning, which has led to the emergence of new challenges related to disrupted logistics chains, relocation of production facilities, loss of assets, and an overall economic downturn. Under such circumstances, there is an objective need for the rapid improvement of legal regulation and the formation of a comprehensive system of state support aimed at ensuring the stability of economic processes and preserving entrepreneurial activity, as well as increasing the adaptability of business entities to dynamic changes in the external environment.*

Particular attention is paid to the analysis of administrative and legal mechanisms for regulating entrepreneurial activity under martial law, as well as to the activities of executive authorities and other subjects of public administration in implementing state policy to support business. The study summarizes the main directions of legal changes introduced during the period of martial law, in particular: the specifics of regulating labor relations, the introduction of simplified administrative procedures, tax and customs relief, and temporary mechanisms for reserving employees at critically important enterprises. Considerable attention is paid to the analysis of special state support instruments that help businesses adapt to new economic conditions.

These include the program of affordable loans, grant initiatives, investment incentives, measures to facilitate the relocation of enterprises, as well as opportunities to attract alternative sources of financing, including from international partners and financial institutions, which play an increasingly significant role in the processes of economic recovery. The article also examines the issues of documenting war-related damages, confirming force majeure circumstances, the specifics of interaction between enterprises and regulatory authorities, as well as the improvement of administrative procedures and the digitalization of public administration in the field of economic activity. The importance of the accessibility of regulatory information, transparency of decisions, and clarity of procedures for minimizing risks, ensuring the continuity of production processes, and maintaining stable business activity is emphasized.

It is concluded that the system of legal mechanisms formed during martial law performs a dual function: on the one hand, it creates conditions for preserving enterprises and stabilizing the economy, and on the other hand, it forms the basis for post-war recovery and the further development of a competitive business environment.

Keywords*: martial law; entrepreneurial activity; administrative and legal regulation; legal mechanisms of support; public administration; state support for business.*

Formulas*: 0; fig.: 0; tabl.: 0; ref.: 10.*

Постановка проблеми. Запровадження воєнного стану в Україні кардинально змінило умови здійснення підприємницької діяльності, поставивши бізнес перед необхідністю швидкої адаптації до нових правових, економічних та організаційних викликів. Інтенсивні бойові дії, руйнування інфраструктури, мобілізація працівників, перебої з логістикою та енергопостачанням спричинили зростання ризиків і загроз для стабільності функціонування підприємств. Водночас нормативно-правове регулювання зазнало суттєвих трансформацій: змінено порядок трудових відносин, запроваджено спеціальні режими для критично важливих підприємств, оновлено податкову політику, розширено програми державної фінансової підтримки. Попри значний обсяг ухвалених рішень, залишається низка проблем, пов'язаних із забезпеченням правової визначеності,

ефективним застосуванням форс-мажорних механізмів, документуванням збитків та доступом бізнесу до фінансових ресурсів. У цих умовах постає потреба у комплексному аналізі правових засобів підтримки підприємництва під час війни та оцінці їхньої здатності забезпечити економічну стійкість держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правових механізмів підтримки та захисту підприємницької діяльності в умовах воєнного стану отримало значний науковий і практичний розвиток у вітчизняній літературі, нормативних актах та аналітичних матеріалах. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлюють, зокрема, Є. Морозов, А. Лівіцька, Н. Блажівська, К. Гутгарц та інші. Водночас значна частина цих джерел має прикладний або інформаційно-аналітичний характер, що зумовлює потребу в їх систематизації та науковому узагальненні.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, присвячених трансформаціям правового регулювання в умовах воєнного стану, комплексна оцінка ефективності правових механізмів підтримки підприємництва залишається недостатньо розкритою. Зокрема, потребують уточнення питання практичного застосування норм щодо бронювання працівників, документування воєнних збитків, підтвердження форс-мажорних обставин та реального доступу суб'єктів господарювання до фінансових інструментів державної підтримки . Недостатньо досліджено й узгодженість між різними нормативними актами, а також вплив запроваджених рішень на довгострокову економічну стійкість бізнесу.

Формулювання мети дослідження. Метою статті є комплексний аналіз правових механізмів підтримки та захисту підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, оцінка їхньої ефективності, виявлення ключових прогалин у чинному регулюванні.

Виклад основного матеріалу. Введення правового режиму воєнного стану в Україні спричинило кардинальну трансформацію правового поля для суб'єктів господарювання. Воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що передбачає надання військовому командуванню, органам державної влади та військовим адміністраціям повноважень, необхідних для відвернення загрози й забезпечення національної безпеки, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб [2, ст. 1]. Головна мета адаптації правового регулювання підприємництва під час війни полягає у забезпеченні збереження виробничого потенціалу країни, підтримці зайнятості та гарантуванні стабільного функціонування критично важливих секторів економіки [1]. Державна політика еволюціонувала від початкового кризового реагування до стратегічного стимулювання відновлення. Ця трансформація відображена у прийнятті спеціалізованих актів, таких як Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який встановлює специфічні правила, що відходять від мирного законодавства [2, ст. 1–13].

Функціонування критичної інфраструктури та підтримка стратегічно важливих галузей є пріоритетом економічної політики під час воєнного стану. Юридичне визначення об'єктів критичної інфраструктури та забезпечення їхньої стійкості регулюється окремими нормативними актами [4]. Для підприємств, визнаних критично важливими для функціонування економіки та оборонно-промислового комплексу, передбачено низку спеціальних умов, які відрізняються від загальних норм трудового та адміністративного права. Зокрема, при укладенні трудового договору з працівниками на таких підприємствах строк випробування не може перевищувати 45 календарних днів для будь-якої категорії працівників [2, ст. 2]. Крім того, статус критично важливого підприємства відкриває доступ до механізму бронювання військовозобов'язаних працівників, а для

окремих категорій підприємств, зокрема на прифронтових територіях, нормативно передбачено можливість бронювання до 100% працівників [5].

Щоб зберегти стабільність та забезпечити розвиток, компанії активно шукають різні джерела фінансування своєї діяльності. Одним з найнадійніших варіантів залишаються внутрішні ресурси, власний капітал і реінвестування прибутку. Оптимізація витрат та раціональне управління фінансовими потоками дозволяють спрямовувати вивільнені кошти на підтримку найважливіших напрямів роботи. Значну роль відіграє також банківське кредитування, яке пропонує підприємствам широкий спектр фінансових продуктів – від короткострокових кредитних ліній для підтримки операційної діяльності до довгострокових позик на придбання майна чи обладнання. Для молодих компаній та стартапів особливо актуальним є інвестиційне фінансування у вигляді венчурного капіталу або підтримки від бізнес-янголів. Важливим інструментом залишається грантова допомога, що надається міжнародними фондами, донорами та організаціями на безповоротній основі. Паралельно з цим держава впроваджує програми підтримки підприємництва, які передбачають пільгове кредитування, надання грантів та інші механізми стимулювання економічної активності [6; 7; 8].

Програма «Доступні кредити 5–7–9%» залишається одним із головних інструментів державної фінансової підтримки бізнесу. Водночас цифра «63,4 млрд грн» у твоєму тексті потребує уточнення дати: офіційно Мінекономіки повідомляло про 63,4 млрд грн і для 2024 року, і для 2025 року, але це різні повідомлення з різних дат [7]. Тому в науковому тексті краще або вказати точну дату повідомлення, або замінити фразу на обережнішу: «за офіційними даними Мінекономіки, у межах програми бізнес отримав десятки мільярдів гривень пільгових кредитів» [7].

Спочатку програма була сфокусована на стабілізації та забезпеченні першочергових потреб держави та бізнесу в умовах воєнного стану. Однак подальша її еволюція свідчить про стратегічний зсув у державній політиці: у 2024 році програма була переорієнтована на підтримку інвестиційних цілей, а частка інвестиційного портфеля зросла [7]. Підприємці можуть залучати значні кошти на розвиток виробництва, енергозбереження, інфраструктури чи відбудову зруйнованих об’єктів [7].

Державна програма «єРобота» стала одним із важливих інструментів фінансової підтримки підприємництва в Україні, особливо в умовах воєнного стану та економічної нестабільності. Її головна мета полягає не лише у розвитку мікро-, малого та середнього бізнесу, а й у стимулюванні створення нових робочих місць, підвищенні економічної активності громадян та підтримці регіонального розвитку [8]. Через систему грантів держава прагне забезпечити доступ підприємців до ресурсів, які дадуть змогу започаткувати власну справу або масштабувати вже наявний бізнес. Водночас для більш точної наукової аргументації краще посилатися не на новинний переказ у ЗМІ, а на офіційні урядові акти або урядові сторінки проєкту [8].

Податкове законодавство України зазнало суттєвих змін з метою підтримки економіки та забезпечення стабільної роботи бізнесу в умовах воєнного стану. Ці зміни не лише спрощують процедури звітування та сплати податків, а й створюють більш гнучке середовище для підприємців, які працюють в умовах постійних ризиків. Водночас усі запроваджені послаблення мають тимчасовий характер, чітко обмежені в часі та спрямовані насамперед на стабілізацію ситуації, а не на повне скасування податкових зобов’язань [9]. Певний час діяло автоматичне звільнення від штрафів за невиконання податкових зобов’язань, однак надалі підхід був змінений: якщо платник має реальну можливість виконати податковий обов’язок, але цього не робить, до нього застосовуються штрафи та пеня [9, слайди 2–6, 15–18].

Крім безпосередніх послаблень, держава створила механізми для відстрочення або реструктуризації податкових зобов'язань для підприємств, які зазнали збитків через війну або не мають можливості вести господарську діяльність. У деяких випадках враховується дія форс-мажорних обставин, однак саме по собі запровадження воєнного стану не звільняє автоматично від виконання господарських зобов'язань [1; 10]. Для належного обґрунтування форс-мажору доцільно отримувати індивідуальний сертифікат ТПП та підтверджувати його доказами конкретного впливу війни на виконання зобов'язання [10].

Для підприємств, що зазнали збитків, особливу роль відіграє правильне документування шкоди. Доцільно фіксувати не лише прямі втрати, такі як знищене майно, а й упущену вигоду, дотримуючись офіційних методик визначення шкоди та збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям [10]. Для великих компаній та міжнародних інвесторів особливого значення набуває формування доказової бази для потенційних міжнародних арбітражних процесів. Однак це останнє твердження у твоєму списку літератури прямо не підкріплене окремим джерелом, тому краще або додати окрему наукову/практичну публікацію про ISDS, або прибрати цю згадку.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що правове регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану набуло комплексного та адаптивного характеру, поєднуючи норми трудового, податкового, фінансового та адміністративного права. Запроваджені механізми спрямовані на забезпечення безперервності роботи бізнесу та збереження економічної стійкості держави. Одним із ключових напрямів є зміни у сфері трудових відносин і порядку функціонування критично важливих підприємств, що дозволяють забезпечити кадрову стабільність та підтримку стратегічних галузей. Важливе значення мають також державні програми фінансової підтримки («5–7–9%», «єРобота»), які стали важливими інструментами стимулювання інвестиційної активності бізнесу. Податкові та митні послаблення зменшують навантаження на підприємців і сприяють збереженню їх платоспроможності, а належне документування воєнних збитків і форс-мажорних обставин є ключовою умовою захисту інтересів бізнесу в подальшому. Узагальнюючи, правові механізми, сформовані в умовах війни, забезпечують не лише короткострокову підтримку підприємств, а й створюють підґрунтя для подальшого економічного відновлення та модернізації національного господарства.

Література:

1.Морозов Є. Воєнний стан = форс мажор + обставини непереборної сили. ЗЕД Soft. URL: https://www.zedsoft.com.ua/blog/?voiennyi-stan-fors-mazhor-obstavyny-neperebornoi-syly (дата звернення: 14.12.2025).

2.Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX : станом на 1 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 14.12.2025).

3.Програма релокації: 761 підприємство переміщено в більш безпечні регіони. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii (дата звернення: 14.12.2025).

4.Лівіцька А. Об'єкти критичної інфраструктури: як визначити? *Радник у сфері публічних закупівель.* URL: https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/ob-iekty-krytychnoi-infrastruktury-iak-vyznachyty/ (дата звернення: 14.12.2025).

5.Бронювання працівників на критично важливих підприємствах: умови та правила у 2024–2025 році. *Сервіс комфорту.* URL: https://www.ccs.lviv.ua/post/бронювання-працівників-на-критично-важливих-підприємствах-умови-та-правила-у-2024-2025-році (дата звернення: 14.12.2025).

6.Де можна отримати гроші на бізнес під час війни. *Finance.ua.* URL: https://finance.ua/ua/goodtoknow/de-mozhna-otrymaty-hroshi-na-biznes-pid-chas-viiny (дата звернення: 14.12.2025).

7.Доступні кредити 5–7–9% – фонд розвитку підприємництва. *Фонд розвитку підприємництва.* URL: https://bdf.gov.ua/programs/dostupni-kredyty-5-7-9/ (дата звернення: 14.12.2025).

8.«єРобота»: Держава інвестувала 10 млрд у розвиток малого та середнього бізнесу. *Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки.* URL: https://minfin.com.ua/ua/2024/10/07/137225213/ (дата звернення:

14.12.2025).

9.Блажівська Н. «Новації в оподаткуванні під час воєнного стану». *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezentacija_novely_podatkovogo_zakonodavstva_BlazhivskaNE.pdf (дата звернення: 14.12.2025).

10.Гутгарц К. Торгово-промислова палата України: сертифікат форс-мажору. Як отримати сертифікат Торгово-промислової палати? *Prostopravo*, 2025. URL: https://ua.prostopravo.com.ua/prava_biznesu/perevirki_ta_shtrafi/statti/yak_otrimati_sertifikat_torgovo_promislovoyi_palati_pro_diyi_fors_mazhornih_obstavin_ (дата звернення: 14.12.2025).

References:

1.Morozov Ye. Voiennyi stan = fors-mazhor + obstavyny neperebornoi syly [Martial Law = Force Majeure + Circumstances of Insurmountable Force]. ZED Soft. Available at: https://www.zedsoft.com.ua/blog/?voiennyi-stan-fors-mazhor-obstavyny-neperebornoi-syly (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

2.Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2136-IX [On the Organization of Labor Relations under Martial Law: Law of Ukraine No. 2136-IX of 15 March 2022]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

3.Programa relokatsii: 761 pidpryiemstvo peremishcheno v bilsh bezpechni rehiony [Relocation Program: 761 Enterprises Moved to Safer Regions]. Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine. Available at: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d152dcfe-7bde-49df-a69a-8d7f9586fc13&title=ProgramaRelokatsii (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

4.Livitska A. Obiekty krytychnoi infrastruktury: yak vyznachyty? [Critical Infrastructure Objects: How to Identify?]. Radnyk u sferi publichnykh zakupivel. Available at: https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/ob-iekty-krytychnoi-infrastruktury-iak-vyznachyty/ (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

5.Broniuvannia pratsivnykiv na krytychno vazhlyvykh pidpryiemstvakh: umovy ta pravyla u 2024–2025 rotsi [Reservation of Employees at Critically Important Enterprises: Conditions and Rules in 2024–2025]. Servis komfortu. Available at: https://www.ccs.lviv.ua/post/бронювання-працівників-на-критично-важливих-підприємствах-умови-та-правила-у-2024-2025-році (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

6.De mozhna otrymaty hroshi na biznes pid chas viiny [Where to Get Money for Business During the War]. Finance.ua. Available at: https://finance.ua/ua/goodtoknow/de-mozhna-otrymaty-hroshi-na-biznes-pid-chas-viiny (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

7.Dostupni kredyty 5–7–9% – fond rozvytku pidpryiemnytstva [Available Loans 5–7–9% – Entrepreneurship Development Fund]. Fond rozvytku pidpryiemnytstva. Available at: https://bdf.gov.ua/programs/dostupni-kredyty-5-7-9/ (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

8.“YeRobota”: Derzhava investuvala 10 mlrd u rozvytok maloho ta serednoho biznesu [“YeRobota”: State Invested 10 Billion in SMEs]. Minfin – vse pro finansy: novyny, kursy valiut, banky. Available at: https://minfin.com.ua/ua/2024/10/07/137225213/ (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

9.Blazhivska N. Novatsii v opodatkuvanni pid chas voiennoho stanu [Tax Innovations under Martial Law]. Verkhovnyi Sud. Available at: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezentacija_novely_podatkovogo_zakonodavstva_BlazhivskaNE.pdf (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

10.Hutgartz K. Torhovo-promyslova palata Ukrainy: sertyfikat fors-mazhoru. Yak otrymaty sertyfikat Torhovo-promyslovoi palaty? [Ukrainian Chamber of Commerce: Force Majeure Certificate. How to Obtain It?]. Prostopravo, 2025. Available at: https://ua.prostopravo.com.ua/prava_biznesu/perevirki_ta_shtrafi/statti/yak_otrimati_sertifikat_torgovo_promislovoyi_palati_pro_diyi_fors_mazhornih_obstavin_ (accessed 14 December 2025) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до друку 19 січня 2026 року

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498
Legal Bulletin № 1 (19), 2026

УДК 347.6
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A7

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ БЕЗ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ

Вихрист С.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3844-1165

Горащенков С.М.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorashchenkovSM@krok.edu.ua

PROBLEMS OF THE LEGAL STATUS OF PARTNERSHIP RELATIONSHIPS WITHOUT MARRIAGE REGISTRATION

Vykhryst S.M.,
Ph.D. in Law, Associate Professor,
Department of State and Law,
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3844-1165

Horashchenkov S.M.,
graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorashchenkovSM@krok.edu.ua

Анотація*. У статті досліджуються партнерські стосунки без державної реєстрації шлюбу як важлива форма сучасних сімейних відносин в Україні. Поширення фактичних шлюбних союзів зумовлене трансформацією соціальних цінностей, переорієнтацією на особисту автономію, рівність партнерів та прагненням до гнучкіших моделей спільного життя. За таких умов особливої актуальності набуває проблема правового регулювання партнерських відносин, оскільки чинне законодавство не забезпечує належного рівня правової визначеності та захисту прав осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу.*

У роботі здійснено комплексний аналіз норм Сімейного та Цивільного кодексів України, що опосередковано регламентують правовий статус партнерів. Основну увагу приділено положенням щодо майнових прав осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, зокрема умовам визнання майна спільною сумісною власністю та особливостям його поділу. Підкреслено, що законодавець зосереджується переважно на майнових аспектах, залишаючи поза увагою інші складові сімейного життя.

Окремо проаналізовано ключові прогалини правового регулювання, серед яких відсутність врегулювання особистих немайнових прав партнерів, спадкових прав, соціальних гарантій, а також складність доказування факту існування партнерських стосунків у судовій практиці. Зроблено висновок, що сучасний стан нормативного регулювання не повністю відповідає принципам справедливості, рівності та правової визначеності, що зумовлює необхідність удосконалення законодавства з урахуванням реальних потреб сучасного українського суспільства.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів

у правотворчій діяльності, судовій практиці та наукових розвідках. Запропоновані узагальнення сприяють формуванню цілісного підходу до регулювання партнерських відносин, гармонізації сімейного законодавства та забезпеченню ефективного захисту прав і законних інтересів учасників таких союзів. Це відповідає сучасним європейським тенденціям розвитку сімейного права та підвищує рівень правової культури суспільства загалом в Україні у контексті демократичних правових трансформацій держави сьогодення України.

Ключові слова: *партнерські стосунки; фактичний шлюб; сімейне право; спільне проживання; майнові права; правовий статус; судова практика.*

Формул*: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.*

Abstract*. The article examines partnership relationships without state registration of marriage as an important form of modern family relations in Ukraine. The spread of de facto marital unions is driven by the transformation of social values, a shift toward personal autonomy, equality of partners, and the desire for more flexible models of cohabitation. Under these conditions, the issue of legal regulation of partnership relationships becomes particularly relevant, as current legislation does not ensure an adequate level of legal certainty or protection of the rights of persons who live as one family without registering a marriage.*

The paper provides a comprehensive analysis of the provisions of the Family Code and the Civil Code of Ukraine that indirectly regulate the legal status of partners. Particular attention is paid to regulations concerning the property rights of individuals in de facto marital relationships, including the conditions under which property may be recognized as joint marital property and the specific features of its division. It is emphasized that the legislator focuses primarily on property-related aspects, while leaving other components of family life largely unregulated.

Special attention is given to the key gaps in legal regulation, including the lack of rules governing partners' personal non-property rights, inheritance rights, and social guarantees, as well as the difficulty of proving the existence of partnership relationships in judicial practice. The conclusion is drawn that the current state of normative regulation does not fully comply with the principles of justice, equality, and legal certainty, which necessitates the improvement of legislation with due regard to the real needs of contemporary Ukrainian society.

The practical significance of the study lies in the possibility of using its results in law-making activities, judicial practice, and academic research. The proposed generalizations contribute to the formation of a holistic approach to the regulation of partnership relationships, the harmonization of family legislation, and the effective protection of the rights and legitimate interests of participants in such unions. This corresponds to modern European trends in the development of family law and enhances the overall level of legal culture in Ukraine in the context of the country's ongoing democratic legal transformations.

Keywords*: partnership relationships; de facto marriage; family law; cohabitation; property rights; legal status; judicial practice.*

Formulas*: 0; fig.: 0; tabl.: 0; ref.: 11.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві спостерігається стійка тенденція до зростання кількості партнерських стосунків без державної реєстрації шлюбу, що зумовлено сукупністю соціальних, економічних та світоглядних чинників. Серед них – трансформація уявлень про сім'ю та шлюб, підвищення рівня особистої автономії, економічна нестабільність, міграційні процеси, а також вплив європейських моделей сімейних відносин. Для значної частини громадян спільне проживання без шлюбу розглядається як повноцінна форма сімейного життя.

Водночас чинне законодавство України не забезпечує комплексного та системного правового регулювання таких відносин. Норми Сімейного кодексу України лише фрагментарно врегульовують окремі аспекти партнерських стосунків, зокрема майнові права осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, залишаючи поза увагою питання особистих немайнових прав, соціальних гарантій та спадкових відносин. Це призводить до виникнення правових прогалин і суперечностей у правозастосовній практиці.

Відсутність чіткого законодавчого визначення правового статусу партнерів зумовлює складнощі у доведенні факту спільного проживання, встановленні режиму майна та реалізації права на судовий захист. У результаті партнери часто опиняються у вразливому становищі, особливо у разі припинення стосунків або смерті одного з них. Зазначені обставини обумовлюють необхідність наукового

аналізу проблем правового статусу партнерських стосунків без реєстрації шлюбу та пошуку ефективних шляхів удосконалення законодавчого регулювання у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фактичних шлюбних відносин досліджувалася у працях українських науковців у галузі сімейного права, зокрема О С. Дзери, І. В. Жилінкової, З. В. Ромовської,

В. І. Борисової. У їхніх роботах розглядаються окремі аспекти майнових і немайнових прав осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, однак комплексного підходу до визначення правового статусу таких партнерів досі бракує.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на наявні наукові напрацювання, залишаються недостатньо врегульованими питання спадкових прав партнерів, правового режиму майна, набутого під час спільного проживання, а також механізмів доведення факту партнерських стосунків. Відсутність чітких законодавчих норм призводить до неоднозначної судової практики.

Метою статті є дослідження правового статусу партнерських стосунків без реєстрації шлюбу, виявлення основних проблем їх правового регулювання та обґрунтування напрямів удосконалення сімейного законодавства України з урахуванням сучасних суспільних потреб.

Виклад основного матеріалу. Інститут сім'ї здавна відіграє вирішальну роль у правовій системі кожної держави, оскільки сімейні зв'язки забезпечують стабільність суспільства та безперервність його розвитку. У процесі змін та модернізації суспільних відносин партнерства без офіційного шлюбу стають все більш поширеними. Хоча ці форми співжиття стають все більш поширеними, вони одночасно породжують низку складних правових питань. Українське законодавство наразі не враховує та не регулює належним чином наслідки фактичного співжиття. Тому існує потреба у всебічному науковому та правовому дослідженні становища осіб, які проживають разом у сім'ї без державної реєстрації шлюбу. Ця проблема загострюється, зокрема, в умовах воєнного стану та підвищених соціальних загроз.

Сім'я, як соціально-правове явище, є основою людського існування, відображенням національної культури та історичної наступності поколінь. У сімейному середовищі формується центральний моральний компас особистості, формується її світогляд та почуття відповідальності перед суспільством. Французький мислитель і письменник Віктор Гюго яскраво визначив сім'ю як «фундаментальний елемент суспільства», без якого його існування було б неможливим. Подібні ідеї відображені в сучасних підходах до правового регулювання сімейних відносин. Водночас, закон змушений адаптуватися до новітніх сімейних моделей, що виникають у реальності.

Цій темі приділялося значну увагу в рамках ініціативи безперервної юридичної освіти Вищої школи права Національної Асоціації Адвокатів України під назвою «Шлюб або співжиття без шлюбу: очікування та реальність». Доповідачем на заході була Світлана Савицька, адвокат, кандидат юридичних наук, заступник голови Комітету з сімейного права Національної Асоціації Адвокатів України (НААУ). Під час вебінару вона детально проаналізувала фундаментальні правові відмінності між зареєстрованим шлюбом та фактичним партнерством, зосередившись на значних юридичних ризиках, що виникають через відсутність цивільної церемонії. Захід значною мірою сприяв зміцненню правової обізнаності громадян, а всі пояснення ґрунтувалися на положеннях чинного українського законодавства та судової практики [1, с. 180].

Згідно зі статтею 3 Сімейного кодексу України, сім'я вважається основоположним та первинним елементом суспільного ладу. Сімейне коло включає

осіб, які пов'язані спільним проживанням, веденням спільного господарства, взаємними правами та юридично обґрунтованими обов'язками. Закон наголошує, що сім'я може бути утворена не лише шляхом шлюбу, а й з інших підстав, що відповідають вимогам законодавства. Це регулювання дозволяє юридично визнати фактичні сімейні стосунки. Водночас правовий статус осіб у таких стосунках є неповним, оскільки обсяг їхніх прав та обов'язків значно обмежений. Це є однією з основних проблем у сфері правового регулювання партнерств. Термін «член сім'ї» неодноразово був предметом правового аналізу, зокрема в судовій практиці Конституційного Суду України. У своєму рішенні від 3 червня 1999 року № 5-РП/99 Суд встановив, що до членів сім'ї можуть належати не лише родичі у вузькому сенсі. До цієї категорії також належать особи, які постійно проживають разом та ведуть спільне господарство. Це включає вітчимів та мачух, пасинків та падчерок, опікунів та інших осіб, пов'язаних фактичними сімейними зв'язками. Проте шлюб залишається центральним інститутом сімейного права. Його юридичне визначення міститься у статті 21 Сімейного кодексу України. Шлюб розуміється як союз між жінкою та чоловіком, який офіційно зареєстрований державним органом. Тільки з державною реєстрацією виникають взаємні права та обов'язки подружжя. Співжиття без шлюбу не має таких правових наслідків. Релігійний шлюбний обряд також не має юридичної сили, за винятком певних історично зумовлених винятків. Це ілюструє різницю між правовою та соціальною природою сімейних відносин.

Стаття 51 Конституції України встановлює принцип добровільності у шлюбі, який ґрунтується на вільній згоді обох подружжя. Подружжя має рівні права та обов'язки у сімейних та шлюбних відносинах. Обов'язкова державна реєстрація шлюбу служить забезпеченню стабільності сім'ї та захисту прав і законних інтересів подружжя та дітей. Крім того, вона служить суспільним інтересам держави та суспільства та сприяє правовій визначеності сімейних зв'язків. Таким чином, інститут цивільного шлюбу має багатогранне соціально-правове значення. У своїй науковій доповіді Світлана Савицька виділила ті правові гарантії, що виникають виключно в рамках зареєстрованого шлюбу. Це, зокрема, стосується права подружжя укласти шлюбний договір, який регулює їхні фінансові справи, а також взаємні права та обов'язки. Такий договір може також охоплювати певні фінансові аспекти здійснення батьківських прав. У разі фактичного співжиття без державної реєстрації шлюбу можливість укладення шлюбного договору відсутня, що суттєво обмежує правовий захист зацікавлених сторін [2, с. 109].

Правовий статус дитини, народженої в зареєстрованому шлюбі, відіграє вирішальну роль у сімейному праві. Закон встановлює презумпцію батьківства, згідно з якою дитина вважається дитиною подружжя. Батьківство визначається на основі офіційного свідоцтва про шлюб та медичних документів, що підтверджують народження. Аналогічне правило застосовується до дітей, народжених протягом десяти місяців після розірвання шлюбу; вони також вважаються дітьми подружжя. Натомість для неодружених пар, які проживають разом, встановлення батьківства вимагає додаткових юридичних кроків, що може ускладнити захист прав дитини та її батьків і може спричинити потенційні юридичні ризики.

Важливим аспектом правового статусу подружжя є право на аліменти. Чоловік/дружина, який/яка непрацездатний/непрацездатна, має право на аліменти за умови виконання законодавчих вимог. Саме розірвання шлюбу не призводить до втрати цього права, якщо воно виникло під час шлюбу. Незважаючи на це, закон гарантує дружині право на аліменти під час вагітності та проживання з неповнолітньою дитиною. Водночас чоловік, який доглядає за дитиною та проживає з нею, має право на аліменти від матері. Ці соціальні та правові гарантії відсутні

в незареєстрованих партнерствах, що значно зменшує захист учасників.

Однією з найважливіших юридичних переваг зареєстрованого шлюбу є встановлення режиму спільного майна подружжя. Усе майно, набуте чоловіком та дружиною під час шлюбу, вважається спільною власністю, незалежно від того, хто отримує дохід або робить фінансові внески. Навіть якщо один з подружжя не отримує доходу з поважних причин, таких як догляд за дітьми або ведення домашнього господарства, це не впливає на обсяг його майнових прав. Це правове положення спрямоване на економічну рівність у сім'ї та служить для захисту фінансово слабшого партнера. У випадку фактичного шлюбу аналогічний режим може бути застосований лише за умови доведення спільного набуття активів, що значно ускладнює здійснення майнових прав партнерами [3, с. 56-59].

Інститут спільного проживання осіб без державної реєстрації шлюбу в юридичній доктрині здебільшого окреслюється як фактичний або так званий «цивільний» шлюб. Такі правовідносини можуть виникати виключно між жінкою та чоловіком і передбачають наявність усвідомленого наміру сформувати тривалі сімейні зв'язки. Однією з визначальних передумов є відсутність у кожного з партнерів зареєстрованого шлюбу з іншою особою. Обов'язковими елементами також виступають спільне проживання, ведення єдиного домашнього господарства та відкритий, публічний характер взаємин, які не приховуються від оточення.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях сформулював критерії, за наявності яких особи можуть визнаватися членами однієї сім'ї. До таких ознак належать фактичне спільне проживання та організація спільного побуту. Додатково враховуються обставини, пов'язані зі спільними фінансовими витратами, придбанням майна для задоволення потреб сім'ї, а також участь у витратах на утримання житла. Сукупність цих чинників свідчить про реальність сімейних відносин, однак навіть їх підтвердження не означає автоматичного виникнення повного обсягу прав і обов'язків, притаманних подружжю.

Проживання однією сім'єю без офіційної реєстрації шлюбу не визнається законодавством підставою для набуття статусу подружжя та відповідних правових наслідків. Це положення прямо закріплене у нормах сімейного законодавства. Разом із тим майно, яке було набуте партнерами за рахунок спільних коштів, може визнаватися об'єктом спільної сумісної власності. Однак такий правовий режим не є презюмованим і підлягає встановленню виключно в судовому порядку. Відсутність автоматизму у виникненні прав створює стан правової невизначеності, що є однією з найбільш проблемних рис фактичних шлюбних відносин.

Особливу обмеженість правового становища осіб, які перебували у незареєстрованому шлюбі, демонструє спадкове право. Згідно зі статтею 1264 Цивільного кодексу України такі особи віднесені до спадкоємців четвертої черги за законом, за умови спільного проживання однією сім'єю протягом не менше п'яти років до моменту відкриття спадщини. У результаті фактичний партнер поступається у спадкових правах навіть віддаленим родичам спадкодавця, що істотно знижує рівень його правового захисту та нерідко стає джерелом гострих конфліктів у правозастосовній практиці.

Найбільш відчутно проблематика правового статусу фактичних партнерів проявляється у сфері соціального забезпечення. Значна кількість судових спорів виникає у зв'язку з отриманням одноразової грошової допомоги у разі загибелі військовослужбовця. Особи, які проживали з ним без реєстрації шлюбу, змушені доводити наявність сімейних відносин, що потребує встановлення юридичного факту проживання однією сім'єю. Процесуальна складність таких справ суттєво ускладнює реалізацію соціальних прав і загострює питання належної судової юрисдикції.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 18 січня 2024 року у справі № 560/17953/21 сформувала оновлений підхід до вирішення зазначеної проблематики. Суд відійшов від попередніх висновків щодо юрисдикції відповідних спорів, чітко розмежувавши позасудовий і судовий порядок встановлення юридичних фактів. Рішення органів, прийняті у позасудовому порядку, можуть бути предметом оскарження в адміністративних судах, тоді як встановлення юридичних фактів належить до компетенції судів цивільної юрисдикції. Такий підхід має істотне значення для уніфікації судової практики.

Велика Палата також наголосила, що чинне законодавство не передбачає альтернативного судового механізму встановлення юридичних фактів. Подібні справи підлягають розгляду відповідно до норм цивільного процесуального права, а суди цивільної юрисдикції визнаються судами, встановленими законом для вирішення таких питань. Це, зокрема, стосується і встановлення факту проживання однією сім'єю без укладення шлюбу. Поєднання таких вимог з адміністративними спорами в одному провадженні визнано неприпустимим.

Суд окремо підкреслив недопустимість об'єднання в межах одного провадження вимог, що належать до різних видів судової юрисдикції. Встановлення юридичного факту та оскарження рішень чи дій суб'єктів владних повноважень мають різну підсудність, а їх поєднання суперечить основоположним засадам судочинства. Хоча така позиція сприяє процесуальній визначеності, вона водночас ускладнює захист прав осіб, які перебували у фактичних шлюбних відносинах, і не позбавлена дискусійності.

В окремій думці суддів Великої Палати Верховного Суду Гудими Д. А. та Ткачука О. С. було висловлено застереження щодо можливих негативних наслідків нового підходу. Зокрема, зверталася увага на ризик ускладнення процедури отримання одноразової грошової допомоги та виникнення множинності судових процесів. Така ситуація, на їхню думку, може створити передумови для зловживання процесуальними правами. Окрема думка акцентує на недосконалості чинного правового механізму та наявності прогалин у нормативному регулюванні [4].

Судді також зазначили, що інститут окремого провадження не має на меті вирішення спорів про право, а спрямований виключно на встановлення юридичних фактів. Його використання не повинно підміняти собою розгляд адміністративних спорів. Надмірне розширення сфери застосування окремого провадження здатне призвести до правових колізій та суперечить логіці процесуального права, що ще раз підтверджує складність і багатовимірність проблеми правового статусу фактичних партнерів.

Узагальнення судової практики свідчить про нестабільність правозастосування у справах, пов'язаних із фактичними шлюбними відносинами. Відсутність чітких і системних законодавчих приписів ускладнює прогнозування результатів розгляду таких справ. Особи, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, перебувають у вразливому правовому становищі, а судові процедури часто є тривалими та фінансово обтяжливими. Усе це знижує ефективність судового захисту та зумовлює нагальну потребу у вдосконаленні законодавства [5, с. 88-93].

Проблема правового статусу партнерських відносин без шлюбу має міждисциплінарний характер. Вона охоплює норми сімейного, цивільного, соціального, житлового та процесуального права. Наявність фрагментарного регулювання призводить до правової невизначеності. Це негативно впливає на реалізацію принципу справедливості. Особливо гостро проблема проявляється у кризових ситуаціях. Законодавець повинен враховувати соціальні реалії.

У науковій літературі обґрунтовується доцільність розширення прав фактичних партнерів. Пропонується законодавче закріплення окремих гарантій. Зокрема, це стосується соціального

захисту та спадкування. Такий підхід відповідав би принципу соціальної держави. Водночас він потребує чітких критеріїв для запобігання зловживанням. Баланс інтересів має бути збережений.

Важливою умовою вдосконалення правового регулювання є підвищення правової культури населення. Громадяни повинні усвідомлювати правові наслідки вибору форми сімейного життя. Правопросвітницькі проєкти, подібні до ініціативи НААУ, відіграють ключову роль. Вони сприяють формуванню відповідальної правової поведінки. Інформування знижує рівень правових ризиків. Це має превентивний характер.

В умовах воєнного стану значення правового статусу сімейних відносин зростає. Питання соціальних гарантій набувають особливої ваги. Фактичні партнери військовослужбовців часто залишаються без належного захисту. Це створює соціальну напругу. Законодавство повинно адекватно реагувати на ці виклики. Інакше принцип рівності буде порушено.

Аналіз чинного законодавства свідчить про домінування формального підходу до сімейних відносин. Державна реєстрація шлюбу залишається визначальним фактором. Фактичні сімейні відносини визнаються лише частково. Це не відповідає сучасним соціальним тенденціям. Водночас повне прирівняння таких відносин до шлюбу є дискусійним. Потрібен зважений компроміс [6].

Вирішення проблеми можливе шляхом комплексної реформи сімейного законодавства. Доцільним є чітке визначення прав та обов'язків фактичних партнерів. Необхідно також удосконалити процесуальні механізми встановлення юридичних фактів. Судова практика повинна бути уніфікованою. Це забезпечить правову визначеність. Такий підхід відповідатиме принципу верховенства права.

Партнерські відносини без реєстрації шлюбу є об'єктивною соціальною реальністю. Ігнорування цього явища з боку держави є неефективним. Водночас правове регулювання має бути обережним. Воно повинно захищати права, не руйнуючи інститут шлюбу. Баланс між свободою особи та стабільністю сім'ї є ключовим. Саме в цьому полягає складність правового вибору.

Висновки. Проблеми правового статусу партнерських стосунків без реєстрації шлюбу є багатогранними та системними. Вони охоплюють матеріальні, процесуальні та соціальні аспекти. Аналіз законодавства і судової практики свідчить про необхідність його вдосконалення. Особливої уваги потребують питання соціального захисту та судової юрисдикції. Наукове осмислення цієї проблеми є важливим кроком до формування ефективної правової політики. Подальші дослідження мають сприяти гармонізації сімейного права України.

Література:

1.Апопій І. В. Сімейне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 360 с.

2.Байрачна М. І. Права та обов'язки подружжя за Сімейним кодексом України : дис. … д-ра філософії в галузі знань 081 «Право». Харків, 2020. 193 с.

3.Бойків І. М. Шлюб та фактичні шлюбні відносини: порівняльно-правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. Вип. 5 (20). С. 56–59.

4.Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 02.11.2025).

5.Лучковський В. В. До питання про зміст прав та обов'язків жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. *Актуальні проблеми правознавства.* 2021. № 1 (25). С. 88–93.

6.Мельниченко Ю. О. Матеріальні та процесуальні аспекти фактичних шлюбних відносин : дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2020. 257 с.

7.Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика : дис. … д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2018. 480 с.

8.Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2012. 322 с.

9.Сімейне право України: підручник / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2016. 520 с.

10.Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Харків : Ксилон, 2008. 855 с.

11.Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 02.11.2025)

References :

1.Apopii, I. V. Family Law: Study Guide. Kyiv: Center for Educational Literature, 2011. 360 p.

2.Bairachna, M. I. Rights and Obligations of Spouses under the Family Code of Ukraine. PhD dissertation in the field of knowledge 081 “Law.” Kharkiv, 2020. 193 p.

3.Boikiv, I. M. Marriage and De Facto Marital Relations: A Comparative Legal Aspect. *Prykarpattia Legal Bulletin,* 2017, Issue 5 (20), pp. 56–59.

4.The Constitution of Ukraine: dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR, as of January 1, 2020. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text(accessed November 2, 2025).

5.Luchkovskyi, V. V. On the Issue of the Content of the Rights and Obligations of a Woman and a Man Living as One Family without Marriage Registration. *Current Issues of Jurisprudence*, 2021, No. 1 (25), pp. 88–93.

6.Melnychenko, Yu. O. Substantive and Procedural Aspects of De Facto Marital Relations. PhD dissertation in Law, specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. Odesa, 2020. 257 p.

7.Safonchyk, O. I. Marital Legal Relations in Ukraine: Theory and Practice. Doctoral dissertation in Law, specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law. Odesa, 2018. 480 p.

8.Family Law of Ukraine: Textbook / L. M. Baranova, V. I. Borysova, I. V. Zhylinkova et al.; edited by V. I. Borysova and I. V. Zhylinkova. 4th ed., revised and expanded. Kharkiv: Pravo, 2012. 322 p.

9.Family Law of Ukraine: Textbook / T. V. Bodnar, V. S. Hopanchuk, O. V. Dzera et al.; edited by T. V. Bodnar and O. V. Dzera. Kyiv: Yurincom Inter, 2016. 520 p.

10.The Family Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary / edited by I. V. Zhylinkova. Kharkiv: Ksylon, 2008. 855 p.

11.The Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV, as of October 5, 2025. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text(accessed November 2, 2025).

Стаття надійшла до друку 08 січня 2026 року

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498
Legal Bulletin № 1 (19), 2026

УДК 347.65/.68:347.214(477)
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A8

ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Мина В.В.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
Київський інститут Національної гвардії України
м. Київ, вул. Оборони Києва, 7, Україна, 03179
e-mail: myna@kingu.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1523-4737

PROBLEMS OF INHERITANCE OF REAL ESTATE: CIVIL-LAW ASPECTS IN TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES

Myna V.V.,
PhD in Law,
senior lecturer of the Department of Legal Support and Law Enforcement Activities, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
Kyiv, 7 Oborony Kyiva St., Ukraine, 03179
e-mail: myna@kingu.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1523-4737

Анотація. *У статті здійснено комплексне дослідження цивільно-правових проблем спадкування нерухомого майна, розташованого на тимчасово окупованих територіях України. Обґрунтовано, що війна, тривала окупація частини території України та запровадження спеціальних правових режимів істотно трансформували механізми реалізації спадкових прав. Найбільш відчутних змін зазнали питання визначення місця відкриття спадщини, заведення спадкової справи, прийняття спадщини, нотаріального оформлення прав спадкоємців, судового захисту та державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. У роботі проаналізовано положення Цивільного кодексу України, спеціального законодавства про правовий режим тимчасово окупованих територій, нормативно-правових актів у сфері нотаріату та державної реєстрації речових прав, а також сучасні наукові підходи до розв'язання відповідних теоретичних і практичних проблем. Доведено, що чинне законодавство формує базові юридичні механізми захисту прав спадкоємців, однак не усуває повністю труднощі, пов'язані з недоступністю нерухомого майна, відсутністю або втратою правовстановлюючих документів, обмеженим доступом до архівів і державних реєстрів, а також складністю збирання належних і допустимих доказів. Окрему увагу приділено спадкуванню нерухомого майна особами, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю без реєстрації шлюбу, а також межам урахування документів, виданих на тимчасово окупованій території, у доказуванні юридично значущих обставин. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства України та правозастосовної практики, спрямовані на спрощення реалізації спадкових прав, розширення процесуальних гарантій спадкоємців і підвищення ефективності захисту права власності в умовах війни та тимчасової окупації. Уточнено, що особливого значення набуває співвідношення нотаріального та судового порядку оформлення спадщини. Визначено перспективні напрями рекодифікації спадкового законодавства з урахуванням викликів воєнного часу сьогодення.*

Ключові слова: *цивільне право, нерухоме майно, спадкування, тимчасово окуповані території, воєнний стан, нотаріат, судовий захист, державна реєстрація.*

Формул*: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 13.*

Abstract. *The article provides a comprehensive study of civil law issues related to the inheritance of immovable property located in the temporarily occupied territories of Ukraine. It is substantiated that the war, prolonged occupation of part of Ukraine's territory and the introduction of special legal regimes have significantly transformed the mechanisms for exercising inheritance rights. The most substantial changes concern determining the place of opening the inheritance, initiating inheritance proceedings, acceptance of inheritance, notarial*

formalization of heirs' rights, judicial protection, and state registration of property rights to immovable assets. The paper analyses the provisions of the Civil Code of Ukraine, special legislation governing the legal regime of temporarily occupied territories, as well as regulatory acts in the field of notariate and state registration of property rights. Modern scholarly approaches to solving relevant theoretical and practical problems are also examined. It is argued that the current legal framework establishes basic mechanisms for the protection of heirs' rights; however, it does not fully eliminate difficulties caused by the inaccessibility of immovable property, loss or absence of title documents, limited access to archives and state registers, and complications in collecting proper and admissible evidence. Particular attention is paid to inheritance by persons who lived with the deceased as one family without formal marriage registration, as well as to the evidentiary value of documents issued in temporarily occupied territories. The article formulates proposals aimed at improving civil legislation and law-enforcement practice, simplifying the realization of inheritance rights, strengthening procedural guarantees for heirs, and increasing the effectiveness of property rights protection under wartime and occupation conditions. Special emphasis is placed on balancing notarial and judicial procedures in inheritance cases.

***Keywords**: civil law, real property, inheritance, temporarily occupied territories, martial law, notary services, judicial protection, state registration.*

***Formulas**: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 13.*

Постановка проблеми. Питання спадкування нерухомого майна в умовах війни й тимчасової окупації належить до найбільш складних проблем сучасного цивільного права, оскільки в таких правовідносинах перетинаються норми спадкового, речового, нотаріального, процесуального та реєстраційного законодавства. Для України ця проблематика набула особливої актуальності після початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 році та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, коли значна кількість житлових будинків, квартир, земельних ділянок та іншого нерухомого майна опинилася на тимчасово окупованих територіях або в районах активних бойових дій.

Спадкування, на відміну від багатьох інших приватноправових відносин, не може бути «відкладеним» до стабілізації ситуації, оскільки смерть особи є юридичним фактом, з яким закон безпосередньо пов'язує відкриття спадщини, виникнення прав спадкоємців та обов'язок держави забезпечити ефективні юридичні механізми переходу майна. Відповідно до статей 1216 та 1218 Цивільного кодексу України, спадкуванням є перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців, а до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті [2].

Проблема ускладнюється тим, що спадкоємці нерідко позбавлені фізичного доступу до нерухомого майна, не можуть оперативно отримати правовстановлюючі документи, технічну документацію, довідки, архівні матеріали або витяги з реєстрів. Унаслідок цього класичний механізм нотаріального оформлення спадщини часто виявляється недостатнім, а вирішення спору зміщується у площину судового захисту [4, с. 117-118].

За таких умов науковий аналіз цивільно-правових аспектів спадкування нерухомого майна на тимчасово окупованих територіях має не лише доктринальне, а й безпосереднє прикладне значення. Він необхідний для вироблення збалансованих підходів до правозастосування та підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти спадкування в умовах війни, воєнного стану та окупації вже стали предметом дослідження вітчизняної юридичної науки. Так, В. Ю. Чуйкова та А. В. Гончарова проаналізували особливості спадкування на окремих територіях України й звернули увагу на вплив спеціального законодавства щодо тимчасово окупованих територій на спадкові процедури [4]. О. Є. Кухарєв дослідив актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану, підкресливши, що адаптація спадкових процедур має здійснюватися насамперед на рівні закону, а не лише підзаконного регулювання [5]. Л. І. Горпинич акцентувала увагу на

загальній трансформації спадкових відносин під впливом воєнного стану та на необхідності подальшого вдосконалення механізмів реалізації права власності спадкоємців [6]. Проблематику нотаріального оформлення спадщини в умовах воєнного стану та посвідчення заповітів досліджувала М. С. Долинська, яка показала, що воєнний час зумовив появу квазінотаріальних моделей посвідчення окремих юридично значущих волевиявлень, але не усунув фундаментальних проблем підтвердження спадкових прав [7]. Н. Б. Новицька, А. М. Новицький та Н. М. Салецька звернули увагу на правові підстави реалізації права на вступ у спадщину в умовах воєнного стану та окреслили коло практичних ризиків, пов'язаних із втратою документів і доступу до нотаріальних послуг [8].

Водночас спеціально питання спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання та впливу такого факту на коло спадкоємців дослідила Д. М. Пушка [9]. Саме поєднання проблем тимчасової окупації, нерухомого майна та фактичних сімейних відносин залишається недостатньо опрацьованим у сучасній доктрині, що й зумовлює необхідність цього дослідження.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз цивільно-правових проблем спадкування нерухомого майна, розташованого на тимчасово окупованих територіях України, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства і правозастосовної практики у сфері спадкового, нотаріального та реєстраційного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Базовим джерелом правового регулювання спадкових відносин в Україні є книга шоста Цивільного кодексу України. Стаття 1216 визначає поняття спадкування, стаття 1218 окреслює склад спадщини, стаття 1221 – місце відкриття спадщини, статті 1268–1270 – порядок та строки її прийняття, а стаття 1297 пов'язує видачу свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно з наявністю правовстановлюючих передумов для такого оформлення [2].

Спеціальне регулювання у досліджуваній сфері забезпечується Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Саме стаття 11-1 цього Закону запровадила особливі правила забезпечення реалізації права на спадкування, у тому числі для випадків, коли останнім місцем проживання спадкодавця була тимчасово окупована територія, а також для спадкових справ, зареєстрованих у Спадковому реєстрі до початку окупації [1; 3].

Суттєве значення має і Закон України від 08.11.2023 № 3449-IX, який набрав чинності 30.01.2024 та вдосконалив порядок відкриття й оформлення спадщини, синхронізувавши зміни до Закону «Про нотаріат» із відповідними змінами до цивільного законодавства [3]. Отже, станом на 2026 рік регулювання цієї сфери є динамічним і вже містить спеціальні норми, спрямовані на пом'якшення наслідків воєнного часу [3].

Крім того, особливості здійснення нотаріальних дій в умовах воєнного стану деталізувалися підзаконними актами Міністерства юстиції України та Кабінету Міністрів України. Зокрема, у 2022 році було запроваджено правило, відповідно до якого в умовах воєнного стану спадкова справа могла бути заведена будь-яким нотаріусом України незалежно від місця відкриття спадщини, що істотно зменшило територіальні бар'єри для спадкоємців, на цю обставину звертає увагу у своїй науковій праці О. Є. Кухарєв [10; 5, с. 222].

Однією з центральних проблем спадкування нерухомого майна на тимчасово окупованих територіях є визначення місця відкриття спадщини. У чинній редакції статті 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме – місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини [2]. Однак у випадках, коли останнє місце проживання спадкодавця знаходиться на тимчасово окупованій території, застосовуються спеціальні правила статті 11-1 профільного Закону: місцем відкриття

спадщини стає місце подання першої заяви щодо спадкового майна [1; 3].

Зазначена конструкція є виваженою, оскільки дозволяє уникнути ситуації, коли формально визначене місце відкриття спадщини фактично є недосяжним для спадкоємців та нотаріусів. На необхідність урахування специфіки спадкування на окремих територіях України звертали увагу В. Ю. Чуйкова та А. В. Гончарова, підкреслюючи, що реалізація спадкових прав у таких умовах потребує відступу від класичної територіальної моделі нотаріального оформлення спадщини [4, с. 116–117].

Разом із тим О. Є. Кухарєв обґрунтовано зауважує, що навіть за умов спрощення процедури заведення спадкової справи видача свідоцтва про право на спадщину вимагає з'ясування низки обставин, зокрема місця відкриття спадщини, складу спадкового майна та кола спадкоємців, що може ускладнювати реалізацію спадкових прав [5, с. 223–224].

Отже, чинне законодавство пом'якшує проблему територіальної недоступності, але не усуває її повністю. На практиці спір часто переноситься з етапу відкриття спадкової справи на етап видачі свідоцтва, визначення кола спадкоємців або подальшої державної реєстрації права власності.

Для спадкування нерухомого майна вирішальне значення має підтвердження того, що відповідний об'єкт належав спадкодавцеві на момент відкриття спадщини. У мирний час це питання, як правило, розв'язується шляхом подання правовстановлюючих документів, витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, технічної документації, архівних довідок тощо [11; 12].

На тимчасово окупованих територіях цей механізм нерідко виявляється зруйнованим або неповним. Документи можуть залишатися у захопленому населеному пункті, бути знищеними, недоступними або такими, що не підлягають оперативній перевірці. Частина прав на нерухомість могла виникнути ще до впровадження сучасної системи державної реєстрації, а тому підтверджувалася не витягом з реєстру, а раніше виданими державними актами, свідоцтвами, рішеннями органів місцевого самоврядування або архівними матеріалами [11].

Наукові праці останніх років засвідчують, що у спадкових правовідносинах в умовах воєнного стану проблема доказування має не допоміжний, а системний характер. Так, Н. Б. Новицька, А. М. Новицький та Н. М. Салецька серед ключових викликів виокремлюють втрату документів, труднощі у встановленні юридично значущих фактів та ускладнений доступ до нотаріальних послуг [8, с. 127–128].

Подібні висновки простежуються і в роботі Л. І. Горпинич, у якій підкреслюється, що воєнний стан істотно ускладнив реалізацію спадкових прав, зокрема у частині документального підтвердження юридичних фактів, необхідних для оформлення спадщини [6, с. 212–214]. Нормативним підґрунтям відповідної адаптації нотаріальної практики стали зміни, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5 [10].

У зв'язку з цим доцільно ширше використовувати процесуальний підхід, за яким нотаріус або суд оцінює не ізольований документ, а сукупність доказів: копії правовстановлюючих актів, відомості з реєстрів, дані з інвентаризаційних справ, технічні паспорти, податкові документи, свідчення про володіння й користування майном тощо. Саме комплексна оцінка доказів дозволяє компенсувати наслідки окупації та втрати документального середовища.

Якщо нотаріальне оформлення спадщини ускладнене або неможливе, основним механізмом захисту прав спадкоємців стає судовий порядок. Пленум Верховного Суду України ще у постанові від 30.05.2008 № 7 роз'яснив, що у судовому порядку можуть встановлюватися факти родинних відносин, проживання зі спадкодавцем однією сім'єю, прийняття спадщини та інші юридичні факти, від яких залежить виникнення права на

спадкування [12].

У воєнний час ця позиція набула особливого значення. Суди дедалі частіше розглядають справи про визнання права власності на нерухоме майно в порядку спадкування, встановлення факту прийняття спадщини, належності правовстановлюючих документів спадкодавцеві, а також визначення додаткового строку для прийняття спадщини. Саме суд у таких справах часто виконує компенсаторну функцію, фактично заміщуючи відсутні або недоступні адміністративні та нотаріальні інструменти [12].

З урахуванням сучасних наукових підходів слід погодитися з тим, що звернення до суду з вимогою про визнання права власності в порядку спадкування не є альтернативою нотаріальному оформленню за загальним правилом, а виступає спеціальним способом захисту права у випадках, коли нотаріальна процедура є фактично або юридично недоступною. Особливого значення такий підхід набуває в умовах тимчасової окупації окремих територій України та дії воєнного стану [4, с. 117–118; 6, с. 212–214].

Водночас для уніфікації практики доцільним видається узагальнення Верховним Судом підходів до доказування у справах, пов'язаних зі спадкуванням нерухомого майна на тимчасово окупованих територіях. Це зменшило б ризики фрагментарної практики та підвищило б передбачуваність захисту прав спадкоємців.

Після нотаріального оформлення спадщини або ухвалення судового рішення спадкоємець має здійснити державну реєстрацію права власності на нерухоме майно. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначає таку реєстрацію як офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав [11]. Порядок проведення реєстраційних дій деталізовано постановою Кабінету Міністрів України № 1127 від 25.12.2015 [12].

Однак щодо майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, виникає низка специфічних труднощів: відсутність фізичного доступу до об'єкта, неможливість отримати окремі технічні документи, складність перевірки фактичного стану об'єкта, а також ризики паралельних незаконних «реєстраційних» дій, здійснених окупаційними структурами. Унаслідок цього державна реєстрація нерідко перетворюється на самостійну проблемну стадію, навіть якщо спадковий титул уже підтверджено.

З огляду на це, удосконалення правового режиму реєстрації прав на спадкове майно, розташоване на тимчасово окупованих територіях, має бути одним із пріоритетів подальшої законодавчої роботи. Доцільним є розроблення спеціальних доказових алгоритмів для державного реєстратора та чітке нормативне визначення допустимих джерел підтвердження правового статусу такого майна.

Окремий блок проблем стосується спадкування нерухомого майна особами, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю без державної реєстрації шлюбу. Відповідно до статті 1264 ЦК України у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини [2]. Отже, закон уже містить спеціальну конструкцію, спрямовану на захист майнових інтересів таких осіб, але не прирівнює їх автоматично до подружжя першої черги.

Судова практика та роз'яснення вищих судів виходять із того, що для визнання особи спадкоємцем четвертої черги необхідно довести не лише факт спільного проживання, а й наявність спільного побуту, взаємних прав та обов'язків. Крім того, у листі ВССУ від 16.05.2013 наголошено, що особа, яка перебувала у зареєстрованому шлюбі з іншою особою, не входить до числа спадкоємців четвертої черги як фактичний чоловік або дружина спадкодавця [13].

Сучасні наукові дослідження підтверджують складність цієї категорії

спорів. Так, Д. М. Пушка звертає увагу на те, що у випадках спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання вирішення спору потребує врахування не лише формальних вимог законодавства, а й принципу справедливості, особливо коли спадкодавець перебував у нерозірваному шлюбі з третьою особою [9, с. 126–127].

У контексті тимчасово окупованих територій окреслена проблема набуває системного характеру. Відсутність доступу до органів державної влади зумовлює ситуації, за яких спадкодавець об'єктивно позбавлений можливості належним чином оформити сімейні та спадкові правовідносини, зокрема укласти шлюб або скласти заповіт. За таких умов особа, яка фактично проживала зі спадкодавцем однією сім'єю, після його смерті змушена доводити наявність відповідного правового статусу у судовому порядку в умовах обмеженості доказової бази. З огляду на це обґрунтованою видається необхідність законодавчої конкретизації критеріїв встановлення факту проживання однією сім'єю, а також спрощення доказування таких обставин у період воєнного стану.

Ще одне складне питання полягає у визначенні процесуального значення документів, виданих на тимчасово окупованій території. Українське законодавство виходить із того, що окупаційні органи не є легітимними органами державної влади України, а їхні акти не можуть створювати правові наслідки як акти законної влади [1; 4].

Разом із тим у спадкових спорах повне ігнорування будь-яких документів, що містять відомості про фактичні обставини, не завжди відповідає завданню справедливого судочинства. Якщо такі документи не розглядаються як самостійна правова підстава набуття права, але оцінюються у сукупності з іншими доказами як джерело фактичних даних, вони можуть допомогти встановити проживання, користування майном, наявність документів, смерть особи чи інші обставини, від яких залежить реалізація спадкових прав.

Саме такий обережний доказовий підхід, на нашу думку, найбільше відповідає природі спадкових спорів, у яких суд має встановити реальний майновий зв'язок між спадкодавцем, майном і спадкоємцем, не легітимізуючи при цьому окупаційні інституції.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що чинне законодавство України вже містить низку спеціальних механізмів захисту прав спадкоємців у випадках, пов'язаних із воєнним станом та тимчасовою окупацією. Однак ці механізми потребують подальшої систематизації та вдосконалення.

По-перше, доцільним є подальше нормативне узгодження норм Цивільного кодексу України, Закону «Про нотаріат», законодавства про тимчасово окуповані території та підзаконних актів щодо нотаріальних дій. Надмірна фрагментарність регулювання ускладнює як роботу нотаріуса, так і доступ особи до спадкових процедур.

По-друге, слід законодавчо розширити перелік допустимих доказів для підтвердження належності нерухомого майна спадкодавцеві та факту прийняття спадщини у випадках, коли майно або документи перебувають на тимчасово окупованій території. По-третє, необхідно деталізувати спеціальні правила державної реєстрації прав на таке майно.

По-четверте, у сфері спадкування за законом варто законодавчо конкретизувати критерії проживання однією сім'єю та надати судам і нотаріусам більш визначені орієнтири для оцінки доказів у справах про спадкування особами четвертої черги. По-п'яте, доцільно підготувати узагальнення судової практики Верховного Суду щодо спадкування майна на тимчасово окупованих територіях.

У сукупності такі заходи сприятимуть формуванню стійкої моделі захисту спадкових прав, здатної функціонувати в умовах воєнних ризиків і територіальної недоступності частини майна.

Висновки. Спадкування нерухомого майна на тимчасово окупованих територіях України є складним різновидом цивільних правовідносин, у якому

класичні положення спадкового права мають застосовуватися з урахуванням спеціального законодавства про окупацію, воєнний стан, нотаріат та державну реєстрацію прав.

Основними проблемами в цій сфері є: визначення місця відкриття спадщини; заведення та завершення спадкової справи; підтвердження належності нерухомого майна спадкодавцеві; неможливість повноцінного доступу до документів і реєстрів; потреба у судовому встановленні юридично значущих фактів; державна реєстрація права власності; а також складність захисту прав осіб, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Чинне українське законодавство вже запровадило важливі антикризові механізми, зокрема можливість відкриття спадкової справи незалежно від місця відкриття спадщини та спеціальні правила щодо спадкування, якщо останнім місцем проживання спадкодавця була тимчасово окупована територія. Однак ці інструменти не усувають повністю всі прогалини, насамперед у частині доказування і державної реєстрації прав на нерухомість.

Удосконалення правового регулювання має бути спрямоване на систематизацію норм, розширення доказових механізмів, деталізацію спеціальних правил реєстрації, а також уніфікацію судової практики. Лише за таких умов право на спадкування нерухомого майна на тимчасово окупованих територіях набуде реального, а не декларативного характеру.

Література:

1.Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18 (дата звернення: 28.01.2026).

2.Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (дата звернення: 28.01.2026).

3.Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини : Закон України від 08.11.2023 № 3449-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3449-20 (дата звернення: 28.01.2026).

4.Чуйкова В. Ю., Гончарова А. В. Спадкування на окремих територіях України. *Європейські перспективи.* 2021. № 2. С. 114–119. DOI: 10.32782/EP.2021.2.18.

5.Кухарєв О. Є. Актуальні аспекти здійснення спадкоємцями права на прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 222–225. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/50.

6.Горпинич Л. І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 212–216. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.06.32.

7.Долинська М. С. Заповіт як підстава спадкування під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 166–171. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.1.26.

8.Новицька Н. Б., Новицький А. М., Салецька Н. М. Правові підстави реалізації права на вступ у спадщину в умовах воєнного стану. Ірпінський юридичний часопис. 2025. № 2 (19). С. 126–134. DOI: 10.33244/2617-4154-2(19)-2025-126-134.

9.Пушка Д. М. Спадкування нерухомого майна за умов спільного проживання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького.* Серія: Право. 2024. Вип. 18 (30). С. 126–130. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.18.30.126-130.

10.Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату : наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0325-22 (дата звернення: 28.01.2026).

11.Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1952-15 (дата звернення: 28.01.2026).

12.Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1127-2015-п (дата звернення: 28.01.2026).

13.Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.05.2013 № 24-753/0/4-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v-753740-13 (дата звернення: 28.01.2026).

References:

1.Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 No. 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18 (data zvernennia: 28.01.2026).

2.Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 No. 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15 (data zvernennia: 28.01.2026).

3.Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vdoskonalennia poriadku vidkryttia ta oformlennia spadshchyny : Zakon Ukrainy vid 08.11.2023 No. 3449-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3449-20 (data zvernennia: 28.01.2026).

4.Chuikova, V. Yu., Honcharova, A. V. Spadkuvannia na okremykh terytoriiakh Ukrainy. *Yevropeiski perspektyvy*. 2021. No. 2. P. 114–119. DOI: 10.32782/EP.2021.2.18.

5.Kukhariev, O. Ye. Aktualni aspekty zdiisnennia spadkoiemtsiamy prava na pryiniattia spadshchyny v umovakh voiennoho stanu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal.* 2022. No. 11. P. 222–225. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/50.

6.Horpynych, L. I. Spadkovi vidnosyny v umovakh voiennoho stanu: osoblyvosti pravovoho rehuliuvannia. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2024. No. 6. P. 212–216. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.06.32.

7.Dolynska, M. S. Zapovit yak pidstava spadkuvannia pid chas voiennoho stanu v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia: Pravo. 2023. Vyp. 78. Ch. 1. P. 166–171. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.1.26.

8.Novytska, N. B., Novytskyi, A. M., Saletska, N. M. Pravovi pidstavy realizatsii prava na vstup u spadshchynu v umovakh voiennoho stanu. I*rpinskyi yurydychnyi chasopys*. 2025. No. 2 (19). P. 126–134. DOI: 10.33244/2617-4154-2(19)-2025-126-134.

9.Pushka, D. M. Spadkuvannia nerukhomoho maina za umov spilnoho prozhyvannia. Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Seriia: Pravo. 2024. Vyp. 18 (30). P. 126–130. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.18.30.126-130.

10.Pro zatverdzhennia Zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv u sferi notariatu : nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 11.03.2022 No. 1118/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0325-22 (data zvernennia: 28.01.2026).

11.Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen : Zakon Ukrainy vid 01.07.2004 No. 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1952-15 (data zvernennia: 28.01.2026).

12.Poriadok derzhavnoi reiestratsii rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen : zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.12.2015 No. 1127. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1127-2015-п (data zvernennia: 28.01.2026).

13.Pro sudovu praktyku rozghliadu tsyvilnykh sprav pro spadkuvannia : lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 16.05.2013 No. 24-753/0/4-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v-753740-13 (data zvernennia: 28.01.2026).

Стаття надійшла до друку 07 лютого 2026 року

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498
Legal Bulletin № 1 (19), 2026

УДК 347.961
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A9

ТРАНСФОРМАЦІЯ НОТАРІАТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ

Рудко Б.Б.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: BogdanaRB@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org /0009-0002-9753-3374

TRANSFORMATION OF THE NOTARIAT IN THE CONTEXT OF MARTIAL LAW AND DIGITALIZATION: CURRENT CHALLENGES AND EUROPEAN DEVELOPMENT TRENDS

Rudko B.B.,
Candidate of Law Associate,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: BogdanaRB@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org /0009-0002-9753-3374

***Анотація**. У статті досліджено трансформацію інституту нотаріату в Україні в умовах воєнного стану та активної цифровізації правових процесів. Нотаріат представлено як ключовий інститут превентивного правосуддя, який забезпечує правову визначеність цивільного обороту, стабільність майнових та корпоративних відносин, а також захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Підкреслено, що завдяки нотаріальній діяльності значна частина правовідносин набуває чіткої юридичної форми на ранніх стадіях, що мінімізує ризики виникнення судових спорів у майбутньому та сприяє забезпеченню правової безпеки громадян.*

Особлива увага приділена функціонуванню нотаріальної системи в умовах воєнного стану, зокрема оперативному перегляду правового регулювання, тимчасовим обмеженням доступу до державних реєстрів, розширенню повноважень окремих посадових осіб та посиленню контролю за правочинами з нерухомим майном. Проаналізовано ефективність заходів, спрямованих на збереження архівів, забезпечення безперервності нотаріальних послуг і правового захисту громадян у надзвичайних умовах, а також їхнє узгодження з конституційними принципами правової держави.

Розглянуто процеси цифровізації нотаріальної діяльності, зокрема впровадження електронного документообігу, використання кваліфікованого електронного підпису, інтеграцію нотаріальних процедур із державними електронними системами, а також перспективи застосування технологій розподіленого реєстру (блокчейн). Виділено основні виклики цифрової трансформації, пов'язані з кібербезпекою, захистом персональних даних і забезпеченням доступності нотаріальних послуг для громадян навіть у складних умовах.

Окрему увагу приділено європейським орієнтирам розвитку нотаріату, зокрема латинській моделі, яка поєднує публічно-правову природу нотаріальної діяльності з професійною незалежністю нотаріуса, суворими вимогами до кваліфікації та високою відповідальністю за законність правочинів. Обґрунтовано необхідність гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, впровадження цифрових інструментів і сучасних процедур контролю для підвищення ефективності та прозорості нотаріальної системи.

Результати дослідження дозволяють оцінити вплив воєнного стану та цифровізації на розвиток нотаріату в Україні, формують наукову основу для вдосконалення законодавчих та організаційних механізмів нотаріальної діяльності та сприяють інтеграції українського нотаріату до єдиного правового простору Європейського Союзу.

***Ключові слова**: нотаріат, нотаріальна діяльність, воєнний стан, цифровізація, електронні реєстри, електронний підпис, кібербезпека, євроінтеграція.*
***Формул**: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 15.*

***Abstract**. The article examines the transformation of the notarial institution in Ukraine in the context of martial law and active digitization of legal processes. The notarial institution is presented as a key institution of preventive justice, which ensures legal certainty in civil transactions, stability of property and corporate relations, as well as protection of the rights and legitimate interests of individuals and legal entities. It is emphasized that thanks to notarial activities, a significant part of legal relations takes on a clear legal form at an early stage, which minimizes the risks of future litigation and contributes to ensuring the legal security of citizens.*

Particular attention is paid to the functioning of the notarial system in conditions of martial law, in particular the operational review of legal regulation, temporary restrictions on access to state registers, the expansion of the powers of certain officials, and the strengthening of control over transactions with immovable property. The effectiveness of measures aimed at preserving archives, ensuring the continuity of notarial services and legal protection of citizens in emergency conditions, as well as their compliance with the constitutional principles of the rule of law, is analyzed.

The processes of digitization of notarial activities are considered, in particular, the introduction of electronic document management, the use of qualified electronic signatures, the integration of notarial procedures with state electronic systems, as well as the prospects for the application of distributed ledger technologies (blockchain). The main challenges of digital transformation related to cybersecurity, personal data protection, and ensuring the availability of notarial services to citizens even in difficult conditions are highlighted.

Particular attention is paid to European guidelines for the development of the notarial profession, in particular the Latin model, which combines the public-law nature of notarial activities with the professional independence of notaries, strict qualification requirements, and high responsibility for the legality of transactions. The need to harmonize Ukrainian legislation with European standards, introduce digital tools and modern control procedures to improve the efficiency and transparency of the notarial system is justified.

The results of the study allow assessing the impact of martial law and digitalization on the development of notarial practice in Ukraine, form a scientific basis for improving legislative and organizational mechanisms of notarial activity, and contribute to the integration of Ukrainian notarial practice into the single legal space of the European Union.

***Keywords**: notary, notarial activity, martial law, digitalization, electronic registers, electronic signature, cybersecurity, European integration.*
***Formulas**: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 15.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток правової системи України відбувається в умовах значних суспільних трансформацій, зумовлених як процесами цифровізації, так і функціонуванням держави в умовах воєнного стану. Такі обставини істотно впливають на діяльність ключових правових інститутів, зокрема нотаріату, який відіграє важливу роль у забезпеченні правової визначеності цивільного обороту, стабільності майнових відносин та захисту прав і законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим постає необхідність адаптації нотаріальної діяльності до нових умов функціонування держави, що потребує вдосконалення правового регулювання, організаційних механізмів та впровадження сучасних технологічних рішень.

Воєнний стан створює додаткові виклики для функціонування нотаріальної системи, пов'язані із забезпеченням безперервності надання нотаріальних послуг, захистом майнових прав громадян, збереженням нотаріальних архівів та безпечним доступом до державних реєстрів [4; 5]. Водночас цифровізація правових процесів відкриває нові можливості для модернізації нотаріальної діяльності, зокрема через використання електронного документообігу, електронної ідентифікації та інтеграцію нотаріальних процедур із державними інформаційними системами [9; 10].

За таких умов актуальності набуває комплексне дослідження трансформації нотаріату в Україні, визначення основних викликів його функціонування в умовах воєнного стану та цифровізації, а також аналіз європейських підходів до організації нотаріальної діяльності з метою визначення перспектив подальшого розвитку цього інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та функціонування інституту нотаріату в Україні є предметом наукових досліджень багатьох учених і практиків. Теоретичні засади нотаріату як складової правової системи розкриває Г. С. Баранова, яка характеризує нотаріат як інститут, спрямований на забезпечення стабільності цивільного обороту та юридичної визначеності правовідносин [3, с. 102–107]. Окремі проблеми функціонування нотаріату в умовах воєнного стану досліджує О. Письменний, який акцентує увагу на практичних труднощах доступу до нотаріальних послуг, роботи з реєстрами та забезпечення стабільності нотаріального процесу [7, с. 23–27]. Особливості вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану також висвітлює Ю. О. Федорчук, зосереджуючи увагу на адаптації нотаріальних процедур до надзвичайних обставин [6, с. 150–156].

Питання цифрової трансформації нотаріальної діяльності аналізують О. О. Чижиков та О. В. Красногор. Вони підкреслюють значення електронного документообігу, електронної ідентифікації та перспектив упровадження інноваційних технологій у нотаріальну практику [9; 11]. Європейські підходи до організації нотаріальної діяльності та особливості латинського нотаріату досліджують Л. Шевчук і Л. В. Дудченко [14, с. 103–107; 15, с. 110–113].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри наявність наукових досліджень у сфері організації та функціонування нотаріату, недостатньо комплексно висвітленими залишаються питання трансформації нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану та активної цифровізації, а також узгодження національної моделі нотаріату з європейськими стандартами.

Формулювання мети. Метою статті є аналіз особливостей трансформації нотаріату в Україні в умовах воєнного стану та цифровізації, а також визначення сучасних викликів і європейських орієнтирів його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток правової системи України відбувається в умовах глибоких суспільних трансформацій, зумовлених як процесами цифровізації, так і функціонуванням держави в умовах воєнного стану. У таких умовах особливого значення набуває інститут нотаріату, який традиційно забезпечує правову визначеність цивільного обороту, стабільність майнових відносин та належний рівень захисту прав і законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання. Нотаріат розглядається як інститут превентивного правосуддя, основною метою якого є запобігання правовим конфліктам, підтвердження юридичних фактів та забезпечення законності правочинів. Саме завдяки діяльності нотаріусів значна частина правовідносин набуває чіткої правової форми ще на стадії їх виникнення, що істотно знижує ризик виникнення судових спорів у майбутньому. Така роль нотаріату узгоджується із загальними принципами правової держави, закріпленими у Конституції України, відповідно до яких права і свободи людини визнаються найвищою соціальною цінністю та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1, ст. 3].

Правові засади організації та діяльності нотаріату в Україні визначаються насамперед Законом України «Про нотаріат», який встановлює систему нотаріальних органів, їх повноваження, порядок вчинення нотаріальних дій та основні принципи діяльності нотаріусів [2, ст. 1, 3, 34]. Відповідно до положень цього Закону нотаріат в Україні є системою органів і посадових осіб, на яких покладається обов'язок посвідчувати права та факти, що мають юридичне значення, а також здійснювати інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності [2, ст. 1]. Таким чином, нотаріальна діяльність виступає важливим елементом забезпечення законності у сфері цивільно-правових відносин та гарантує захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Нотаріальна діяльність відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності

цивільного обороту, оскільки нотаріуси здійснюють перевірку правоздатності та дієздатності сторін, контролюють відповідність правочинів вимогам законодавства, а також забезпечують належне документальне оформлення юридично значущих дій. Нотаріальне посвідчення правочинів надає їм підвищеної юридичної сили та гарантує їх відповідність принципам законності, добросовісності та правової визначеності [3, с. 105–107]. У цьому контексті нотаріат виступає важливим елементом механізму гарантування прав і свобод людини, а також інструментом правової безпеки у сфері майнових і корпоративних відносин.

Водночас сучасні умови розвитку української держави суттєво вплинули на функціонування нотаріальної системи. Збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану створили нові виклики для організації нотаріальної діяльності, зокрема щодо забезпечення безперервності надання нотаріальних послуг та захисту прав громадян у надзвичайних умовах. Воєнний стан було введено Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та затверджено відповідним законом [4]. У період активних бойових дій частина територій країни опинилася під загрозою або тимчасовою окупацією, що ускладнило доступ населення до нотаріальних установ та створило ризики для збереження нотаріальних архівів і державних інформаційних систем [7, с. 24–26; 8, с. 57–59].

У зв'язку з цим держава була змушена оперативно адаптувати правове регулювання нотаріальної діяльності. Зокрема, Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», яка передбачила особливості вчинення нотаріальних дій у надзвичайних умовах [5]. Цим нормативним актом було розширено коло посадових осіб, уповноважених на посвідчення окремих документів, встановлено спеціальні правила роботи з державними реєстрами та запроваджено тимчасові обмеження щодо здійснення окремих правочинів [5, п. 1–4].

У перші місяці повномасштабного вторгнення було тимчасово обмежено доступ до низки державних інформаційних систем, зокрема Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного реєстру довіреностей та Спадкового реєстру. Такі заходи були спрямовані на запобігання незаконному відчуженню майна, рейдерським захопленням та іншим шахрайським діям у період підвищеної правової нестабільності [7, с. 25–27]. Надалі доступ до реєстрів було поступово відновлено із запровадженням додаткових механізмів контролю та безпеки, що визначалися нормативними актами Міністерства юстиції України та постановами Кабінету Міністрів України [5].

З метою забезпечення доступності нотаріальних послуг у складних умовах було розширено коло посадових осіб, уповноважених на вчинення окремих нотаріальних дій, зокрема щодо посвідчення довіреностей та заповітів. Також було спрощено деякі процедурні аспекти оформлення документів, що дозволило громадянам оперативно вирішувати юридичні питання навіть за умов обмеженого доступу до нотаріальних установ. Особливо актуальними в цей період стали нотаріальні дії, пов'язані з оформленням довіреностей для представництва інтересів, оформленням спадкових прав, а також укладенням правочинів щодо управління або відчуження майна [6, с. 153–160].

Практика функціонування нотаріальної системи в умовах воєнного стану засвідчила також необхідність посилення контролю за операціями з нерухомим майном. Зокрема, було запроваджено додаткові механізми перевірки правочинів щодо об'єктів нерухомості, розташованих на територіях активних бойових дій або тимчасово окупованих регіонах. У таких випадках нотаріуси зобов'язані здійснювати більш ретельну перевірку документів та використовувати державні реєстри для підтвердження правового статусу майна [7, с. 26–28].

Подібні заходи спрямовані на мінімізацію ризиків незаконного відчуження майна осіб, які були змушені залишити місце проживання або тимчасово перебувають за межами країни.

Паралельно із впливом воєнного стану одним із ключових факторів трансформації нотаріальної діяльності стала цифровізація правових процесів. Розвиток інформаційних технологій поступово змінює традиційні підходи до здійснення нотаріальних дій, сприяючи переходу від паперових процедур до електронних форм взаємодії [9].

У сфері нотаріату цифровізація передбачає впровадження електронного документообігу, використання кваліфікованого електронного підпису, інтеграцію нотаріальних процедур із державними електронними реєстрами та можливість дистанційного отримання окремих нотаріальних послуг. Використання електронного підпису регулюється Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який визначає правові засади електронної ідентифікації та забезпечує юридичну силу електронних документів [10, ст. 1, 17–18]. Актуальна назва Закону саме така станом щонайменше з редакції після змін 2022 року.

Суттєву роль у цифровізації нотаріальної діяльності відіграє інтеграція нотаріальних процедур із державними інформаційними системами. Нотаріуси активно використовують такі електронні реєстри, як Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Спадковий реєстр та Єдиний реєстр довіреностей. Порядок функціонування цих реєстрів визначається відповідними постановами Кабінету Міністрів України та нормативними актами Міністерства юстиції України [5; 12].

Перспективним напрямом модернізації нотаріальної діяльності є використання технологій розподіленого реєстру, зокрема блокчейн-технологій. Їх застосування може забезпечити незмінність та автентичність нотаріальних записів, що створює додаткові гарантії правової безпеки. У науковій літературі такі підходи розглядаються як перспективні для сфери реєстрації прав та підтвердження достовірності електронних документів [11].

Водночас цифровізація нотаріальної діяльності супроводжується низкою нових викликів, пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки та захисту персональних даних. Нотаріуси працюють із великим обсягом конфіденційної інформації, що потребує надійних механізмів її захисту від несанкціонованого доступу та кібератак. Основні правові засади обробки та захисту персональних даних визначені Законом України «Про захист персональних даних» [13, ст. 2, 6, 24].

Важливим напрямом трансформації нотаріату в Україні є його розвиток відповідно до європейських стандартів правового регулювання та організації нотаріальної діяльності. Такий вектор розвитку зумовлений загальним курсом держави на європейську інтеграцію та необхідністю гармонізації національного законодавства із правовими підходами, що застосовуються в державах Європейського Союзу. Відповідно до положень Конституції України зовнішньополітична діяльність держави спрямована на утвердження європейської ідентичності України та розвиток стратегічного курсу на повноправне членство в ЄС [1, преамбула, ст. 18, 85].

Одним із ключових орієнтирів розвитку нотаріату в Європі є модель латинського нотаріату, яка функціонує у більшості країн континентальної Європи. Основною ідеєю цієї моделі є поєднання публічно-правової природи нотаріальної діяльності з професійною незалежністю нотаріуса, який виступає уповноваженою державою особою та забезпечує законність цивільного обороту і запобігання правовим конфліктам [14, с. 103–107; 15, с. 113–115].

Європейська модель нотаріату характеризується високим рівнем професійної відповідальності нотаріусів, суворими вимогами до їхньої кваліфікації

та значним обсягом повноважень щодо перевірки законності правочинів. У більшості держав Європейського Союзу нотаріуси виконують функцію превентивного правосуддя, забезпечуючи правову визначеність у сфері цивільних та господарських відносин, що сприяє зменшенню кількості судових спорів [15, с. 111–116].

Європейський досвід має важливе значення для України в контексті цифрової трансформації нотаріальної діяльності. У багатьох державах Європейського Союзу активно впроваджуються електронні нотаріальні сервіси, що передбачають використання електронної ідентифікації, електронного підпису та електронного документообігу. Такі інновації підвищують доступність нотаріальних послуг, скорочують час оформлення документів та сприяють спрощенню адміністративних процедур [11; 15, с. 115–116].

Імплементація європейських підходів до організації нотаріату має важливе значення для України, оскільки сприяє підвищенню ефективності правового регулювання цивільних відносин, зміцненню гарантій захисту прав громадян та створює передумови для інтеграції до єдиного правового простору Європейського Союзу [14, с. 107–110; 15, с. 116–117].

Висновки. Нотаріат відіграє важливу роль у забезпеченні правової визначеності цивільного обороту, стабільності майнових відносин та захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб. Як інститут превентивного правосуддя, нотаріат сприяє запобіганню правовим конфліктам, забезпечує законність правочинів і виступає важливим елементом механізму гарантування прав людини.

Встановлено, що сучасний розвиток нотаріальної системи України відбувається під впливом двох ключових факторів – воєнного стану та цифровізації. Воєнні умови зумовили необхідність оперативної адаптації правового регулювання нотаріальної діяльності, запровадження спеціальних процедур та посилення контролю за правочинами, насамперед у сфері нерухомого майна. Водночас цифровізація сприяє модернізації нотаріальної діяльності через впровадження електронного документообігу, використання електронної ідентифікації та інтеграцію з державними реєстрами.

Важливим напрямом подальшого розвитку нотаріату є орієнтація на європейські стандарти організації нотаріальної діяльності та поступова імплементація принципів латинського нотаріату. Поєднання цифрових інновацій, адаптації до умов воєнного стану та гармонізації з європейським правовим простором формує сучасну модель розвитку нотаріату в Україні.

Література:

1.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 05.03.2026).

2.Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text (дата звернення: 05.03.2026).

3.Баранова Г. С. Нотаріат у правовій системі : монографія. Київ : Юридична думка, 2019. 320 с.

4.Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 05.03.2026).

5.Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text (дата звернення: 05.03.2026).

6.Федорчук Ю. О. Деякі особливості вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану. Ц*ивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 16 груд. 2022 р.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 150–174.

7.Письменний О. Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану. *Публічне право.* 2023. № 1. С. 23–30. DOI: 10.32782/2306-9082/2023-49-3.

8.Вдовічена Л. Вплив релокації на правовий режим переміщення документів нотаріального діловодства в умовах воєнного стану. *Релокація в умовах екстраординарних правових режимів :* матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 25–26 квіт. 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 57–60. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-493-4-12.

9.Чижиков О. О. Правові аспекти регулювання нотаріальної діяльності в умовах цифрової транс-

формації. *Академічні візії.* 2024. Вип. 38. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.14506910 (дата звернення: 22.04.2025).

10.Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 05.03.2026).

11.Красногор О. В. Інтеграція цифровізації у сфері нотаріату. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. Вип. 12. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-01-08 (дата звернення: 12.10.2024).

12.Цифровізація нотаріату: перевірити нотаріальний документ з QR-кодом можна у застосунку Дія. Міністерство юстиції України. 02.11.2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/cifrovizaciya-notariatu-pereviriti-notarialnij-dokument-z-qr-kodom-mozhna-u-zastosunku-diya (дата звернення: 12.10.2024).

13.Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення: 05.03.2026).

14.Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 103–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2018_66_13 (дата звернення: 14.09.2024).

15.Дудченко Л. В. Нотаріат як інститут публічного права в Європейському Союзі. *Європейські перспективи*. 2020. № 4. С. 110–117.

References:

1.Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (data zvernennia: 05.03.2026).

2.Pro notariat : Zakon Ukrainy vid 02.09.1993 № 3425-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text (data zvernennia: 05.03.2026).

3.Baranova H. S. Notariat u pravovii systemi : monohrafiia. Kyiv : Yurydychna dumka, 2019.

4.Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (data zvernennia: 05.03.2026).

5.Deiaki pytannia notariatu v umovakh voiennoho stanu : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.02.2022 № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text (data zvernennia: 05.03.2026).

6.Fedorchuk Yu. O. Deiaki osoblyvosti vchynennia notarialnykh dii v umovakh voiennoho stanu. In: *Tsyvilne sudochynstvo ta vykonavche provadzhennia v umovakh voiennoho stanu* : materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii im. Yu. S. Chervonoho (Odesa, 16 hrudnia 2022 r.). Odesa : Feniks, 2022. S. 150–174.

7.Pysmennyi O. Suchasni problemy instytutu notariatu v umovakh voiennoho stanu. *Publichne pravo.* 2023. № 1. S. 23–30. DOI: 10.32782/2306-9082/2023-49-3.

8.Vdovichena L. Vplyv relokatsii na pravovyi rezhym peremishchennia dokumentiv notarialnoho dilovodstva v umovakh voiennoho stanu. In: *Relokatsiia v umovakh ekstraordynarnykh pravovykh rezhymiv :* materialy XVII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Uzhhorod, 25–26 kvitnia 2025 r.). Lviv – Torun : Liha-Pres, 2025. S. 57–60. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-493-4-12.

9.Chyzhykov O. O. Pravovi aspekty rehuliuvannia notarialnoi diialnosti v umovakh tsyfrovoi transformatsii. *Akademichni vizii.* 2024. Vyp. 38. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.14506910 (data zvernennia: 22.04.2025).

10.Pro elektronnu identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy : Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (data zvernennia: 05.03.2026).

11.Krasnohor O. V. Intehratsiia tsyfrovizatsii u sferi notariatu. P*roblemy suchasnykh transformatsii. Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*. 2024. Vyp. 12. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-01-08 (data zvernennia: 12.10.2024).

12.Tsyfrovizatsiia notariatu: pereviryty notarialnyi dokument z QR-kodom mozhna u zastosunku Diia. *Ministry of Justice of Ukraine.* 2022. 2 lystopada. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/cifrovizaciya-notariatu-pereviriti-notarialnij-dokument-z-qr-kodom-mozhna-u-zastosunku-diya (data zvernennia: 12.10.2024).

13.Pro zakhyst personalnykh danykh : Zakon Ukrainy vid 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (data zvernennia: 05.03.2026).

14.Shevchuk L. Osnovopolozhni pryntsypy latynskoho notariatu ta yikh realizatsiia v Ukraini: istoryko-pravovyi aspekt. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriia yurydychna. 2018. Vyp. 66. S. 103–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2018_66_13 (data zvernennia: 14.09.2024).

15.Dudchenko L. V. Notariat yak instytut publichnoho prava v Yevropeiskomu Soiuzi. Yevropeiski perspektyvy. 2020. № 4. S. 110–117.

Стаття надійшла до друку 05 лютого 2026 року

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498
Legal Bulletin № 1 (19), 2026

УДК 347.121.2:347.9
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A10

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У СПРОЩЕНОМУ ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Петровський А.В.,
к.ю.н., доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ
prudentius@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8607-282X

CIVIL-LEGAL PROTECTION OF PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF A NATURAL PERSON IN SIMPLIFIED ACTION PROCEEDINGS

Petrovskyi A.V.,
Phd, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil Law and Procedure
National Academy of Internal Affairs
prudentius@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8607-282X

***Анотація**. У статті здійснено комплексне дослідження особливостей цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи в умовах застосування спрощеного позовного провадження. Актуальність теми зумовлена тим, що особисті немайнові права, на відміну від майнових, безпосередньо пов'язані з людською гідністю, честю, ім'ям, діловою репутацією, приватністю, недоторканністю особистого і сімейного життя та іншими нематеріальними благами, а тому потребують не лише належного матеріально-правового регулювання, а й ефективного та своєчасного процесуального захисту. За сучасних умов цифровізації комунікаційного середовища, поширення інформації через електронні ресурси та зростання кількості конфліктів, пов'язаних із втручанням у сферу приватності, питання швидкого судового реагування набуває особливої практичної ваги.*

Метою статті є визначення меж і можливостей використання спрощеного позовного провадження як процесуальної форми захисту особистих немайнових прав фізичної особи, а також обґрунтування критеріїв, за яких така форма є належною і достатньою. Для досягнення поставленої мети використано діалектичний, формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий та логіко-семантичний методи. У роботі проаналізовано норми Конституції України, Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також окремі підходи Верховного Суду й сучасної правничої доктрини.

Обґрунтовано, що спрощене позовне провадження може бути ефективною формою судового захисту в справах про спростування недостовірної інформації, припинення дій, що порушують особисті немайнові права, видалення незаконно поширеного контенту, захист імені, честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної шкоди, якщо характер спору не потребує складного доказування, значного обсягу усних пояснень, проведення експертизи чи допиту багатьох свідків. Доведено, що ключовим критерієм вибору між спрощеним і загальним позовним провадженням у цій категорії справ має бути не формальна кваліфікація вимоги як немайнової, а реальна складність предмета доказування, інтенсивність втручання у право та необхідність забезпечення повного змагального процесу.

Наукова новизна статті полягає у формулюванні авторського підходу до співвідношення матеріально-правових способів захисту особистих немайнових прав із процесуальними моделями їх реалізації у спрощеному позовному провадженні, а також у запропонуванні критеріїв процесуальної придатності таких спорів для розгляду в спрощеному порядку. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його висновків під час підготовки позовів, визначення належного способу захисту, обґрунтування клопотань про розгляд справи у спрощеному чи загальному порядку, а також у правозастосовній діяльності судів.

***Ключові слова**: особисті немайнові права; фізична особа; цивільно-правовий захист; спрощене позовне провадження; моральна шкода; право на повагу до приватного життя; спростування недостовірної інформації; цивільний процес.*

***Формул**: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 11.*

***Abstract**. The article provides a comprehensive study of the civil-law protection of personal non-property rights of an individual within simplified claim proceedings. The relevance of the topic is conditioned by the fact that personal non-property rights, unlike property rights, are directly linked to human dignity, honour, name, business reputation, privacy, inviolability of personal and family life, and other intangible values. Therefore, these rights require not only proper substantive regulation but also effective and timely judicial protection. In the context of digitalisation, rapid dissemination of information through electronic resources and the growing number of conflicts related to privacy interference, the issue of prompt judicial response is of particular practical significance.*

The purpose of the article is to determine the scope and possibilities of applying simplified claim proceedings as a procedural form of protecting personal non-property rights of an individual and to substantiate the criteria under which such a form is appropriate and sufficient. To achieve this aim, dialectical, formal-legal, systemic-structural, comparative-legal and logical-semantic methods were used. The paper analyses the provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as selected approaches of the Supreme Court and contemporary legal scholarship.

It is substantiated that simplified claim proceedings may serve as an effective procedural form of judicial protection in disputes concerning refutation of false information, cessation of actions violating personal non-property rights, removal of unlawfully disseminated content, protection of name, honour, dignity, business reputation and compensation for moral damage, provided that the dispute does not require complex evidence, extensive oral examination, expert opinions or questioning of numerous witnesses. It is argued that the key criterion for choosing between simplified and general claim proceedings in this category of cases should not be the formal classification of the claim as non-property, but the actual complexity of the subject of proof, the intensity of interference with the right in question and the need to ensure a full adversarial procedure.

The scientific novelty of the article lies in proposing an original approach to the correlation between substantive civil-law remedies for personal non-property rights and the procedural models of their implementation within simplified proceedings, as well as in formulating criteria of procedural suitability of such disputes for simplified adjudication. The practical significance of the study consists in the possibility of using its conclusions in drafting statements of claim, choosing appropriate remedies, substantiating motions for simplified or general proceedings, and in judicial practice.

***Keywords**: personal non-property rights; individual; civil-law protection; simplified claim proceedings; moral damage; right to respect for private life; refutation of false information; civil procedure.*

***Formulas**: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 11.*

Постановка проблеми. Особисті немайнові права фізичної особи посідають особливе місце в системі приватного права, оскільки вони спрямовані на охорону нематеріальних благ, невіддільних від особи, та забезпечують її природне існування і соціальне буття. Конституційне підґрунтя їх захисту становлять, зокрема, статті 32 і 55 Конституції України [1], які гарантують невтручання в особисте і сімейне життя та право на судовий захист, а на міжнародному рівні – статті 8 і 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. У цивільному законодавстві відповідний блок прав закріплено в Книзі другій ЦК України, а базові способи їх судового захисту випливають із статей 16, 23, 275–280 ЦК України [3].

Водночас ефективність захисту особистих немайнових прав визначається не лише наявністю матеріально-правових засобів, а й адекватністю процесуальної форми характеру відповідного спору. Після реформування цивільного судочинства та подальшого уточнення критеріїв малозначних спорів Законом України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах» від 19 червня 2024 р. № 3831-IX [4], спрощене позовне провадження виступає самостійною процесуальною моделлю, орієнтованою на швидкий і пропорційний розгляд окремих категорій справ.

Відповідно до статті 19 ЦПК України, спрощене провадження призначене, зокрема, для малозначних справ та інших спорів, для яких пріоритетним є швидке вирішення; статті 274–279 ЦПК України визначають критерії віднесення справ до цієї форми, строки, особливості подання заяв по суті справи та можливість письмового розгляду [5].

Для спорів щодо честі, гідності, ділової репутації, права на приватне життя, імені чи видалення незаконно поширеної інформації питання вибору процесуальної форми є особливо важливим, адже, з одного боку, зволікання із судовим реагуванням здатне поглибити порушення права, а з іншого – надмірна процесуальна економія не повинна нівелювати стандарти справедливого суду. Саме тому дослідження цивільно-правового захисту особистих немайнових прав у спрощеному позовному провадженні є не лише теоретично актуальним, а й значущим для повсякденної судової практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика особистих немайнових прав та їх захисту традиційно перебуває в центрі уваги української цивілістики. У сучасній літературі розробляються питання поняття, ознак, класифікації, форм здійснення та способів захисту таких прав. Важливе значення мають праці, присвячені загальній теорії особистих немайнових прав, зокрема навчальний посібник за редакцією А. О. Дутка, у якому системно розглянуто поняття, види, здійснення і захист особистих немайнових прав особи, а також наукові публікації, у яких досліджуються окремі аспекти захисту немайнових благ у судовій практиці [6].

Окремий масив наукових праць присвячений спрощеному позовному провадженню. У працях О. Угриновської, Г. Гембари й М. Остап'яка [7; 8] досліджено правову природу цього інституту, недоліки нормативного регулювання, критерії доцільності застосування спрощеної процедури, а також порівняльно-правові аспекти її функціонування. Водночас у наукових дослідженнях акцент здебільшого робиться на загальних процесуальних параметрах спрощеного провадження, тоді як питання можливості його застосування саме у спорах щодо захисту особистих немайнових прав фізичної особи розкрито фрагментарно.

Судова практика Верховного Суду також формує важливі орієнтири для досліджуваної теми. В оглядах Касаційного цивільного суду висвітлено підходи до спростування недостовірної інформації, встановлення елементів відповідного правопорушення, захисту честі, гідності та ділової репутації, а також застосування відповідних норм ЦК України [9]. Однак навіть за наявності цих орієнтирів подальшого наукового осмислення потребує питання, за яких умов спір щодо особистого немайнового права може бути розглянутий у спрощеному позовному провадженні без ризику для повноти та ефективності судового захисту.

Отже, невирішеною частиною загальної проблеми залишається обґрунтування цілісного підходу до співвідношення цивільно-правових способів захисту особистих немайнових прав із процесуальними механізмами їх реалізації у спрощеному позовному провадженні.

Метою статті є комплексний аналіз особливостей цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи у спрощеному позовному провадженні та формулювання критеріїв, за яких така процесуальна форма є належною для розгляду відповідних спорів. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: з'ясувати місце особистих немайнових прав у системі цивільних прав та охарактеризувати способи їх захисту; визначити процесуальні ознаки спрощеного позовного провадження, релевантні для цієї категорії спорів; встановити критерії придатності спорів про захист особистих немайнових прав для розгляду у спрощеному порядку; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення практики застосування спрощеного провадження у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. За змістом статті 269 ЦК України [3],

особисті немайнові права належать фізичній особі від народження або на підставі закону, а їх характерними ознаками є немайновість, невіддільність від особи та спрямованість на забезпечення її природного існування чи соціального буття. До таких прав належать, зокрема, право на ім'я, честь, гідність, ділову репутацію, недоторканність приватного життя, таємницю кореспонденції, зображення, особисті папери та інші блага, прямо чи опосередковано визначені законом. Саме безпосередній зв'язок цих прав із людською особистістю зумовлює підвищені вимоги до своєчасності та ефективності їх захисту.

Загальні способи цивільно-правового захисту прав та інтересів закріплено у статті 16 ЦК України, а у сфері особистих немайнових прав вони конкретизуються спеціальними нормами. Так, стаття 277 ЦК України передбачає право на відповідь і спростування недостовірної інформації; стаття 278 – заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права; стаття 280 – право на відшкодування моральної шкоди у разі порушення особистого немайнового права; додатково застосовується і стаття 23 ЦК України, яка визначає загальні засади компенсації моральної шкоди. Норми Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX [10] також передбачають спеціальні правила реалізації права на відповідь і спростування у відповідній сфері.

На цій підставі цивільно-правовий захист особистих немайнових прав фізичної особи доцільно визначати як систему матеріально-правових і процесуальних засобів, спрямованих на припинення порушення, відновлення порушеного правового становища особи, спростування недостовірної інформації, усунення наслідків втручання у сферу приватного життя та компенсацію моральної шкоди.

Згідно з частиною 4 статті 19 ЦПК України, спрощене позовне провадження призначене для малозначних справ, трудових спорів та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення. Частина 6 цієї статті, з урахуванням змін, унесених Законом України № 3831-IX [4], визначає критерії малозначних справ, а стаття 274 ЦПК України зобов'язує суд враховувати значення справи для сторін, обраний спосіб захисту, категорію і складність спору, обсяг та характер доказів, потребу в експертизі, кількість учасників та інші обставини. Отже, закон орієнтує суд не на формальний, а на змістовний підхід до вибору процесуальної форми.

Стаття 275 ЦПК України встановлює скорочений строк розгляду справи у спрощеному провадженні, а статті 278 і 279 ЦПК України регламентують особливості подання відзиву та інших заяв по суті справи, а також можливість розгляду справи без повідомлення сторін за наявними матеріалами [5]. Така модель є корисною для тих спорів, у яких предмет доказування не потребує значного обсягу доказів, значна частина доказової бази має письмову або електронну форму, а усний елемент не є визначальним для повного та всебічного розгляду справи. Водночас суд зберігає процесуальну можливість перейти до загального позовного провадження, якщо складність спору або характер доказування цього потребують.

У цьому контексті спрощене позовне провадження не слід ототожнювати зі зниженим рівнем судового захисту. Його призначення полягає не у звуженні гарантій сторін, а у забезпеченні пропорційності між характером спору та процесуальними засобами його вирішення. Такий підхід узгоджується з конституційним правом на судовий захист і конвенційним стандартом ефективного засобу юридичного захисту.

На нашу думку, спори про захист особистих немайнових прав можуть бути умовно розподілені на три групи.

Спори, які, як правило, є придатними для спрощеного провадження: а) про спростування недостовірної інформації, коли джерело її поширення, зміст повідомлення та суб'єкт поширення документально встановлюються; б) про зобов'язання видалити незаконно поширений текстовий чи візуальний контент; в) про припинення

дій, що порушують право на ім'я, зображення чи приватність, якщо доказова база складається переважно з письмових та електронних доказів; г) про стягнення моральної шкоди як похідної вимоги у відносно нескладному фактичному складі. Такі категорії спорів часто не потребують складної експертизи та можуть бути вирішені на підставі електронних копій публікацій, скриншотів, протоколів огляду вебсторінок, офіційних листів і пояснень сторін.

Спори, щодо яких доцільність розгляду в порядку спрощеного позовного провадження визначається індивідуально з урахуванням обставин конкретної справи. Йдеться про справи, де поряд із немайновою вимогою заявлено істотну вимогу про моральну шкоду, наявний публічний резонанс, декілька відповідачів, необхідність оцінки контексту поширеної інформації або суперечка щодо автентичності електронних доказів.

Спори, для яких загальне позовне провадження зазвичай є більш доречним: якщо необхідно допитати значну кількість свідків, призначити лінгвістичну, психологічну чи іншу експертизу, дослідити тривалий комплекс взаємопов'язаних подій або забезпечити розгорнуте усне слухання через високий ступінь втручання у право. Саме тут спрощене провадження може виявитися недостатнім для досягнення стандарту повного і справедливого розгляду.

Для узагальнення особливостей захисту особистих немайнових прав фізичної особи доцільно виходити з того, що повнота цивільно-правового захисту охоплює не лише припинення порушення, а й відновлення правового становища особи, усунення наслідків такого порушення та, за наявності підстав, компенсацію завданої моральної шкоди. Отже, у справах щодо особистих немайнових прав ефективний захист рідко зводиться лише до констатації факту порушення, а передбачає застосування комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на реальне поновлення порушеного права та мінімізацію негативних наслідків для потерпілої особи.

У цьому контексті належний спосіб цивільно-правового захисту повинен оцінюватися у тісному зв'язку з процесуальною формою його реалізації. Придатність конкретного спору до розгляду в порядку спрощеного позовного провадження залежить насамперед від того, наскільки чітко визначеним є предмет доказування, якою мірою доказова база складається з письмових та електронних доказів, наскільки складним є фактичний склад справи, а також чи не створює письмовий розгляд ризику недостатнього судового дослідження обставин для забезпечення повного й ефективного захисту права.

Відповідно, чим більш визначеним є предмет спору, чим більшою є питома вага письмових та електронних доказів і чим меншою є потреба у проведенні експертизи, допиті свідків або безпосередньому усному дослідженні доказів, тим більш виправданим є розгляд справи у порядку спрощеного позовного провадження. І навпаки, якщо спір характеризується складним фактичним складом, потребує активного судового з'ясування обставин, безпосереднього дослідження усних доказів або пов'язаний із підвищеним ризиком неповного захисту права в письмовій процедурі, більш адекватною процесуальною формою є загальне позовне провадження.

Таким чином, співвідношення матеріально-правового способу захисту та процесуальної форми в справах про захист особистих немайнових прав має визначатися не формальною кваліфікацією вимоги як немайнової, а реальним змістом порушеного права, характером необхідного способу захисту, складністю доказування та потребою забезпечення повного, ефективного і справедливого судового розгляду.

Оскільки значна частина сучасних порушень особистих немайнових прав відбувається в інформаційному середовищі, доказування в цій категорії справ дедалі частіше спирається на електронні докази. Саме це об'єктивно підвищує сумісність відповідних спорів із моделлю

спрощеного провадження, яке допускає письмовий розгляд за наявними матеріалами. Однак така сумісність не є автоматичною: якщо автентичність електронного доказу заперечується, якщо потрібно встановлювати контекст, авторство чи джерело поширення інформації шляхом складного доказування, справа повинна бути переведена до загального провадження [5].

У справах про спростування недостовірної інформації Верховний Суд виходить із необхідності встановлення сукупності юридично значущих обставин: факту поширення інформації, її спрямованості на позивача, недостовірності та порушення особистих немайнових прав. Цей підхід має ключове значення і для вибору процесуальної форми: якщо кожен із зазначених елементів підтверджується документально й не потребує складного усного дослідження, спрощене провадження здатне забезпечити належний судовий захист [11].

Відтак, на наше переконання, у практиці застосування ст. ст. 274–279 ЦПК України доцільно орієнтуватися не на формальне віднесення спору до немайнових, а на реальну процесуальну складність справи. Окрім того, у позовних заявах про захист особистих немайнових прав необхідно чітко структурувати вимоги за функціональним призначенням: припинення порушення, усунення його наслідків, спростування інформації, компенсація моральної шкоди. Це полегшує суду оцінку придатності спору до спрощеної процедури. Також при розгляді таких справ у спрощеному провадженні необхідно підвищити стандарти оцінки електронних доказів, оскільки саме вони найчастіше становлять основу доказової бази. Доцільним є формування більш детальних узагальнень Верховного Суду щодо критеріїв переходу від спрощеного до загального провадження саме у справах про захист приватності, честі, гідності та ділової репутації.

Висновки. Особисті немайнові права фізичної особи є самостійним об’єктом цивільно-правового захисту, що має підвищену соціальну цінність через його безпосередній зв’язок із людською гідністю, приватністю та персональною ідентичністю. Їх захист не може обмежуватися лише матеріально-правовою регламентацією, а потребує належної процесуальної форми, здатної забезпечити швидке, повне й ефективне відновлення порушеного права.

Спрощене позовне провадження є придатним інструментом захисту особистих немайнових прав насамперед у тих випадках, коли спір стосується припинення очевидного порушення, спростування недостовірної інформації, видалення незаконно поширеного контенту чи компенсації моральної шкоди за відносно нескладного фактичного складу. Його ефективність зумовлена можливістю письмового розгляду, скороченими строками та процесуальною концентрацією доказів. Водночас ця процедура не може застосовуватися механічно: за наявності складного доказування, потреби в експертизі чи інтенсивного втручання у право більш адекватною є загальна форма позовного провадження.

Література:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.02.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листоп. 1950 р.: станом на 01 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.03.2025).

3. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 10.02.2026).

4. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах : Закон України від 19 черв. 2024 р. № 3831-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3831-20#Text (дата звернення: 10.02.2026).

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р № 1618-IV: станом на 17 лип. 2025

р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 10.02.2026).

6. Особисті немайнові права особи : навч. посіб. / Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. ; за ред. А. О. Дутко. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 444 с.

7. Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 85–89.

8. Остап'як М. М. Спрощене позовне провадження в цивільному судочинстві України та країнах ЄС (порівняльно-правовий аналіз) : дис. … доктора філософії : спец. 081 – Право. Івано-Франківськ, 2023. 248 с.

9. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за липень 2024 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_07_2024.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

10. Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX: станом на 01 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text (дата звернення: 10.02.2026).

11. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика) у справах про захист гідності, честі та ділової репутації. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_KCS.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

References:

1.Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (accessed 10 February 2026) [in Ukrainian].

2.Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsiia z prav liudyny) vid 4 lystopada 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights)]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed 10 March 2025).

3.Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (accessed 10 February 2026) [in Ukrainian].

4.Pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy shchodo harantuvannia prava na sudovyi zakhyst u maloznachnykh sporakh: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2024 r. № 3831-IX [Law of Ukraine "On Amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Ukraine Concerning Guaranteeing the Right to Judicial Protection in Minor Disputes"]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3831-20#Text (accessed 10 February 2026) [in Ukrainian].

5.Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (accessed 10 February 2026) [in Ukrainian].

6.Yurkevych Yu. M., Dutko A. O. ta in.; Dutko A. O. (ed.). Osobysti nemainovi prava osoby [Personal Non-Property Rights of an Individual]. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2021. 444 p. [in Ukrainian].

7.Uhrynovska O., Hembara H. Sproshchene pozovne provadzhennia: zakonodavcha rehlamentatsiia ta problemy sudovoi praktyky [Simplified Claim Proceedings: Legislative Regulation and Problems of Judicial Practice]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo.* 2018. No. 12. P. 85–89 [in Ukrainian].

8.Ostapiak M. M. Sproshchene pozovne provadzhennia v tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy ta krainakh YeS (porivnialno-pravovyi analiz) [Simplified Claim Proceedings in Civil Justice of Ukraine and EU Countries (Comparative Legal Analysis)]. PhD thesis. Specialty 081 – Law. Ivano-Frankivsk, 2023. 248 p. [in Ukrainian].

9.Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu (aktualna praktyka). Rishennia, vneseni do YeDRSR, za lypen 2024 roku [Review of Judicial Practice of the Civil Cassation Court within the Supreme Court (Current Practice). Decisions Included in the Unified State Register of Court Decisions for July 2024]. Available at: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_07_2024.pdf (accessed 02 February 2026) [in Ukrainian].

10.Pro media: Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2022 r. № 2849-IX [Law of Ukraine "On Media"]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text (accessed 10 February 2026) [in Ukrainian].

11.Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu (aktualna praktyka) u spravakh pro zakhyst hidnosti, chesti ta dilovoi reputatsii [Review of Judicial Practice of the Civil Cassation Court within the Supreme Court (Current Practice) in Cases on Protection of Dignity, Honor and Business Reputation]. Available at: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_KCS.pdf (accessed 02 February 2026) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до друку 13 лютого 2026 року

РОЗДІЛ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ; АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 351:342.9
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A11

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Бєлявська С.Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: beliavskas@krok.edu.ua
ORCID : https://orcid.org/0009-0009-0522-3266

Макарук Р.А.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: makarukra@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-2050-7373

MANAGEMENT OF PUBLIC SERVICE IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL SUPPORT

Bieliavska S.Yu.,
Candidate of Law Associate,
Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: beliavskas@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-0522-326

Makaruk R.A.,
graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: makarukra@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-2050-7373

Анотація*. Стаття присвячена комплексному аналізу сучасної державної служби в Україні, її структури, функцій, нормативно-правового забезпечення та проблем розвитку в умовах воєнного стану, цифровізації та активного проведення реформ у сфері публічного управління. Державна служба розглядається як ключовий інструмент організації державної влади, що забезпечує реалізацію державної політики, виконання законодавства, контроль за дотриманням правових норм та надання адміністративних послуг громадянам. Системність, ефективність, прозорість і передбачуваність діяльності державних органів визначають рівень державної спроможності, здатність держави реагувати на кризові та надзвичайні ситуації, забезпечувати безперервність функціонування органів влади та зміцнювати довіру*

суспільства до державних інституцій.

Особлива увага приділяється багаторівневій структурі державної служби, яка охоплює центральні органи виконавчої влади, міністерства та їх територіальні підрозділи, місцеві та військові адміністрації, судові й правоохоронні інституції, а також спеціалізовані органи, зокрема Рахункову палату, Національну раду з питань телебачення і радіомовлення та інші державні інституції. Розглянуто чисельність державних службовців, динаміку її змін, а також негативні наслідки механічного скорочення персоналу без аналізу функціонального навантаження, що призводить до дисбалансів між центральними та регіональними органами і знижує якість виконання державних функцій.

Аналіз нормативно-правового забезпечення державної служби включає Конституцію України, Закон «Про державну службу», підзаконні акти та накази Національного агентства з питань державної служби, що визначають принципи організації служби, професійні та етичні стандарти, порядок оцінювання та навчання персоналу. Висновки статті визначають пріоритети розвитку державної служби: формування довгострокової кадрової політики, підвищення професійних компетентностей і етичних стандартів державних службовців, уніфікацію процедур та впровадження сучасних цифрових технологій. Комплексне оновлення системи державної служби сприятиме підвищенню ефективності державного управління, забезпеченню безперервності роботи державних органів, зміцненню довіри громадян до інституцій влади та адаптації України до європейських стандартів публічного управління.

Ключові слова: *державна служба, публічне управління, державна політика, адміністративні послуги, державні органи, кадрова політика, цифровізація, воєнний стан, реформування.*

Формул*: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.*

Abstract*. The article is devoted to a comprehensive analysis of the current civil service in Ukraine, its structure, functions, regulatory and legal framework, and development challenges in the context of martial law, digitalization, and active reforms in public administration. The civil service is seen as a key tool for organizing state power, ensuring the implementation of state policy, enforcing legislation, monitoring compliance with legal norms, and providing administrative services to citizens. The systematicity, efficiency, transparency, and predictability of the activities of state bodies determine the level of state capacity, the ability of the state to respond to crises and emergencies, ensure the continuity of the functioning of government bodies, and strengthen public trust in state institutions.*

Particular attention is paid to the multi-level structure of the civil service, which includes central executive bodies, ministries and their territorial divisions, local and military administrations, judicial and law enforcement institutions, as well as specialized bodies, in particular the Accounting Chamber, the National Council on Television and Radio Broadcasting, and other state institutions. The number of civil servants, the dynamics of its changes, and the negative consequences of mechanical staff reductions without analysis of the functional load are considered, which leads to imbalances between central and regional bodies and reduces the quality of the performance of state functions.

The analysis of the regulatory and legal framework for civil service includes the Constitution of Ukraine, the Law «On Civil Service», subordinate acts, and orders of the National Agency for Civil Service, which define the principles of service organization, professional and ethical standards, and the procedure for evaluating and training personnel. The conclusions of the article define the priorities for the development of the civil service: the formation of a long-term personnel policy, the improvement of professional competencies and ethical standards of civil servants, the unification of procedures, and the introduction of modern digital technologies. A comprehensive overhaul of the civil service system will help improve the efficiency of public administration, ensure the continuity of government agencies, strengthen citizens' trust in government institutions, and bring Ukraine into line with European standards of public administration.

Keywords*: public service, public administration, public policy, administrative services, government agencies, personnel policy, digitization, martial law, reform.*

Formulas*: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.*

Постановка проблеми. Сучасна державна служба України стикається з численними викликами, пов'язаними з воєнним станом, цифровізацією та постійними реформами. Незважаючи на ключову роль у реалізації державної політики та наданні адміністративних послуг, її ефективність обмежується нестабільністю законодавства, фрагментарністю реформ, нерівномірним навантаженням між центральними та регіональними органами, низькою конкурентоспроможністю заробітних плат та відсутністю довгострокового кадрового планування.

Це створює дисбаланси у функціонуванні державних органів та знижує якість виконання державних функцій. У цих умовах виникає нагальна потреба

у визначенні стратегічних напрямів розвитку державної служби, що забезпечать стабільність, ефективність, прозорість та відповідність європейським стандартам публічного управління, а також підвищення довіри громадян до державних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку державної служби в Україні, її структури, функцій та нормативно-правового забезпечення активно досліджується вітчизняними науковцями. Т.Р. Плетньова розглядає адміністративно-правові засади управління персоналом та механізми підвищення ефективності державної служби. Т.І. Сергієнко акцентує на ролі державного управління як чинника державотворення, тоді як А. Заболотний та співавтори аналізують напрями реформування та розвитку системи державної служби. В.І. Мельник досліджує управління персоналом, кадрову політику та професійні компетентності службовців.

У літературі також відзначається важливість нормативно-правового забезпечення, зокрема Конституції України, Закону «Про державну службу» та підзаконних актів, що регламентують присвоєння рангів, порядок проходження служби, оцінювання результативності та дисциплінарну відповідальність.

Загалом, наукові джерела підкреслюють необхідність комплексного підходу до розвитку державної служби, який поєднує кадрові, нормативні та технологічні аспекти, забезпечуючи стабільність, адаптивність та підвищення довіри громадян до державних інституцій.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри численні дослідження державної служби, залишається невирішеним питання забезпечення ефективної взаємодії між центральними та регіональними органами, оптимального кадрового планування та уніфікації процедур управління. Також недостатньо розроблено комплексні підходи до цифровізації адміністративних процесів, підвищення професійних та етичних стандартів державних службовців, а також механізми стабільного функціонування системи в умовах воєнного стану.

Формулювання мети. Метою статті є проведення комплексного аналізу сучасної державної служби України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна державна служба в Україні є однією з ключових опор публічного управління, забезпечуючи виконання численних функцій держави в умовах воєнного стану, цифровізації, трансформації суспільних потреб та тиску реформ. Її системність, сталий розвиток, ефективність і прозорість визначають рівень державної спроможності, здатність реагувати на кризові ситуації, реалізовувати державну політику та забезпечувати права громадян. Плетньова Т.Р. наголошує, що стан та структура державної служби формують підґрунтя для успішної імплементації європейських стандартів врядування, а також визначають ступінь довіри суспільства до інституцій влади [1, с. 105].

З огляду на надзвичайно широкий спектр функцій, які виконує держава від формування політики до щоденної взаємодії з громадянами, система державних органів є складною та багаторівневою. На державних службовців покладено ключові завдання, визначені Законом «Про державну службу», зокрема аналіз і розроблення державної політики, забезпечення її реалізації, інспекційні повноваження, надання адміністративних послуг, управління персоналом і державними ресурсами [2]. Усе це створює високий рівень відповідальності та потребує як професіоналізму, так і належного нормативно-правового забезпечення.

Структура державної служби відображає функціональну логіку роботи держави й охоплює апарати Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, міністерств і їхніх територіальних органів, інших центральних органів виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та військові адміністрації, апарати органів судової влади і прокуратури, а також

апарати інших держорганів, зокрема Рахункової палати, Центральної виборчої комісії, Омбудсмана, Нацради з питань телебачення і радіомовлення, РНБО тощо. Саме така мережа дає змогу забезпечувати реалізацію політичних рішень, виконання законодавства та безперервність роботи державного апарату навіть під час кризових періодів [3, с. 129].

Чисельність державних службовців є показником реального стану управлінської спроможності держави. Загальна кількість посад державної служби в Україні становить близько 200 тисяч, проте ця цифра змінюється під впливом реформ та адміністративних рішень. Пік чисельності зафіксовано в другій половині 2019 року – понад 266 тисяч, тоді як мінімальні показники спостерігалися на початку 2021 року – менше ніж 181 тисяча [4]. Регулювання чисельності здійснює Кабінет Міністрів України, і нерідко це відбувається шляхом механічного скорочення відсотка посад без аналізу функціонального навантаження. Такий підхід не враховує реальні потреби державних органів і не дає очікуваного ефекту, адже через певний час чисельність знову збільшується внаслідок делегування нових повноважень, розширення політик чи необхідності реалізації нових напрямів діяльності.

Скорочення, проведені без глибокого функціонального аналізу, переважно впливають на регіональний рівень, що призводить до дисбалансу: центральні апарати залишаються більш стабільними, тоді як територіальні органи часто перевантажені й не мають достатніх ресурсів. Подібна практика знижує якість виконання делегованих функцій на місцях, посилюючи нерівномірність державного управління в умовах, коли саме регіональні органи перебувають на передовій у наданні послуг громадянам.

На формування та розвиток державної служби безпосередньо впливає політика у сфері публічної служби та комплекс документів, що забезпечують її нормативно-правове регулювання. Конституція України гарантує громадянам право на рівний доступ до державної служби (стаття 38), закріплює ключові повноваження органів влади та визначає основи державної служби як сфери, що має регулюватися виключно законами [5]. Закон «Про державну службу» визначає принципи, професійні та етичні стандарти служби, регулює порядок вступу, проходження, оцінювання, навчання і припинення служби. З часу ухвалення Закону у 2016 році він змінювався понад 35 разів, що ілюструє як активність реформ, так і нестабільність підходів до управління кадрами. Додатково існують спеціальні закони, які регулюють особливості служби в окремих органах (у дипломатичній службі, судовій системі, антикорупційних органах тощо), а також значний пласт суміжного законодавства, трудового, соціального, фінансового, антикризового [2].

Реалізація державної політики у сфері державної служби базується на численних постановах Кабінету Міністрів України, які деталізують процедури конкурсу, присвоєння рангів, оцінювання результативності, професійного навчання, дисциплінарної відповідальності. Важливе місце займають розпорядження Уряду, які затверджують стратегії, плани дій та концепції державного управління, зокрема Концепцію реформування системи оплати праці, план пріоритетних дій Уряду, план виконання рекомендацій Європейської Комісії та ін. Національне агентство з питань державної служби (НАДС) через власні накази встановлює типові положення, правила, тести, порядок стажування, етичні норми. Усе це формує внутрішню інфраструктуру державної служби, що визначає її повсякденне функціонування [6].

Попри широке нормативне забезпечення, система державної служби стикається з низкою викликів: перманентними змінами законодавства, суперечливістю окремих положень, відсутністю єдиних підходів до визначення оптимальної чисельності персоналу, нерівномірністю навантаження між рівнями управління, недостатністю фінансування, низькою конкурентоспроможністю

заробітних плат, фрагментарністю реформ і відсутністю довгострокового кадрового планування. Саме тому механічні скорочення не сприяють підвищенню ефективності, а навпаки призводять до відтоку кваліфікованих фахівців і зниження управлінської якості.

У цих умовах важливим завданням стає побудова глибокої, узгодженої та стратегічної політики розвитку державної служби, що враховуватиме реальні потреби державних органів, сучасні стандарти публічного адміністрування, європейські рекомендації, а також особливий контекст воєнного та післявоєнного періоду. Ми підтримуємо думку В.А. Макарова, що ефективна державна служба має діяти як професійний, стабільний, етичний інститут, здатний забезпечити стале функціонування держави, її обороноздатність, цифрову трансформацію й інтеграцію до ЄС [7, с. 53].

Як зазначає А.Ю. Осадчий, ключовим напрямом подальшого розвитку є цифровізація адміністративних процедур, що дозволить забезпечити прозорість рішень, підвищити доступність правової інформації та мінімізувати можливості зловживань. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у сферу управління дає можливість створити єдині стандарти реагування, пришвидшити обробку звернень громадян і забезпечити безперервність комунікації між державою та суспільством навіть за умов бойових дій [8, с. 28]. Одночасно з цим зростає потреба у вдосконаленні правового регулювання діяльності військових адміністрацій, розширенні їхньої спроможності та перегляді процедур прийняття управлінських рішень для забезпечення оперативності та правової визначеності.

Важливим аспектом перспективного розвитку є посилення механізмів парламентського та громадського контролю. З урахуванням того, що воєнний стан передбачає тимчасове звуження окремих прав і свобод, держава має забезпечити належні гарантії запобігання зловживанням з боку посадових осіб, що можливо лише за умов чіткого нормативного регламентування процедур контролю і відповідальності [10, с. 3]. Крім того, подальше удосконалення організаційно-правового забезпечення передбачає розвиток спеціальних освітніх програм і тренінгів для працівників державних органів, зокрема тих, хто приймає рішення в умовах кризових ситуацій. Підвищення їхньої правової обізнаності та професійної підготовки сприятиме формуванню єдиної практики застосування законодавства і зменшенню правових колізій.

У довгостроковій перспективі важливо сформувати комплексний механізм правового моніторингу, який дозволятиме оцінювати ефективність ухвалених рішень, своєчасно виявляти прогалини законодавства та пропонувати шляхи його вдосконалення. Такі підходи забезпечать адаптивність правової системи України до умов воєнного стану та сприятимуть формуванню стабільних, передбачуваних і прозорих правовідносин, що є необхідною передумовою для зміцнення правопорядку та відновлення довіри громадян до державних інституцій.

Висновки. Узагальнюючи викладений матеріал, можна ствердити, що сучасна державна служба України розвивається в умовах значного політичного, соціального та безпекового тиску, що зумовлює необхідність її системного оновлення та підвищення інституційної стійкості. Структура державної служби залишається складною та різнорівневою, а виявлені дисбаланси між центральними й регіональними органами свідчать про потребу в більш зваженому, аналітично обґрунтованому підході до реформування та оптимізації кадрового потенціалу.

Нормативно-правове регулювання загалом забезпечує базові засади функціонування державної служби, однак нестабільність законодавства та неузгодженість окремих підзаконних актів ускладнюють реалізацію управлінських процедур і знижують ефективність кадрових рішень. Саме тому першочергового значення набуває формування довгострокової

кадрової політики, зміцнення професійних компетентностей державних службовців, підвищення етичних стандартів та уніфікація підходів до організації служби.

Комплексне оновлення цих підходів, з урахуванням вимог воєнного стану та європейського вектора розвитку, є ключем до посилення спроможності державних інституцій, забезпечення належного функціонування публічної влади та підвищення довіри суспільства до органів державної служби.

Література:

1.Плетньова Т.Р. Адміністративно-правові засади управління персоналом на державній службі : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії: 081 Право. Харків. 2023. 238 с.

2.Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII : станом на 7 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (дата звернення: 25.11.2025).

3.Сергієнко Т.І. Державне управління як один з чинників державотворення України. З*бірник наукових праць Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* Запоріжжя. ЗДІА. Випуск № 20. 2019. С. 125–137.

4.Заболотний А., Дерець В., Коліушко І., Саєнко О., Астапов А. Державна служба в Україні та напрями її реформування і розвитку : монографія. Київ. 2024. 103 с. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/veb_derzhavna_sluzhba_v_ukrayini_ta_napryamy_yiyi_reformuvannya_ta_rozvytku.pdf.

5. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 25.11.2025).

6.Питання присвоєння рангів державних службовців та співвідношення між рангами державних службовців і рангами посадових осіб місцевого самоврядування, військовими званнями, дипломатичними рангами та іншими спеціальними званнями : Постанова Каб. Міністрів України від 20.04.2016 № 306 : станом на 14 листоп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2016-п#Text (дата звернення: 25.11.2025).

7.Макаров В.А. Формування європейських принципів публічного управління в Україні : магістерська робота / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів. Кафедра загальної теорії права та держави. Одеса. 2024. 101 с.

8.Осадчий А.Ю. Цифровізація адміністративних процедур. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніхта технологічних рішень :* у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг.ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика». 2023. Т. 2. С. 26–30. URL: https://hdl.handle.net/11300/25929.

9.Мельник В.І. Управління персоналом в системі державної служби в Україні : дис. доктора філ. за спец. 281 «Публічне управління та адміністрування». Одеса. 2022. 289 с.

10.Гришко В.В., Задорожний В.П., Кульчій І.О. Перспективи імплементації європейського досвіду у процесі реалізації менеджмент орієнтованого публічного управління на рівні розвитку. Д*ержавне управління: удосконалення та розвиток.* 2021. № 11. С. 1–5.

References:

1.Pletniova T.R. *Administratyvno-pravovi zasady upravlinnia personalom na derzhavnii sluzhbi* [Administrative-Legal Principles of Personnel Management in the Civil Service]: diss. for the degree of Doctor of Philosophy in Law, Kharkiv, 2023. 238 p. [in Ukrainian].

2.*Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid* 10.12.2015 № 889-VIII [On the Civil Service: Law of Ukraine No. 889-VIII of 10 December 2015]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text (accessed 25 November 2025) [in Ukrainian].

3.Serhiienko T.I. *Derzhavne upravlinnia yak odyn z chynnykiv derzhavotvorennia Ukrainy* [Public Administration as One of the Factors of State-Building in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii,* Zaporizhzhia, ZDIA, 2019, Issue 20, P. 125–137 [in Ukrainian].

4.Zabolotnyi A., Derets V., Koliushko I., Saienko O., Astapov A. *Derzhavna sluzhba v Ukraini ta napriamy ii reformuvannia i rozvytku* [Civil Service in Ukraine and Directions of Its Reform and Development]: monograph. Kyiv, 2024. 103 p. Available at: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/veb_derzhavna_sluzhba_v_ukrayini_ta_napryamy_yiyi_reformuvannya_ta_rozvytku.pdf (accessed 25 November 2025) [in Ukrainian].

5.*Konstytutsiia Ukrainy*: vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine, 28 June 1996, No. 254k/96-VR]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (accessed 25 November 2025) [in Ukrainian].

6.*Pytannia prysvoiennia rankiv derzhavnykh sluzhbovtsiv ta spivvidnoshennia mizh rankamy derzhavnykh sluzhbovtsiv i rankamy posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia, viiskovymy zvaniami, dyplomatichnymy rankamy ta inshymy spetsialnymy zvaniami: Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid* 20.04.2016 № 306 [On the Assignment of Ranks to Civil Servants and the Correspondence between Civil Service Ranks and Other Ranks:

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 306 of 20 April 2016]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2016-п#Text (accessed 25 November 2025) [in Ukrainian].

7.Makarov V.A. *Formuvannia yevropeiskykh pryntsypiv publichnoho upravlinnia v Ukraini* [Formation of European Principles of Public Administration in Ukraine]: Master's thesis, National University "Odesa Law Academy", Center for Training of Public Service and Professional Judges, Department of General Theory of Law and State, Odesa, 2024. 101 p. [in Ukrainian].

8.Osadchyi A.Yu. *Tsifrovizatsiia administratyvnykh protsedur. Yevropeiski orientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia: synerhiia naukovykh, osvitnikh ta tekhnolohichnykh rishen* [Digitalization of Administrative Procedures: European Development Guidelines of Ukraine in Conditions of War and Global Challenges of the 21st Century: Synergy of Scientific, Educational and Technological Solutions]. In: Materials of the International Scientific-Practical Conference (Odessa, 19 May 2023), ed. S.V. Kivalov, Odesa: Vydavnytstvo "Yurydyka", 2023, vol. 2, P. 26–30. Available at: https://hdl.handle.net/11300/25929 (accessed 25 November 2025) [in Ukrainian].

9.Melnyk V.I. *Upravlinnia personalom v systemi derzhavnoi sluzhby v Ukraini* [Personnel Management in the Civil Service System of Ukraine]: diss. doctor of philosophy in Public Administration, Odesa, 2022. 289 p. [in Ukrainian].

10.Hryshko V.V., Zadorozhnyi V.P., Kulchii I.O. *Perspektyvy implementatsii yevropeiskoho dosvidu u protsesi realizatsii menedzhment-orientovanoho publichnoho upravlinnia na rivni rozvytku* [Prospects of Implementing European Experience in the Process of Management-Oriented Public Administration Development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok,* 2021, No. 11, P. 1–5 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до друку 29 грудня 2025 року

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.9:340.113.1:340.115.7
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A12

КРИМІНОЛОГІЯ, ЮРИДИЧНА АНАЛІТИКА ТА ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Горєлова В.Ю.,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua,
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6536-2422

CRIMINOLOGY, LEGAL ANALYTICS, AND LEGAL TECHNIQUE: INTERDISCIPLINARY FOUNDATIONS OF CONTEMPORARY CRIME RESEARCH

Horielova V.Yu.,
PhD in Law, Associate Professor,
Professor of Department of the State Legal Disciplines
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6536-2422

***Анотація**. У статті аналізується потенціал міждисциплінарного синтезу кримінології, юридичної аналітики та правової техніки у дослідженні злочинності. Констатується, що традиційні галузеві підходи поступаються місцем комплексним моделям, здатним враховувати багатофакторну природу детермінації злочинності. З формальної логіки виводиться необхідність розгляду правових явищ у нерозривному зв'язку з їхньою соціальною ефективністю. Обґрунтовується, що юридична аналітика виступає джерелом емпірично верифікованих знань про тенденції злочинності, дозволяючи перейти до політики, заснованої на доказах (evidence-based policy). Наголошується, що якісний аналіз даних (від статистики до Big Data) трансформує інформацію про злочинність у конкретні правові рішення. Акцентується увага на кримінологічній функції правової техніки: якість законодавчого тексту, відсутність колізій та прогалин є запорукою ефективної дії кримінально-правових заборон. Зазначається, що юридична техніка виступає важливим запобіжником злочинності. Підкреслюється важливість розуміння юридико-технічних дефектів (колізії, прогалини, оціночні поняття) як самостійних криміногенних детермінант, що створюють «лазівки» для ухилення від відповідальності. Разом з тим констатується відсутність цілісної моделі, яка б поєднувала аналітичні дані про злочинність з техніко-юридичним інструментарієм. В цьому контексті розглядається концепція «кримінологічного циклу законотворчості». При цьому стверджується, що юридична аналітика постачає емпіричні дані про об'єкт регулювання, а юридична техніка забезпечує їх коректну імплементацію у нормативний текст задля досягнення максимальної превентивної дії закону. Наукова новизна результатів полягає у комплексному обґрунтуванні міждисциплінарної моделі дослідження злочинності. Зокрема, у статті вперше розроблено концептуальну схему «кримінологічного циклу законотворчості»; удосконалено підхід до розуміння правової техніки як запобіжника злочинності через обґрунтування криміногенності юридико-технічних дефектів; дістало подальшого розвитку визначення «юридичної аналітики» як системи методів трансформації статистичної інформації у правові рішення; запропоновано алгоритм кримінологічної експертизи проєктів нормативних актів.*

Ключові слова: *кримінологія, юридична аналітика, юридична техніка, міждисциплінарний підхід, злочинність, кримінологічний цикл законотворчості, evidence-based policy, правотворчість.*
Формул*: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.*

Abstract*. The article analyzes the potential of an interdisciplinary synthesis of criminology, legal analytics, and legal technique in the study of crime. It is asserted that traditional sectoral approaches are giving way to comprehensive models capable of accounting for the multifactorial nature of the determination of crime. On the basis of formal logic, the necessity of examining legal phenomena in their inseparable connection with their social effectiveness is derived. It is substantiated that legal analytics serves as a source of empirically verified knowledge about crime trends, enabling a transition to evidence-based policy. It is emphasized that high-quality data analysis (from statistics to Big Data) transforms information about crime into concrete legal decisions. Attention is focused on the criminological function of legal technique: the quality of legislative text, as well as the absence of conflicts and gaps, constitutes a guarantee of the effective operation of criminal law prohibitions. It is noted that legal technique serves as an important safeguard against crime. The importance of understanding legal-technical defects (conflicts, gaps, evaluative concepts) as independent criminogenic determinants that create «loopholes» for evading liability is emphasized. At the same time, the absence of a comprehensive model that would combine analytical data on crime with the technical-legal instrumentarium is ascertained. In this context, the concept of the «criminological cycle of lawmaking» is examined. It is argued that legal analytics provides empirical data on the object of regulation, while legal technique ensures their proper implementation in the normative text in order to achieve the maximum preventive effect of the law. The scientific novelty of the results lies in the comprehensive substantiation of an interdisciplinary model for the study of crime. In particular, the article for the first time develops the conceptual framework of the «criminological cycle of lawmaking»; improves the approach to understanding legal technique as a safeguard against crime through the substantiation of the criminogenic nature of legal-technical defects; further develops the definition of «legal analytics» as a system of methods for transforming statistical information into legal decisions; and proposes an algorithm for the criminological examination of draft normative acts.*

Keywords*: criminology, legal analytics, legal technique, interdisciplinary approach, crime, criminological cycle of lawmaking, evidence-based policy, lawmaking.*
Formulas*: 0; fig.: 0; tabl.: 0, bibl.: 9.*

Постановка проблеми. Сучасна злочинність демонструє тенденції, які не можуть бути повноцінно пояснені та охоплені засобами виключно кримінального права або класичної кримінології. Транснаціональний характер, кібернетичні виміри, організовані форми та мінливість суспільних відносин вимагають нових підходів до правового регулювання та запобігання протиправним проявам. Спостерігається розрив між емпіричними даними про злочинність, методами їх аналізу та якістю законодавчого забезпечення боротьби з нею. Юридична аналітика часто залишається суто статистичним інструментом, не трансформуючись у конкретні правові рішення, а юридична техніка розглядається лише як набір формальних правил нормотворення, поза її кримінологічним значенням. Це зумовлює необхідність переосмислення міждисциплінарних зв'язків та пошуку нової методології, яка б дозволила інтегрувати аналітичні ресурси, кримінологічне знання та законодавчу техніку в єдину систему дослідження та протидії злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема міждисциплінарних зв'язків у дослідженні злочинності перебуває у центрі уваги сучасних науковців. Теоретико-методологічне підґрунтя закладено у підручнику за редакцією В. В. Чернєя та О. М. Джужі. Особливості запобігання злочинності в транзитивному суспільстві України аналізуються у працях В. С. Батиргареєвої. Проблема цифрової трансформації права висвітлена у колективному підручнику за редакцією С. Костенко. Методологічні аспекти юридичної техніки досліджує О. О. Кулініч, державну політику у сфері боротьби зі злочинністю – Ю. В. Луценко, а тенденції та методи пізнання злочинності – О. Г. Кулик. Серед зарубіжних науковців вагомий внесок зробили Л. Шерман (L. Sherman), який обґрунтовує стандарти доказової поліцейської діяльності, Д. Вайсбурд – дослідник інновацій у правоохоронній діяльності, та Л. Вінтгенс, який розробляє концепцію легіспруденції. Незважаючи на значний масив наукових праць, питання

цілісної інтеграції кримінологічних знань, аналітичного інструментарію та засобів правової техніки в єдину модель дослідження злочинності залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність даної статті.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри ґрунтовні напрацювання у сферах кримінології, цифровізації права та юридичної техніки, низка аспектів залишається недостатньо дослідженою. У сучасній доктрині бракує комплексного бачення синергії аналітичного інструментарію та засобів правової техніки як єдиного механізму протидії злочинності. Юридична аналітика досі розглядається переважно як допоміжний ресурс, а не як структурний елемент правотворчої технології. Дискусійним залишається питання методологічної адаптації класичних засобів юридичної техніки до умов цифровізації правоохоронної сфери. Потребує уточнення алгоритм інтеграції результатів предиктивного аналізу та data-driven підходів у нормативно-правові акти. Також необхідно оновити критерії оцінки ефективності правових засобів боротьби зі злочинністю з урахуванням новітніх методів пізнання криміногенних процесів у транзитивному суспільстві. Необхідність розробки цілісної моделі взаємодії юридичної аналітики та правової техніки визначає актуальність і напрям цього дослідження.

Мета статті – обґрунтувати теоретико-методологічні засади інтеграції юридичної аналітики в систему правової техніки для вдосконалення державної політики та механізмів боротьби зі злочинністю в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній кримінологічній думці питання стану наукової розробки проблеми злочинності постає не лише як академічний виклик, а й як суспільна потреба. Війна, цифровізація та глобальні трансформації змінюють саму природу злочинності, і це змушує науковців шукати нові методологічні опори. Українські дослідниці й дослідники [2, с. 12–14; 3, с. 9–15] наголошують на тому, що класичні кримінологічні інструменти вже не дають достатньої глибини аналізу. Їхні праці показують, що злочинність не можна розглядати ізольовано від соціальних процесів, правових дефектів чи аналітичних даних, які продукує держава. Це підводить нас до думки про необхідність міждисциплінарного підходу, де кримінологія взаємодіє з юридичною аналітикою [6, с. 15–24, 188–205] та правовою технікою [4, с. 142–145]. Зарубіжні автори [7, p. 321–323; 8, p. 117–146; 9, p. 1–15] пропонують концепції, які вже стали класикою у світовій кримінології: evidence-based policy, problem-oriented policing, legisprudence. Вони демонструють, що емпіричні дані можуть і повинні трансформуватися у правові рішення, але водночас визнають існування розриву між дослідженням і законотворчістю. В Україні цей розрив проявляється особливо гостро: аналітичні матеріали накопичуються, проте їхня імплементація у законодавчі тексти залишається фрагментарною [5, с. 86–90]. Це створює методологічну прогалину, яка потребує заповнення. Звідси випливає ключове питання: чи можливо вибудувати цілісну модель, яка б поєднувала кримінологічний аналіз [1, с. 50–56; 188–189], юридичну аналітику [6, с. 188–205] та правову техніку [4, с. 142–146] в єдину систему? Адже лише така інтеграція здатна забезпечити не просто опис злочинності, а й її реальну превенцію через якісне законодавство. І якщо світова наука вже рухається у цьому напрямі, то українська кримінологія має шанс не лише наздогнати, а й запропонувати власні інноваційні рішення. Чи стане ця інтеграція новим стандартом для дослідження злочинності, чи залишиться лише теоретичною моделлю, питання залишається відкритим. Але саме воно визначає перспективу подальших пошуків і дискусій.

Проблема визначення понятійно-категоріального апарату у дослідженні злочинності є не менш складною, ніж аналіз емпіричних даних. Кримінологія традиційно розглядається як наука про закономірності злочинності, її детермінанти та шляхи

запобігання [1, с. 27–28, 50–56]. Проте сучасні виклики (від цифровізації права [3, с. 9–15, 129] до воєнних трансформацій суспільства [2, с. 12–14]) змушують розширювати межі цього поняття. Юридична аналітика, яка ще донедавна сприймалася як допоміжний інструмент правоохоронної діяльності [6, с. 15–24], нині перетворюється на самостійний напрям, що забезпечує кримінологію емпіричними даними, здатними впливати на політику держави. Водночас юридична техніка, яку досліджує О. Кулініч, постає не лише як набір методів формулювання нормативних актів, а як концептуальний інструмент, що може мати превентивний ефект, знижуючи криміногенний потенціал законодавчих дефектів [4, с. 142–146]. Співвідношення цих трьох категорій (кримінології, юридичної аналітики та правової техніки) вимагає уточнення. Якщо кримінологія є базовою наукою, що формує теоретичні моделі злочинності, то юридична аналітика забезпечує її фактичним матеріалом, а юридична техніка створює умови для імплементації висновків у законодавчу практику. У цьому сенсі вони утворюють своєрідний трикутник, де кожна вершина підтримує інші. Зарубіжні дослідники, такі як Л. Вінтгенс [9, p. 1–15], підкреслюють раціональність права як системи, що має бути не лише формальною, а й концептуально обґрунтованою. Це підводить нас до висновку, що понятійно-категоріальний апарат сучасної кримінології не може бути замкненим у межах класичних дефініцій, а має інтегрувати аналітичні та технічні виміри. В Україні ця інтеграція проявляється поступово: від спроб використання аналітичних прогнозів у правоохоронній діяльності [6, с. 188–205] до дискусій про якість законодавчих текстів у транзитивному суспільстві [2, с. 12–14]. Чи стане вона новим стандартом для дослідження злочинності, питання відкрите, але очевидно, що без уточнення категоріального апарату неможливо рухатися далі у побудові міждисциплінарної моделі.

Сучасна кримінологія дедалі більше відходить від традиційної статистики як єдиного джерела знань про злочинність. Хоча статистичні дані залишаються важливими для загальної оцінки тенденцій, вони не здатні відобразити складні соціальні процеси, що формують криміногенне середовище. Саме тому на перший план виходять інструменти юридичної аналітики, які поєднують кількісні показники з якісними індикаторами, використовуючи методи Big Data, алгоритми машинного навчання та предиктивне моделювання [6, с. 188–205]. Ці технології дозволяють не лише фіксувати злочинність у її поточному стані, а й прогнозувати її розвиток, що відкриває нові горизонти для кримінологічної науки. Зарубіжний досвід демонструє ефективність таких підходів. Л. Шерман у своїй концепції evidence-based policing доводить, що політика у сфері боротьби зі злочинністю має ґрунтуватися на емпірично перевірених даних, а не на інтуїтивних рішеннях чи політичних гаслах [7, p. 321–323]. Д. Вайсбурд та Е. Брага показують, що інноваційні моделі поліцейської діяльності, зокрема problem-oriented policing, здатні знижувати рівень злочинності завдяки точковому впливу на криміногенні осередки [8, p. 117–146]. У цьому контексті предиктивна аналітика стає не просто інструментом прогнозування, а засобом формування стратегічних рішень. В Україні спроби інтеграції нових методів аналізу злочинності лише набирають обертів. Дослідження О. Кулика та І. Ткаченко [6, с. 188–205] показують, що юридична аналітика може стати основою для системного прогнозування у правоохоронній діяльності. Проте залишається проблема інституційної готовності: чи залишаться вони у межах традиційної статистики – це питання визначає перспективу розвитку української кримінології у найближчі роки. Таким чином, сучасні методи аналізу злочинності формують нову парадигму, де дані перетворюються на інструмент управління ризиками. Але чи зможе ця парадигма стати універсальною, чи залишиться лише теоретичною моделлю – дискусія відкрита. І саме вона потребує подальшого осмислення як у науковій площині, так і у практиці державної політики.

Проблема розриву між емпіричними дослідженнями злочинності та їхньою імплементацією у правотворчість є однією з ключових у сучасній кримінології. Аналітичні дані, які продукують правоохоронні органи та наукові інституції, часто залишаються у сфері статистичних звітів чи академічних публікацій, не доходячи до рівня законодавчих рішень. Це створює парадокс: держава володіє знанням про реальний стан злочинності, але не завжди здатна трансформувати його у дієву політику. Ю. Луценко у своїх працях наголошує, що політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні часто відстає від реальних тенденцій, а отже потребує системної інтеграції аналітичних матеріалів у процес законотворчості [5, с. 86–90]. Зарубіжний досвід демонструє інші моделі. Концепція evidence-based policy, яку розробляє Л. Шерман, показує, що емпіричні дані можуть стати основою для стратегічних рішень, якщо вони інтегруються у політичний процес [7, p. 321–323]. У цьому сенсі юридична аналітика виступає не лише як інструмент прогнозування, а як міст між кримінологічною наукою та правовою технікою. Д. Вайсбурд підкреслює, що інноваційні моделі поліцейської діяльності ефективні лише тоді, коли їхні результати враховуються у законодавчій практиці; інакше вони залишаються локальними експериментами без системного впливу [8, p. 339–348]. В Україні поступові кроки у цьому напрямі вже робляться. Дослідження Кулика та Ткаченко доводять, що юридична аналітика може забезпечити правоохоронну діяльність прогнозами, які мають бути враховані у кримінальній політиці [6, с. 188–205]. Проте залишається питання: чи готова українська правова система до такої інтеграції? Адже юридична техніка, як показує Кулініч [4, с. 142–146], часто страждає від колізій та прогалин, що знижує ефективність навіть найкращих аналітичних даних. Це підводить нас до висновку, що трансформація емпірики у правові рішення можлива лише за умови одночасного вдосконалення законодавчої техніки. Таким чином, юридична аналітика може стати ключовим джерелом для формування кримінальної політики, але її ефективність залежить від здатності правової системи інтегрувати ці дані у нормативні акти. Чи стане цей процес новим стандартом для українського законодавства, чи залишиться лише окремими спробами, це питання потребує подальшого осмислення і практичної перевірки.

Одним із найменш досліджених, але надзвичайно важливих чинників злочинності є якість законодавчого тексту. Юридико-технічні дефекти (колізії, прогалини, надмірні оціночні поняття) створюють умови для правової невизначеності, яка у свою чергу може провокувати криміногенну поведінку. Коли закон не дає чіткої відповіді, виникає простір для маніпуляцій, зловживань і вибіркового правозастосування. Саме тому дослідження методологічних аспектів юридичної техніки, які проводить О. Кулініч, набувають особливого значення: вони показують, що дефекти правотворчості здатні перетворюватися на детермінанти злочинності [4, с. 142–146]. У цьому контексті кримінологія та юридична техніка перетинаються у точці ризику. Якщо кримінологія традиційно вивчає соціальні та психологічні чинники злочинності, то юридична техніка додає ще один вимір – нормативний. Прогалини у законодавстві можуть створювати «сіру зону», де злочинність не лише виникає, а й легітимізується через відсутність чітких правил. Колізії між нормами різних законів породжують правову плутанину, яка ускладнює роботу правоохоронних органів і судів. А надмірні оціночні поняття відкривають шлях до суб'єктивного тлумачення, що підриває принцип правової визначеності. Зарубіжні дослідники також звертають увагу на цей аспект. Л. Вінтгенс, розвиваючи концепцію легіспруденції, наголошує, що раціональність права полягає не лише у його змісті, а й у формі [9, p. 1–15]. Текст закону має бути структурованим, логічним і передбачуваним, інакше він стає джерелом правової нестабільності. У цьому сенсі юридико-технічні дефекти можна розглядати як латентний криміногенний

фактор, який діє не менш потужно, ніж соціальні чи економічні умови. В Україні проблема дефектів законодавства особливо актуальна у період воєнного стану та швидкої цифровізації права [2, с. 12–14; 3, с. 9–15]. Прийняття нормативних актів у прискореному режимі часто призводить до помилок, які згодом стають джерелом правових конфліктів. Це підводить нас до висновку: якість юридичної техніки є не лише питанням академічної дискусії, а й практичним інструментом запобігання злочинності.

Якщо у попередньому контексті ми розглядали юридико-технічні дефекти як латентний криміногенний фактор, то тепер варто показати інший бік правової техніки, а саме її потенціал як превентивного інструменту. Якість законодавчого тексту може не лише знижувати ризики правової невизначеності, а й формувати стабільне середовище, у якому злочинність втрачає ґрунт для розвитку. Чіткість формулювань, логічна структура норм, узгодженість між різними актами – усе це створює умови для передбачуваності правозастосування, що є ключовим елементом у запобіганні злочинності. О. Кулініч [4, с. 142–146] наголошує, що методологічна культура правотворчості має безпосередній вплив на криміногенний потенціал суспільства. Якщо законодавець дотримується принципів юридичної техніки, то ймовірність виникнення колізій та прогалин зменшується, а отже знижується і ризик використання цих дефектів у злочинних практиках. У цьому сенсі юридична техніка виконує функцію своєрідного «фільтра», який не допускає проникнення криміногенних факторів у нормативну систему. Дослідження В. Батиргареєвої [2, с. 12–14, 22–25] показують, що у транзитивному суспільстві, де правова система перебуває у стані постійних змін, особливо важливо забезпечити стабільність через якість законодавчих текстів. Воєнний стан та цифровізація права [3, с. 9–15] лише підсилюють цю потребу: швидкі зміни нормативної бази можуть створювати хаос, якщо вони не підкріплені належною юридичною технікою. Саме тому превентивна функція правової техніки стає не менш важливою, ніж функція кримінологічного аналізу чи юридичної аналітики. Зарубіжні автори [9, p. 1–15] підкреслюють, що раціональність права полягає у його здатності бути передбачуваним і зрозумілим. Це означає, що якість законодавчого тексту може виступати як інструмент запобігання не лише правовим конфліктам, а й злочинності загалом. Таким чином, юридична техніка набуває статусу превентивного механізму, який працює на рівні формування нормативної культури. Отже, юридична техніка не обмежується роллю технічного інструменту для оформлення законів. Вона стає важливим елементом кримінологічної політики, здатним знижувати ризики злочинності через забезпечення якості правотворчості. Чи зможе українська правова система у найближчі роки інтегрувати цю превентивну функцію у свою практику? Це питання, яке визначатиме ефективність боротьби зі злочинністю у період воєнних і поствоєнних трансформацій.

Сучасна кримінологія дедалі більше потребує інтеграції з іншими галузями правової науки, адже лише комплексний підхід дозволяє зрозуміти й ефективно регулювати злочинність. У цьому контексті пропонується концепція «кримінологічного циклу законотворчості», яка поєднує три ключові елементи: кримінологію, юридичну аналітику та правову техніку. Вона може стати своєрідною моделлю взаємодії, де кожен етап не існує ізольовано, а логічно переходить у наступний, утворюючи замкнену систему вироблення та реалізації правових рішень. Кримінологія виступає відправною точкою цього циклу, адже саме вона досліджує природу злочинності, її детермінанти та тенденції розвитку [1, с. 27–28, 50–56]. Проте самі по собі кримінологічні висновки залишаються абстрактними, якщо вони не підкріплені емпіричними даними. Тут вступає юридична аналітика, яка забезпечує кримінологію фактичним матеріалом – від статистики до прогнозів, побудованих на основі Big Data та алгоритмів машинного навчання [6, с. 188–205].

Вона перетворює теоретичні моделі на конкретні показники, які можна використати для формування політики. Далі у цикл включається юридична техніка, яка виконує роль імплементаційного механізму. Вона трансформує аналітичні дані та кримінологічні висновки у нормативні акти, забезпечуючи їхню логічність, узгодженість і превентивний потенціал [4, с. 142–146]. Саме тут відбувається перевірка на якість: чи здатен законодавчий текст не лише відобразити емпіричні дані, а й запобігти криміногенним ризикам. Таким чином, юридична техніка завершує цикл, але водночас відкриває його заново, адже якість закону впливає на нові кримінологічні дослідження, створюючи ефект зворотного зв'язку. Зарубіжні концепції, такі як evidence-based policy Шермана [7, p. 321–323] чи легіспруденція Вінтгенса [9, p. 1–15], підтверджують ефективність такого підходу. Вони показують, що лише інтеграція науки, аналітики та техніки здатна забезпечити раціональність права і його реальний вплив на злочинність. В Україні ця модель ще перебуває на стадії становлення, але воєнні та поствоєнні трансформації роблять її особливо актуальною. Адже у період нестабільності саме системність і передбачуваність законотворчості можуть стати запобіжником від хаосу та криміногенних ризиків. Отже, «кримінологічний цикл законотворчості» можна розглядати як концептуальну модель, що поєднує дослідження злочинності, аналітичну обробку даних та якісну правову імплементацію. Чи стане він новим стандартом для української правової системи, чи залишиться лише теоретичною пропозицією, залежить від готовності держави інтегрувати наукові знання у практику законотворчості. І саме це питання визначає перспективу розвитку кримінології у XXI столітті.

Якщо «кримінологічний цикл законотворчості» окреслює загальну модель взаємодії науки, аналітики та правової техніки, то наступним кроком стає розробка практичного алгоритму кримінологічної експертизи нормативних актів. Йдеться про системну процедуру, яка дозволяє оцінити законодавчі тексти не лише з точки зору формальної відповідності, а й з огляду на їхній потенційний криміногенний вплив. Така експертиза має поєднувати методи правового аналізу та соціального прогнозування, створюючи інструмент превентивного контролю за якістю законотворчості. Першим етапом алгоритму є кримінологічна діагностика: визначення того, які соціальні ризики може породжувати новий нормативний акт. Тут використовуються дані юридичної аналітики (статистика, прогнозні моделі, результати емпіричних досліджень [6, с. 188–205]). Другим етапом стає правова оцінка тексту: виявлення колізій, прогалин, надмірних оціночних понять, які можуть створювати криміногенний потенціал [4, с. 142–146]. Третій етап передбачає інтеграцію цих результатів у рекомендації для законодавця: чи варто ухвалювати акт у запропонованій редакції, чи необхідні зміни для зниження ризиків. Дослідження Батиргареєвої [2, с. 12–14, 22–25] показують, що у транзитивному суспільстві, де правова система перебуває у стані постійних змін, кримінологічна експертиза нормативних актів стає особливо актуальною. Вона дозволяє враховувати не лише юридичні, а й соціальні чинники, що впливають на злочинність. У цьому сенсі алгоритм експертизи можна розглядати як своєрідний «запобіжник», який не допускає ухвалення законів із високим криміногенним потенціалом. Зарубіжні концепції також підтверджують важливість такого підходу. Evidence-based policy Шермана [7, p. 321–323] та легіспруденція Вінтгенса [9, p. 1–15] наголошують, що законотворчість має ґрунтуватися на даних і раціональності, а не на політичних інтуїціях. Це означає, що кримінологічна експертиза нормативних актів може стати універсальним інструментом, який забезпечує баланс між науковим знанням і правовою практикою. Таким чином, алгоритм кримінологічної експертизи нормативних актів можна описати як триєдину процедуру: діагностика соціальних ризиків, правова оцінка тексту та вироблення рекомендацій для законодавця. Чи стане він обов'язковим елементом

українського законотворчого процесу, чи залишиться лише науковою пропозицією, це питання визначатиме майбутнє кримінології та правової політики у найближчі десятиліття.

Висновки. У цьому дослідженні було показано, що злочинність як соціально-правове явище не може бути адекватно осмислена у межах лише однієї дисципліни. Кримінологія, юридична аналітика та юридична техніка утворюють триєдину систему, яка дозволяє не лише описувати злочинність, а й прогнозувати її розвиток та запобігати їй через якісне законотворення. Виявлено, що кримінологічні висновки потребують емпіричного підґрунтя, яке забезпечує юридична аналітика, а юридична техніка виконує роль імплементаційного механізму, що трансформує знання у нормативні акти.

Наукова новизна полягає у запропонованій концепції «кримінологічного циклу законотворчості», яка демонструє взаємозалежність трьох напрямів і відкриває можливість створення алгоритму кримінологічної експертизи нормативних актів. Практичне значення дослідження полягає у тому, що воно пропонує інструменти для вдосконалення законодавчої діяльності, особливо в умовах транзитивного суспільства, воєнного стану та цифровізації права.

Разом із тим залишаються відкритими питання: чи зможе українська юридична система інтегрувати кримінологічну експертизу як обов'язковий елемент законотворчості; чи стане аналітика на основі Big Data реальним джерелом для формування кримінальної політики; чи здатна юридична техніка у найближчі роки виконати свою превентивну функцію у повному обсязі. Відповіді на ці питання визначатимуть перспективи розвитку кримінології та правової політики у XXI столітті.

Таким чином, дослідження не завершує дискусію, а лише відкриває новий простір для міждисциплінарних пошуків. Чи стане «кримінологічний цикл законотворчості» новим стандартом для України, чи залишиться теоретичною моделлю – залежить від готовності держави інтегрувати наукові знання у практику. І саме ця перспектива формує головний виклик для майбутніх досліджень.

Література:

1.Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. В. В. Чернєя ; за наук. ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

2.Батиргареєва В. С. Особливості запобігання злочинності у сучасному транзитивному суспільстві України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. № 49. С. 12–25. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-49-12.

3.Цифровізація в праві : підручник / С. Костенко, Ф. Мьосляйн, В. Стрільчук та ін. ; за ред. С. Костенко. Житомир : Поліський національний університет, 2025. 252 с.

4.Кулініч О. О. Методологічні аспекти юридичної техніки у правотворчості та правозастосуванні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 3. С. 142–146. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.1.19.

5.Луценко Ю. В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74), № 4. С. 86–93. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.4/15.

6.Кулик О. Г., Ткаченко І. В. Юридична аналітика та прогнозування у правоохоронній діяльності : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 412 с.

7.Sherman L. W. Evidence-Based Policing: The Case for a New Global Standard. *Criminology & Public Policy.* 2020. Vol. 19, Iss. 2. P. 321–335.

8.Weisburd D., Braga A. A. Police Innovation: Contrasting Perspectives. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 512 p.

9.Wintgens L. J. The Rationality of Law: An Introduction to Legisprudence. Berlin : Springer Nature, 2021. 245 p.

References:

1.Dzhuzha, O. M., Vasylevych, V. V., Cherniei, V. V., Cherniavskyi, S. S. et al. Kryminolohiia : pidruchnyk. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2020. 612 p. [in Ukrainian].

2.Batyrhareieva, V. S. Osoblyvosti zapobihannia zlochynnosti u suchasnomu tranzytyvnomu suspilstvi Ukrainy. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu.* 2025. No. 49. P. 12–25. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-49-12 [in

Ukrainian].

3.Kostenko, S., Miosliain, F., Strilchuk, V. et al. Tsyfrovizatsiia v pravi : pidruchnyk. Zhytomyr : Poliskyi natsionalnyi universytet, 2025. 252 p. [in Ukrainian].

4.Kulinich, O. O. Metodolohichni aspekty yurydychnoi tekhniky u pravotvorchosti ta pravozastosuvanni. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2025. No. 3. P. 142–146. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.1.19 [in Ukrainian].

5.Lutsenko, Yu. V. Polityka derzhavy u sferi borotby zi zlochynnistiu v Ukraini. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho.* Seriia: Yurydychni nauky. 2024. Vol. 35 (74), No. 4. P. 86–93. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.4/15 [in Ukrainian].

6.Kulyk, O. H., Tkachenko, I. V. Yurydychna analityka ta prohnozuvannia u pravookhoronnii diialnosti : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychyi dim “Helvetyka”, 2020. 412 p. [in Ukrainian].

7.Sherman, L. W. Evidence-Based Policing: The Case for a New Global Standard. *Criminology & Public Policy.* 2020. Vol. 19, Iss. 2. P. 321–335.

8.Weisburd, D., Braga, A. A. Police Innovation: Contrasting Perspectives. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 512 p.

9.Wintgens, L. J. The Rationality of Law: An Introduction to Legisprudence. Berlin : Springer Nature, 2021. 245 p.

Стаття надійшла до друку 22 лютого 2026 року

ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498
Legal Bulletin № 1 (19), 2026

УДК 342.1
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A13

СУЧАСНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ТА ПІДРИВУ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Гуменюк В.В.,
заслужений юрист України, кандидат юридичних наук, міжнародний викладач/старший дослідник, доцент, кафедра теорії та історії держави і права, Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8562-4389
Web of Science ResearcherID: GPK-5326-2022

MODERN TERRORISM AS A TOOL FOR DESTABILIZATION AND UNDERMINING STATE-BUILDING PROCESSES

Gumenyuk V.V.,
Honored Lawyer of Ukraine, PhD in Law, International Lecturer/Senior Researcher, Associate Professor of Theory and History of State and Law «KROK» University Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8562-4389
Web of Science ResearcherID: GPK-5326-2022

***Анотація**. У статті здійснено комплексне дослідження еволюції феномену сучасного тероризму, який у XXI столітті трансформувався з діяльності недержавних акторів у багатовимірний інструмент реалізації державної політики, спрямованої на підрив суверенітету, дестабілізацію політико-правових систем та руйнування інституційних основ державності. Розкрито сутність концепції «гібридної агресії» як поєднання традиційних воєнних засобів із асиметричними формами впливу, включаючи застосування приватних військових компаній, інфраструктурний та кібертероризм, а також масштабні інформаційно-психологічні операції.*

На основі аналізу положень Женевської декларації про тероризм 1987 року, Документа Монтре, Римського статуту Міжнародного кримінального суду та норм міжнародного гуманітарного і міжнародного кримінального права обґрунтовано можливість кваліфікації відповідних діянь як форм державного терору. Доведено, що залучення приватних військових компаній не усуває міжнародно-правової відповідальності держави, а застосування доктрини «відповідальності начальника» створює належні підстави для притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва.

Запропоновано авторське визначення поняття «державний тероризм» як системної діяльності держави або підконтрольних їй суб'єктів, спрямованої на застосування насильства чи загрози його застосування з метою досягнення політичних цілей шляхом залякування населення та підриву функціонування державних інститутів. Обґрунтовано, що атаки на критичну інфраструктуру, цивільне населення та інформаційний простір у контексті збройної агресії Російської Федерації проти України можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини та злочини проти людяності. Зроблено висновок про необхідність активного застосування механізмів універсальної юрисдикції та міжнародного правосуддя для належної правової оцінки та притягнення до відповідальності за політику державного терору.

***Ключові слова:** державний тероризм, тероризм, інфраструктурний терор, гібридна агресія, державотворення, територія, державно-правова основа, нормативно-правові акти, законодавча діяльність, Документ Монтре, Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, міжнародне кримінальне право.*

***Формул**: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 4.*

***Abstract**. The article examines the transformation of modern terrorism, which in the 21st century has evolved beyond the activities of radical groups into a complex instrument of state policy aimed at destabilizing sovereign states, undermining their institutional capacity, and disrupting state-building processes. Particular*

attention is paid to the strategy of "hybrid aggression," within which aggressor states combine conventional military means with covert forms of violence, including the use of private military companies, infrastructure sabotage, cyberattacks, and large-scale information and psychological operations. It is argued that such actions are systematic in nature and are intended not only to cause physical destruction but also to generate public panic, demoralize the population, and erode the foundations of state sovereignty.

The study provides a legal qualification of these forms of violence through the prism of the 1987 Geneva Declaration on Terrorism, the Montreux Document, the Rome Statute of the International Criminal Court, as well as norms of international humanitarian and international criminal law. It is demonstrated that the use of private military companies does not exempt a state from international legal responsibility, while the doctrine of command responsibility establishes a legal basis for holding high-ranking political and military leadership accountable for acts of state terror. The author proposes a definition of "state terrorism" and substantiates that attacks on critical infrastructure and civilians in the context of Russia's aggression against Ukraine may qualify as war crimes and crimes against humanity. It is concluded that effective protection of Ukrainian statehood requires not only military resistance but also the systematic use of international legal mechanisms, including universal jurisdiction, to ensure accountability for state-sponsored terror.

***Keywords**: state terrorism, terrorism, infrastructure terror, hybrid aggression, state formation, territory, state and legal basis, regulatory and legal acts, legislative activity, Montreux Document, Rome Statute of the International Criminal Court, international criminal law.*

***Formulas**: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 4.*

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти демонструють докорінну зміну природи тероризму: з інструменту маргіналізованих недержавних суб'єктів або радикальних угруповань він еволюціонував у комплексний механізм державної політики. Сьогодні державний тероризм спрямований на дестабілізацію суверенних держав та підрив фундаментальних процесів державотворення. Держави-агресори все частіше вдаються до стратегії «гібридної агресії», уникаючи прямої конвенційної конфронтації. Натомість вони делегують застосування насильства так званим «приватним військовим компаніям» та використовують кіберпростір для атак на критичну інфраструктуру. Головна мета такої тактики – розмивання базової ознаки держави як легітимне застосування сили, уникнення міжнародно-правової відповідальності та маскування актів державного тероризму під комерційну діяльність чи внутрішні конфлікти.

У цьому контексті виникає складна юридична та практична проблема. З одного боку, масштабні інформаційно-психологічні операції, поєднані з кінетичним та інфраструктурним терором, завдають нищівного удару по соціальній згуртованості Української нації та інституційній стійкості держави. З іншого боку, відсутність єдиного універсального визначення «державного тероризму» в міжнародному праві створює ілюзію правового вакууму, яким намагаються скористатися держави-спонсори тероризму. Відтак, критичної актуальності набуває завдання правової науки щодо імплементації та застосування чинного інструментарію міжнародного гуманітарного та кримінального права до новітніх форм збройного насильства. Для вітчизняного державотворення вирішення цієї проблеми є не лише теоретичним викликом, а й екзистенційною необхідністю, оскільки чітка міжнародно-правова ідентифікація таких дій як найтяжчих злочинів є єдиним шляхом до притягнення агресора до відповідальності та захисту державного суверенітету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика еволюції міжнародного тероризму, гібридної агресії та функціонування приватних військових компаній перебуває в центрі постійної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців у сфері міжнародного, кримінального права та теорії держави, серед яких варто виокремити праці А. Француза, Т. Француз-Яковець, В. Антипенка, В. Василенка та інших науковців. Водночас, недостатньо вивченим залишається питання комплексної юридичної кваліфікації сучасного державного тероризму, включаючи інфраструктурний терор, кібератаки та маскування під комерційну діяльність приватних військових компаній, саме як цілеспрямованого інструменту системної дестабілізації та підриву фундаментальних

процесів державотворення. Потребує подальшого концептуального розроблення проблематика застосування концепції «відповідальності начальника» та положень Документа Монтре до дій вищого військово-політичного керівництва держави-агресора в умовах гібридної війни проти України.

Постановка завдання. Головною метою статті є комплексний теоретико-правовий аналіз еволюції сучасного державного тероризму як інструменту системної дестабілізації та підриву процесів державотворення, а також обґрунтування міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності держави-агресора та її вищого військово-політичного керівництва за вчинення актів гібридної агресії. Відповідно до поставленої мети, у процесі дослідження необхідно вирішити такі основні завдання: дослідити трансформацію тероризму з діяльності недержавних суб'єктів у цілеспрямовану державну політику, що реалізується через приватні військові компанії, масштабні інформаційно-психологічні операції та кіберпростір; здійснити аналіз здатність існуючої системи міжнародного гуманітарного та кримінального права дати належну юридичну кваліфікацію актам інфраструктурного терору та діям приватних військових компаній; довести наявність прямої кримінальної відповідальності організаторів державного тероризму на найвищому рівні на основі концепції «відповідальності начальника»; сформулювати комплексне визначення поняття «державний тероризм» у контексті сучасних викликів для національного суверенітету та інституційної стійкості Української нації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні збройні конфлікти демонструють докорінну зміну природи тероризму. Якщо раніше терористичні акти переважно асоціювалися з діяльністю маргіналізованих недержавних суб'єктів або радикальних угруповань, то сьогодні тероризм еволюціонував у комплексний інструмент державної політики, спрямований на дестабілізацію суверенних держав та підрив фундаментальних процесів державотворення. Держави-агресори все частіше уникають прямої конвенційної конфронтації, делегуючи застосування насильства так званим «приватним військовим компаніям» та використовуючи кіберпростір для атак на критичну інфраструктуру. Така стратегія «гібридної агресії» має на меті розмивання відповідальності на міжнародній арені та маскування актів державного тероризму під комерційну діяльність чи внутрішні конфлікти.

Проте міжнародне право не є безсилим перед цими викликами. Попри відсутність єдиного універсального визначення державного тероризму (хоча ознаки містяться у Женевській Декларації про тероризм від 29 травня 1987 року [1]), існуюча система міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права містить достатній інструментарій для притягнення до відповідальності як безпосередніх виконавців, так і держав-спонсорів тероризму. Ключовим завданням сучасної правової науки є застосування чинних норм до новітніх форм збройного насильства.

У Женевській Декларації про тероризм від 29 травня 1987 року вказується, що державний тероризм проявляється у: практиці поліцейської держави проти власного народу з метою домінування через залякування шляхом стеження, зриву групових зустрічей, контролю над засобами масової інформації, побиття, тортури, неправдиві та масові арешти, хибні звинувачення та чутки, показові суди, вбивства, страт без належного судового розгляду та смертної кари; введення або транспортування ядерної зброї державою на територію чи територіальні води інших держав або через них, або в міжнародні води; військові навчання, маневри або військові ігри, що проводяться однією державою поблизу іншої держави з метою загрози політичній незалежності чи територіальній цілісності цієї іншої держави (наприклад, у Гондурасі, в Кореї, в затоці Сірт); збройний напад військових сил держави на цілі, що наражають на небезпеку цивільне населення, що проживає в іншій

державі (наприклад, бомбардування Бенгазі, Тріполі та Тунісу, сіл друзів у Лівані та курдських сіл); створення та підтримка державою збройних сил найманців з метою підриву суверенітету іншої держави (наприклад, проти Нікарагуа); вбивства, замахи на вбивство та змови, спрямовані державою проти посадових осіб інших держав або національно-визвольних рухів, незалежно від того, чи здійснюються вони шляхом військового удару, підрозділів спеціального призначення чи таємних операцій «розвідувальних сил» чи їхніх сторонніх агентів (наприклад, ЦРУ проти нікарагуанських політиків, родини Каддафі, Ясіра Арафата); таємні операції «розвідки» або інших сил держави, спрямовані на дестабілізацію або підрив іншої держави, національно-визвольних рухів або міжнародного руху за мир (наприклад, бомбардування «Веселкового воїна»); дезінформаційні кампанії, що проводяться державою, незалежно від того, чи спрямовані вони на дестабілізацію іншої держави, чи на зміцнення громадської підтримки економічної, політичної чи військової сили чи залякування, спрямованих проти іншої держави; продаж зброї, який підтримує продовження регіональних війн та гальмує пошук політичних рішень міжнародних суперечок; скасування громадянських прав, громадянських свобод, конституційних гарантій та верховенства права під приводом нібито боротьби з тероризмом; та розробка, випробування та розгортання ядерних та космічних збройних систем, які за будь-яких обставин збільшують ймовірність геноциду та екоциду, водночас прирікаючи бідних на постійні страждання, а все людство – на стан постійного страху [1].

З огляду на зазначене, критичного значення набуває аналіз положень Документа Монтре від 17 вересня 2008 року щодо відповідних міжнародно-правових зобов'язань та належної практики для держав, пов'язаних з діяльністю приватних військових та охоронних компаній під час збройного конфлікту (далі – Документ Монтре) [2] та Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року [3] в контексті їх здатності дати належну юридичну кваліфікацію діям приватних військових компаній та актам інфраструктурного терору.

Відповідно до пункту 7 підрозділу А розділу 1 Документа Монтре, хоча вступ у договірні відносини саме по собі не несе відповідальності Договірних Держав, останні несуть відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, права прав людини або інших норм міжнародного права, скоєні приватними військовими та охоронними компаніями або їхнім персоналом, якщо такі порушення відносяться до Договірної Держави відповідно до звичаєвого міжнародного права, зокрема, якщо вони: включені державою до складу її регулярних збройних сил відповідно до її внутрішнього законодавства; є членами організованих збройних сил, груп або підрозділів під командуванням, відповідальним перед державою; уповноважені здійснювати елементи державної влади, якщо вони діють у цій якості (тобто офіційно уповноважені законом або нормативним актом виконувати функції, які зазвичай виконують органи держави); або фактично діють за вказівками держави (тобто держава спеціально вказала поведінку приватного суб'єкта) або під її керівництвом чи контролем (тобто фактичне здійснення ефективного контролю державою над поведінкою приватного суб'єкта) [2].

У цьому пункті Документа Монтре чітко зазначено, що держава несе міжнародно-правову відповідальність за порушення, вчинені приватними військовими компаніями, якщо ці компанії фактично діють за вказівками держави або перебувають під її керівництвом чи контролем. Дії сучасних російських приватних військових компаній підпадають під цей критерій, а отже, їхні акти залякування та насильства юридично є актами державного тероризму.

Згідно з пунктом 27 підрозділу F розділу 1 Документа Монтре начальники персоналу приватних військових та охоронних компаній, такі як державні службовці, незалежно від того, чи є вони військовими командирами чи цивільними начальниками, або директори чи керівники приватних військових та охоронних компаній, можуть нести відповідальність за злочини згідно з міжнародним правом,

скоєні персоналом приватних військових та охоронних компаній під їхнім ефективним керівництвом та контролем, в результаті нездатності належним чином здійснювати контроль над ними відповідно до норм міжнародного права. Відповідальність начальника не настає виключно на підставі контракту [2].

Документ Монтре фіксує, що державні посадовці та військові командири несуть відповідальність за злочини за міжнародним правом, вчинені персоналом приватних військових компаній, якщо вони мали над ними ефективну владу та контроль. Відтак, організатори державного тероризму на найвищому рівні не зможуть сховатися за статусом «приватних контрактів».

Пунктами 5, 6 підрозділу A, пунктами 20, 21 підрозділу D розділу 1 Документа Монтре Договірні зазначено, що держави зобов'язані прийняти будь-яке законодавство, необхідне для забезпечення ефективних кримінальних санкцій для осіб, які вчиняють або наказують вчинити серйозні порушення Женевських конвенцій та, де це застосовується, Додаткового протоколу I, а також зобов'язані розшукувати осіб, яких ймовірно вчинили або наказали вчинити такі серйозні порушення, та притягувати таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, до власних судів. Вони також можуть, якщо вони цього бажають, та відповідно до положень свого власного законодавства, передавати таких осіб для суду іншій відповідній державі, за умови, що така держава навела prima facie випадок, або міжнародному кримінальному трибуналу. Договірні держави також зобов'язані розслідувати та, як того вимагає міжнародне право, або іншим чином, за потреби, переслідувати, екстрадувати або передавати осіб, підозрюваних у вчиненні інших злочинів за міжнародним правом, таких як тортури або захоплення заручників, відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним правом. Такі судові переслідування повинні здійснюватися відповідно до міжнародного права, що передбачає справедливий суд, пам'ятаючи про те, що санкції повинні відповідати тяжкості злочину. Усі інші держави зобов'язані прийняти будь-яке законодавство, необхідне для забезпечення ефективних кримінальних санкцій для осіб, які вчиняють або наказують вчинити серйозні порушення Женевських конвенцій та, де це застосовується, Додаткового протоколу I, а також зобов'язані розшукувати осіб, яких ймовірно вчинили або наказали вчинити такі серйозні порушення, та притягувати таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, до своїх власних судів. Вони також можуть, якщо вони цього бажають, та відповідно до положень свого власного законодавства, передавати таких осіб для суду іншій відповідній державі, за умови, що така держава навела prima facie випадок, або міжнародному кримінальному трибуналу. Усі інші держави також зобов'язані розслідувати та, як того вимагає міжнародне право, або іншим чином, за потреби, переслідувати, екстрадувати або передавати осіб, підозрюваних у вчиненні інших злочинів за міжнародним правом, таких як тортури або захоплення заручників, відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним правом. Такі судові переслідування повинні здійснюватися відповідно до міжнародного права, що передбачає справедливий суд, пам'ятаючи про те, що санкції повинні відповідати тяжкості злочину [2].

Зазначені пункти Документа Монтре зобов'язують держави (не лише ті, що наймають приватні військові компанії, а й усі інші держави) розслідувати, екстрадіювати або судити осіб, підозрюваних у злочинах за міжнародним правом за тортури, захоплення заручників (що є класичними методами терористів) та підкріплює, що тероризм за допомогою приватних військових компаній має переслідуватися за принципом універсальної юрисдикції.

Відповідно до пункту 24, 25, 26 підрозділу F розділу 1 Документа Монтре статус персоналу приватних військово-охоронних компаній визначається міжнародним гуманітарним правом у

кожному окремому випадку, зокрема відповідно до характеру та обставин функцій, у яких вони беруть участь. Якщо вони є цивільними особами згідно з міжнародним гуманітарним правом, персонал ПВОК не може бути об'єктом нападу, якщо тільки вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Персонал приватних військових та охоронних компаній: зобов'язаний, незалежно від свого статусу, дотримуватися чинного міжнародного гуманітарного права; захищений як цивільні особи згідно з міжнародним гуманітарним правом, якщо тільки вони не включені до складу регулярних збройних сил держави або не є членами організованих збройних сил, груп чи підрозділів під командуванням, відповідальним перед державою; або іншим чином не втрачають свій захист, як це визначено міжнародним гуманітарним правом; мають право на статус військовополоненого у міжнародному збройному конфлікті, якщо вони є особами, що супроводжують збройні сили та відповідають вимогам статті 4A(4) Третьої Женевської конвенції; у тій мірі, в якій вони здійснюють державні повноваження, повинні дотримуватися зобов'язань держави згідно з міжнародним правом у галузі прав людини; підлягають кримінальному переслідуванню, якщо вони вчиняють дії, визнані злочинами згідно з чинним національним або міжнародним правом [2].

Документ Монтре, зокрема вказує, що персонал приватних військових компаній не має автоматичного імунітету. Якщо вони беруть безпосередню участь у бойових діях або здійснюють теракти, не будучи офіційно інкорпорованими до регулярних збройних сил держави, вони втрачають захист і підлягають кримінальному переслідуванню за національним або міжнародним правом. Вони є не інструментом ведення конвенційної війни, а злочинцями.

Згідно з пунктом 2 підрозділу А розділу 1 Документа Монтре Договірні держави зобов'язані не укладати договори з приватними військовими та охоронними компаніями на здійснення діяльності, яку міжнародне гуманітарне право прямо покладає на державного агента або орган влади, такої як здійснення повноважень відповідального співробітника щодо таборів для військовополонених або місць інтернування цивільних осіб відповідно до Женевських конвенцій [2].

Документ Монтре встановлює, що існують певні функції, які держава не має права передавати приватним військовим компаній, а саме: діяльність, яку міжнародне гуманітарне право прямо покладає на державні органи. Передача повноважень на застосування збройної сили нерегульованим угрупованням розмиває базовий принцип суверенітету – державну монополію на легітимне насильство, що прямо веде до дестабілізації.

Відповідно до частини третьої статті 25 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, якщо ця особа: вчиняє такий злочин особисто, спільно з іншою особою або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає ця інша особа кримінальній відповідальності; наказує, підбурює або спонукає до вчинення такого злочину, якщо він фактично вчиняється або здійснюється замах на його вчинення; з метою сприяння вчиненню такого злочину здійснює пособництво, підбурювання чи в будь-який інший спосіб сприяє його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення; будь-яким іншим чином сприяє вчиненню або замаху на вчинення такого злочину групою осіб, які діють зі спільною метою. Таке сприяння повинно здійснюватися умисно та: з метою сприяння злочинній діяльності чи досягненню злочинної мети групи в тих випадках, коли така діяльність чи мета пов'язана з учиненням злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду; або з усвідомленням умислу групи вчинити злочин; стосовно злочину геноциду, прямо та публічно закликає інших до вчинення геноциду; здійснює замах на вчинення такого злочину, вчиняючи дію, яка є істотним кроком у його вчиненні, однак

злочин виявляється незакінченим через обставини, що не залежать від намірів цієї особи. Однак особа, яка відмовляється від спроби вчинити злочин або іншим чином запобігає закінченню злочину, не підлягає покаранню відповідно до цього Статуту за замах на вчинення цього злочину, якщо ця особа повністю і добровільно відмовилася від злочинної мети [3].

Отже, це пряма юридична кваліфікація дій держави-спонсора тероризму. Встановлюється відповідальність для тих, хто «з метою сприяння вчиненню такого злочину здійснює пособництво, підбурювання чи в будь-який інший спосіб сприяє його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення», що, своєю чергою, є фінансування, озброєння та логістична підтримка приватних військових компаній. При цьому, криміналізується сприяння групі осіб, які діють зі спільною злочинною метою.

Згідно зі статтею 28 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду на додаток до інших підстав кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, військовий командир або особа, яка фактично діє як військовий командир, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені силами, які перебувають під його чи її фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його чи її фактичною владою і контролем, в результаті нездійснення ним або нею належного контролю над такими силами у випадках, коли: такий військовий командир чи така особа або знала, або за існуючих обставин на той момент повинна була знати, що ці сили вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; та такий військовий командир або така особа не вжила всіх необхідних і розумних заходів у межах його або її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування. При цьому, стосовно відносин начальника й підлеглого, не описаних у пункті (а), начальник підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені підлеглими, які перебувають під його чи її фактичною владою і контролем, у результаті нездійснення ним чи нею належного контролю над такими підлеглими у випадках, коли: начальник або знав, або свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; злочини стосувалися діяльності, що підпадає під фактичну відповідальність і контроль начальника; та начальник не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах його чи її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування [3].

Вказана концепція «відповідальності начальника» доводить, що вище політичне та військове керівництво держави-агресора несе пряму кримінальну відповідальність за теракти, вчинені приватними військовими компаніями, якщо ці сили перебувають під їхньою фактичною владою і контролем.

Напад, спрямований проти будь-якого цивільного населення, означає лінію поведінки, що включає багаторазове вчинення діянь, зазначених у пункті 1, проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння реалізації такої політики (підпункт а пункту 2 статті 7 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду) [3].

Вказана стаття визначає злочини проти людяності, оскільки напад на цивільних вважається таким, якщо він здійснюється «в рамках проведення політики держави або організації», що доводить, що сучасний тероризм – це не хаотичні дії одинаків, а цілеспрямована державна політика дестабілізації.

Стаття 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду визначає положення про воєнні злочини.

У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини: посягання на життя й фізичну недоторканність, зокрема вбивство в будь-якій формі, каліцтво, жорстоке поводження та катування; посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження; захоплення заручників; ухвалення вироків і приведення їх до виконання без попереднього рішення, ухваленого створеним у встановленому порядку судом, який забезпечує дотримання всіх судових гарантій, які загально визнані обов'язковими (підпункт с пункту 2 статті 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду). Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права, а саме: будь-яке з таких діянь: умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях; умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями; умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів; умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями; розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом; згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в підпункті (f) пункту 2 статті 7, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій; набір або вербування дітей віком до п'ятнадцятих років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях;) віддання розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або настійна необхідність військового характеру; віроломне вбивство або поранення комбатанта ворога; заява про те, що пощади не буде; заподіяння особам, які перебувають під владою іншої сторони конфлікту, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, що не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб; знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються обставинами конфлікту (підпункт е пункту 2 статті 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду). Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь, зокрема: умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями; умисне

використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій (підпункт i, ii, xxv підпункту b пункту 2 статті 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду) [3].

Якщо держава-агресор штучно розпалює сепаратистський рух (маскуючи його під внутрішній конфлікт), дії таких проксі-груп, спрямовані на терор населення (вбивства, захоплення заручників), все одно підпадають під юрисдикцію Суду як воєнні злочини. Разом з тим, Римський статут ухвалювався у 1998 році, коли кібертероризму в сучасному вигляді ще не існувало, проте його норми є технологічно нейтральними і чудово застосовуються до новітніх форм терору. Криміналізується «умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями». Кібератаки або ракетні удари по енергетичній системі, водоканалах чи банківській системі, що є класичним методом сучасного інфраструктурного тероризму для дестабілізації держави, прямо підпадають під цей пункт. Умисні атаки на населення та створення нестерпних умов виживання, наприклад позбавлення електроенергії та тепла взимку, що можна кваліфікувати як створення умов для знищення (позбавлення предметів, необхідних для виживання).

Для цілей Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу, зокрема: інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю (підпункт k пункту 1 статті 7 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду) [3].

Масштабні інформаційно-психологічні операції, поєднані з кінетичним терором, які мають на меті створення тотальної паніки та зневіри, можна розглядати через призму цього підпункту: «нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю». Сучасний державний терор завдає суттєвої шкоди саме психічному здоров'ю цілої нації, руйнуючи соціальну згуртованість.

Юрисдикція Міжнародного Кримінального Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії (пункт 1 статті 5 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду) [3].

Відповідно до статті 8 bis Поправок до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй [4].

Отже, тероризм, як інструмент зовнішнього впливу, є складовою злочину агресії. Використання збройних угруповань, приватних військових компаній чи найманців державою проти іншої держави для руйнації її інституцій як підрив державотворення, – це сучасна форма ведення агресивної війни, яка має бути покарана. Відсутність легального визначення терміну «кібертероризм» чи «державний тероризм» у Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду 1998 року не створює правового вакууму. Як свідчить аналіз статей 7, 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, будь-які спроби

дестабілізувати державу через атаки на її критичну інфраструктуру є не просто політичним тиском, а найтяжчими злочинами за міжнародним кримінальним правом.

Висновки. Сутність вищевикладеного зводиться до висновку, що сучасний державний тероризм, реалізований через залучення приватних військових компаній та угруповань, становить не просто військову чи безпекову загрозу, а є цілеспрямованим інструментом деконструкції державного суверенітету України. Делегування агресором права на насильство нерегульованим суб'єктам має на меті розмивання базової ознаки держави – монополії на легітимне застосування сили. У контексті вітчизняного державотворення це означає, що захист української державності вимагає не лише збройної відсічі, а й чіткої міжнародно-правової ідентифікації таких дій як найтяжчих злочинів проти суверенітету.

При цьому, аналіз норм Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду доводить, що умисні атаки на критичну інфраструктуру (позбавлення електроенергії, тепла та водопостачання) та масштабні інформаційно-психологічні операції кваліфікуються як воєнні злочини та злочини проти людяності. Їхня стратегічна мета – не досягнення військової переваги, а руйнація соціальної згуртованості Української нації, створення умов, нестерпних для виживання, та злам волі до опору. Відповідно, сучасне державотворення нерозривно пов'язане із формуванням інституційної та суспільної стійкості Української нації.

Положення Документа Монтре та концепція «відповідальності начальника» за Римським Статутом Міжнародного Кримінального Суду руйнують спроби держави-агресора анонімізувати свою участь у терористичних актах через «приватні контракти» або гібридні дії. Вище політичне та військове керівництво несе пряму кримінальну відповідальність за дії підконтрольних їм угруповань. Для українського державотворення це має фундаментальне значення, оскільки фіксація цих злочинів є правовим підґрунтям для майбутніх трибуналів та стягнення репарацій, що є невід'ємним етапом відновлення історичної та юридичної справедливості.

Сучасний етап державотворення Української нації відбувається в умовах протидії акту агресії, який за своїми масштабами є грубим порушенням Статуту ООН. Відсутність прямого визначення «державного тероризму» в окремих конвенціях повністю компенсується існуючим міжнародним кримінальним правом. Завданням української правової доктрини та державної політики є активне застосування універсальної юрисдикції та механізмів Міжнародного кримінального суду для доведення того, що дії агресора – це не локальний конфлікт, а системна політика терору, що становить загрозу всьому міжнародному правопорядку.

Насамкінець необхідно зауважити про можливість надання визначення державного тероризму. Так, державний тероризм – міжнародно-протиправна та суспільно небезпечна діяльність держави, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій із використанням конвенційних збройних сил, приватних військових компаній, збройних угруповань, найманців, інструментів розвідки, зброї масового знищення та дезінформаційних кампаній з метою досягнення злочинних цілей. При цьому, злочинними цілями є фізичне знищення політичних опонентів, системна дестабілізація та підрив процесів державотворення, політичної незалежності й територіальної цілісності суверенних держав і націй.

Література:

1. The Geneva Declaration on terrorism. *UN General Assembly Doc*. A/42/307, 29 May 1987, Annex. URL: https://web.archive.org/web/20140827073554/http://www.i-p-o.org/GDT.HTM (date of application: 27.02.2026).

2. Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for states related to operations of private military and security companies during armed conflict. *Swiss Initiative, in Cooperation with the International Committee of the Red Cross, on Private Military and Security Companies*. Montreux, 2008. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede150311audmontreuxdocument_/sede150311audmontreuxdocument_en.pdf (date of application: 27.02.2026).

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 27.02.2026).

4. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України.* 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#n2 (дата звернення: 27.02.2026).

References:

1. The Geneva Declaration on terrorism. *UN General Assembly Doc*. A/42/307, 29 May 1987, Annex. URL: https://web.archive.org/web/20140827073554/http://www.i-p-o.org/GDT.HTM (date of application: 27.02.2026).

2. Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for states related to operations of private military and security companies during armed conflict. *Swiss Initiative, in Cooperation with the International Committee of the Red Cross, on Private Military and Security Companies*. Montreux, 2008. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede150311audmontreuxdocument_/sede150311audmontreuxdocument_en.pdf (date of application: 27.02.2026).

3. Ryms'kyj Statut Mizhnarodnoho Kryminal'noho Sudu. *Ofitsijnyj vebsajt Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/995_588#Tekht (data zvernennia: 27.02.2026).

4. Popravky do Ryms'koho statutu Mizhnarodnoho kryminal'noho sudu schodo zlochynu ahresii. *Ofitsijnyj vebsajt Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/lavs/shov/995_004-10#n2 (data zvernennia: 27.02.2026).

Стаття надійшла до друку 01 березня 2026 року

УДК 343.1
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A14

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЄВРОПИ (НА ПРИКЛАДІ ФІНЛЯНДІЇ ТА НОРВЕГІЇ)

Доляновська І.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1606-7096

Наталушко К.А.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: NatalushkoKA@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-0840-851X

FEATURES OF THE APPLICATION OF THE RESTORATIVE JUSTICE INSTITUTE IN SOME EUROPIAN COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF FINLAND AND NORWAY)

Dolianovska I.M.,
Ph.D. in Law,
associate Professor of Department of the State Legal Disciplines
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
«KROK» University
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1606-7096

Natalushko K.A.,
graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: NatalushkoKA@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-0840-851X

***Анотація**. Стаття висвітлює скандинавську правову систему як окрему правову «сім'ю» з характерними рисами прагматизму, правового реалізму, довіри до інститутів та соціальної орієнтованості кримінальної політики. Показано, що однією з практичних проєкцій гуманізму в кримінальній юстиції є інститут відновного правосуддя (mediation / restorative justice), який у Норвегії реалізується через Національну службу медіації (Konfliktrådet) на підставі Закону «Про врегулювання конфліктів» 2014 р., а у Фінляндії – на підставі Закону «Про примирення у кримінальних та деяких цивільних справах» 2005 р., з організаційним і статистичним супроводом Фінського інституту охорони здоров'я та соціального благополуччя (THL). На матеріалах офіційних актів, керівних документів Ради Європи та ЄС, наукових досліджень і відкритої статистики конкретизовано процедури, гарантії безпеки учасників, місце медіації на різних стадіях кримінального провадження, а також спеціальні молодіжні санкції в Норвегії (ungdomsstraff, ungdomsoppfølging) як відновні формати виконання покарання. Порівняльний аналіз із українською правовою системою демонструє, що в Україні існують точкові відновні механізми (угода про примирення за Кримінальним процесуальним кодексом України, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням за Кримінальним кодексом України, інститути пробації), однак*

відсутній єдиний рамковий закон і координатор сервісу відновного правосуддя (restorative justice, далі – RJ) у кримінальних справах. У висновках запропоновано можливі кроки імплементації скандинавських практик для України (спеціальний закон, національний координатор, сталі бюджетні джерела, стандарти і навчання медіаторів, безпечні процедури для вразливих потерпілих, пілоти для молодіжних санкцій), а також окреслено перешкоди даного процесу (дефіцит ресурсів, фрагментація повноважень, воєнний стан, низька поінформованість).

***Ключові слова**: скандинавська правова система; відновне правосуддя; медіація у кримінальних справах; Норвегія; Фінляндія; молодіжні санкції; права потерпілих.*

***Формул**: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 17.*

***Abstract**. The article highlights the Scandinavian legal system as a separate legal «family» with the characteristic features of pragmatism, legal realism, trust in institutions and social orientation of criminal policy. It is shown that one of the practical projections of humanism in criminal justice is the institution of restorative justice (mediation / restorative justice), which in Norway is implemented through the National Mediation Service (Konfliktrådet) on the basis of the Act «On Conflict Resolution» of 2014, and in Finland - on the basis of the Act «On Conciliation in Criminal and Certain Civil Matters» of 2005, with organizational and statistical support from the Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Based on official acts, guiding documents of the Council of Europe and the EU, scientific research and open statistics, the procedures, guarantees of the safety of participants, the place of mediation at different stages of criminal proceedings, as well as special youth sanctions in Norway (ungdomsstraff, ungdomssoppfølging) as restorative formats of punishment are specified. A comparative analysis with the Ukrainian legal system demonstrates that in Ukraine there are point-based restorative mechanisms (agreement on reconciliation under the Criminal Procedure Code of Ukraine, exemption from criminal liability in connection with reconciliation under the Criminal Code of Ukraine, probation institutions), but there is no single framework law and coordinator of the restorative justice service (restorative justice, hereinafter – RJ) in criminal cases. The conclusions propose steps for implementing Scandinavian practices (special law, national coordinator, sustainable budget sources, standards and training of mediators, safe procedures for vulnerable victims, pilots for youth sanctions), and also outline barriers (lack of resources, fragmentation of powers, martial law, low awareness).*

***Keywords**: Nordic legal family; restorative justice; criminal case mediation; Norway; Finland; youth sanctions; victims' rights.*

***Formulas**: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 17.*

Постановка проблеми. Поняття «скандинавська (нордична) правова система» описує групу національних правопорядків, які сформували спільні підходи до джерел права, техніки законотворчості та стилю правозастосування: акцент на закон і підзаконні акти, помірний формалізм, високий рівень довіри та соціальна орієнтація кримінальної політики. Ці риси, разом із ідеями скандинавського правового реалізму, зумовлюють пріоритет превенції, ресоціалізації та відшкодування шкоди над репресивністю санкцій [1]. У європейському контексті інститут відновного правосуддя або «restorative justice» (далі - RJ) отримав нормативну підтримку через Рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2018)8 та Директиву 2012/29/ЄС про права потерпілих (стаття 12 – гарантії у сфері RJ) [2; 3]. У Норвегії та Фінляндії RJ інституціалізовано в окремих законах і національних сервісах, що дозволяє застосовувати медіацію до, під час і після судового розгляду. Це ставить практичні питання для України: які елементи скандинавської моделі релевантні для нашого права і які бар'єри заважають їх імплементації?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У компаративістиці нордичне право осмислюється як автономна правова «сім'я» між континентальною і загальною традиціями (Husa, Hondius; Sunde) [4; 5; 6]. Кримінальна політика Скандинавії описується як поміркована, з низькими рівнями ув'язнення та пріоритетом альтернатив позбавленню волі (Lappi-Seppälä та ін.) [1]. Норвезька модель медіації досліджується через призму закону 2014 р., повноважень прокуратури/поліції як шляху до RJ та молодіжних санкцій (Rasmussen; Kużelewski; офіційні матеріали Konfliktrådet) [7; 8; 9]. Фінська модель представлена у законі 2005 р., адміністративній координації THL і регулярній офіційній статистиці [10–11]. Міжнародні рамки визначені CM/

Rec(2018)8, Директивою 2012/29/ЄС та методичними настановами UNODC [2; 3; 6]. В українській доктрині RJ переважно розглядається через інститути угод за КПК [12] та пробації; нормативні підстави – стаття 46 Кримінального кодексу України [13], глава 35 Кримінального процесуального кодексу України, Закон «Про медіацію» (процесуально – поза кримінальною сферою) [15].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри активне запозичення європейських підходів, в українському праві відсутній цілісний закон про відновне правосуддя у кримінальних провадженнях, а наявні механізми розпорошені між Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом «Про медіацію». Недостатньо досліджено межі застосування RJ за категоріями кримінальних правопорушень і стадіями процесу (досудова, судова, постпенітенціарна), а також процесуальні наслідки угоди сторін: вплив на кваліфікацію, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності. Потребує уточнення баланс між конфіденційністю RJ і допустимістю доказів у кримінальному провадженні (ризик «перетікання» інформації з медіації в доказову базу), участь захисника й представника потерпілого, стандарти оцінки ризиків і гарантії безпеки вразливих потерпілих. Невизначено критерії скерування справ до RJ (роль прокурора/суду, «ворота» сервісу), а також співвідношення RJ з угодами, передбаченими розділом про провадження на підставі угод у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Формулювання цілей статті. Мета – з'ясувати особливості застосування RJ у Норвегії та Фінляндії крізь призму скандинавської правової системи та сформулювати пропозиції для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Скандинавська (нордична) правова система сформувалася як окрема правова традиція на перетині континентальної моделі та прецедентного мислення судів, але з власною «практичною філософією» права. Її ядро – домінування закону та підзаконних актів у поєднанні з гнучким тлумаченням і великою повагою до підготовчих матеріалів законопроєктів (förarbeten/forarbeider), які фактично виступають «компасом» для судів та адміністрації. Для Норвегії, Фінляндії характерні робочі урядові комісії, розлогі пояснювальні записки та відкриті консультації, що роблять формування «волі законодавця» максимально прозорим. Судова практика, зокрема рішення верховних судів, має високу авторитетність і виконує гармонізуючу функцію, хоча формально прецедент не прирівнюється до джерела права в англосаксонському сенсі. Важливими є і інститути відкритого врядування: омбудсман, наглядові органи, розвинені процедури доступу до публічної інформації – усе це знижує витрати правозастосування і формує довіру до інститутів.

Ці структурні риси безпосередньо впливають на кримінальну політику: у центрі – профілактика, ресоціалізація правопорушника і відшкодування шкоди потерпілому, а позбавлення волі застосовується як ultima ratio. Скандинавські правопорядки активно використовують альтернативи ув'язненню (умовні покарання, пробаційний нагляд, суспільно корисні роботи), а суди мають інструменти індивідуалізації реагування на шкоду з урахуванням позиції потерпілого [1]. Саме з цього гуманістичного акценту логічно виростає інститут відновного правосуддя: він не є «паралельною юстицією», а інтегрований у досудову, судову та постсудову стадії як сервіс, організований і профінансований державою (Норвезька Національна служба медіації; фінська модель під координацією THL), із стандартизованими процедурами добровільності, оцінки ризиків і захисту потерпілих.

Відмінність від України полягає не лише в правових інструментах, а у системній архітектоніці. Українська

кримінально-правова та кримінально-процесуальна системи більш жорстко кодифіковані; угоди за Кримінально процесуальним кодексом України і звільнення у зв'язку з примиренням за Кримінальним кодексом України забезпечують лише точкові «вікна» для відновних підходів, а Закон «Про медіацію» переважно зорієнтований на приватноправові спори. Натомість у скандинавських країнах діє єдина публічна сервісна інфраструктура RJ з чітким бюджетним фінансуванням, уповноваженим координатором і стандартами підготовки медіаторів; RJ доступне як для неповнолітніх, так і для дорослих, а його результати структурно «вбудовані» у рішення поліції, прокуратури та суду. Така інтеграція – наслідок не тільки норм, а й правової культури: прагматизму, «антидогматичності», соціальної орієнтації та стабільної довіри до інституцій, що історично притаманні нордичному праву.

Рекомендація CM/Rec(2018)8 подає відновне правосуддя як процес, у межах якого потерпілий і правопорушник можуть, добровільно і поінформовано, взяти участь у безпечному діалозі безпосередньому (спільна зустріч) або опосередкованому (через медіатора), щоб дійти до угоди про відшкодування шкоди чи інших форм відновлення [2]. Документ наголошує на доступності RJ на всіх стадіях кримінального провадження (досудовій, судовій, постсудовій) та закріплює базові принципи: поінформована згода сторін, оцінка ризиків і пріоритет безпеки потерпілого, неупередженість і компетентність фасилітатора, конфіденційність із чітко визначеними межами, добровільність із правом на відмову в будь-який момент без негативних наслідків [2]. Рекомендація також заохочує держави створювати нормативні рамки, які дозволяють враховувати результати RJ (угоду, вчинені дії з відновлення) при прийнятті процесуальних рішень і при призначенні покарання, забезпечуючи при цьому рівний і недискримінаційний доступ до сервісів RJ та їхню належну якість [2].

Стаття 12 Директиви 2012/29/ЄС конкретизує обов'язки держави щодо програм RJ: інформувати потерпілих про наявні послуги, забезпечувати, щоб участь була безпечною і не спричиняла повторної віктимізації, гарантувати навченість і професійну компетентність провайдерів, а також наявність процедур скерування справ лише після оцінки придатності та інтересів потерпілого [3]. Директива підкреслює, що RJ не може застосовуватися там, де відсутня реальна добровільність або є значний дисбаланс влади; провайдери повинні мати правила етики, механізми скарг і нагляду, а також чітко комунікувати наслідки RJ для кримінального провадження (наприклад, можливість врахування угоди судом) [3].

Настанови UNODC (2020) додають організаційно-методичний рівень: описують основні моделі RJ (медіація «потерпілий–правопорушник», сімейні/спільнотні конференції, кола правосуддя, у тому числі дистанційні формати), критерії відбору справ та алгоритм скринінгу безпеки, протоколи підготовки сторін і фіксації угоди [6]. Окремі розділи присвячено підготовці і супервізії медіаторів (травмоорієнтований підхід, робота з уразливими потерпілими, етика і межі конфіденційності), моніторингу якості (стандарти даних, індикатори результативності – задоволеність потерпілого, фактичне відшкодування, рецидив, тривалість і вартість процедур) та інституційній інтеграції RJ у роботу поліції, прокуратури, судів і служби виконання покарань [6]. Сукупно ці стандарти задають гуманістичну рамку для кримінальної політики, де центр ваги зміщено з «караності» на відновлення шкоди, участь потерпілого й реінтеграцію правопорушника, але за умови реальної добровільності та гарантованої безпеки.

Закон Норвегії «Про врегулювання конфліктів (Національна служба медіації)» від 20.06.2014 № 49 (Konfliktrådsloven) прямо визначає мандат Служби: організовувати зустрічі між сторонами у справах, що виникають через завдання шкоди, образи чи майнових втрат; медіація допускається як у

кримінальних, так і в цивільних справах, і може застосовуватися на різних стадіях провадження. Послуга є безоплатною та загальнодоступною, що офіційно підтверджено на сторінках Служби; закон доступний у відкритій базі Lovdata [16]. Детальне процедурне налаштування здійснюється також через документи Генеральної прокуратури (Riksadvokaten), які пояснюють коли і які кримінальні справи можуть бути скеровані до медіації, та які наслідки має успішна угода для подальшої долі провадження [9].

Для кримінальних справ типовими передумовами скерування є: визнання правопорушником фактичних обставин (щонайменше – відсутність спору щодо суттєвих фактів), добровільна згода обох сторін та попередня оцінка придатності/безпеки. Офіційні роз'яснення Служби прямо зазначають: справа передається до Konfliktrådet (державна мережа локальних офісів із корпусом підготовлених медіаторів та єдиною методичною базою), коли поліція/прокуратура вважає її відповідною для RJ і обвинувачений визнав вину, а всі учасники надали згоду на зустріч [7]. Внутрішня процедура включає первинний скринінг ризиків, підготовчі окремі бесіди з медіатором, власне відновну зустріч (пряму або опосередковану), фіксацію угоди (відшкодування, вибачення, відновлювальні дії), а також контроль виконання домовленого [9]. За керівними вказівками Riksadvokaten (циркуляр № 4/2008) прокуратура вирішує питання про передачу за §71a Кримінально процесуального кодексу Норвегії; категорично наголошено, що медіація не застосовується у справах, які, за судовою практикою, ведуть до безумовного позбавлення волі, або де відсутній потерпілий/шкода. Якщо ж угоду виконано, відкривати нове переслідування за тим самим епізодом заборонено; у разі істотного порушення угоди переслідування може бути відновлено. Окремо підкреслено, що рішення про передачу до Konfliktrådet не реєструється у кримінальних реєстрах; можливе й застосування RJ як умови для відмови від обвинувачення (передбачено §69 Кримінального процесуального кодексу) [16].

Для неповнолітніх/молоді діють дві специфічні реакції RJ: ungdomsstraff (молодіжне покарання), яке призначає суд на строк від 4 місяців до 2 років (у винятках – до 3 років), та ungdomsoppfølging (молодіжний нагляд), який ухвалює прокуратура на строк від 4 місяців до 1 року і який є добровільною програмою. Обидві реакції виконуються під егідою Konfliktrådet й базуються на «молодіжному плані» з елементами відновної зустрічі, відшкодування, навчальних/соціальних зобов'язань і тісного міжвідомчого супроводу [8]. Офіційні матеріали Служби підкреслюють, що ці санкції поєднують громадську безпеку, реінтеграцію молодої особи і участь потерпілих, а відновна зустріч є стрижнем процесу [8].

Ключовим інструментом стандартизації виступає «The Mediator's Handbook»: посібник описує крок за кроком підготовку, фасилітацію діалогу, роботу з травмою, документування угод, етику й межі конфіденційності; він використовується разом із базовим навчанням і супервізією, виконуючи функцію забезпечення якості та уніфікації практики по країні [9]. Офіційний розділ «Resources» підтверджує, що посібник розробляють і оновлюють саме як частину системи гарантій якості RJ у державному сервісі [9]. Узагальнюючи, норвезька модель демонструє повну інтеграцію RJ у кримінальну юстицію: чіткі «ворота» на рівні поліції/прокуратури, визначені правові наслідки для провадження, спеціалізовані молодіжні санкції, національна інфраструктура сервісу та стандартизоване навчання медіаторів – усе це забезпечує передбачуваність і практичну дієвість відновного підходу.

У Фінляндії Закон від 09.12.2005 № 1015 «Про примирення у кримінальних та деяких цивільних справах» чітко визначає, що примирення (restorative justice) є безоплатною публічною послугою, яку здійснює незалежний медіатор; участь сторін є виключно добровільною, а звернення до медіації можливе на

будь-якій стадії провадження. Для цивільних спорів закон допускає застосування процедури переважно у справах незначної складності, де конфлікт та шкода можуть бути врегульовані шляхом домовленості сторін без значних процесуальних витрат [11]. Норми закону вбудовані у ширший контекст кримінальної політики: результати примирення можуть враховуватися прокурором і судом під час прийняття процесуальних рішень, у тому числі при визначенні покарання або відмові від обвинувачення у справах приватного обвинувачення, за умови дотримання інтересів потерпілої особи [11].

Організаційне забезпечення покладене на Національний інститут охорони здоров'я і соціального добробуту (THL). Інститут укладає договори з муніципалітетами та неурядовими організаціями, які безпосередньо надають послугу медіації; THL відповідає за затвердження методичних матеріалів, підготовку і підвищення кваліфікації медіаторів, збір та верифікацію статистики, а також за внутрішній моніторинг якості. Така модель дозволяє поєднати публічне фінансування з локальною доступністю сервісу та мережевою співпрацею з громадами [10]. Послуга для сторін є повністю безоплатною; фінансування здійснюється з державного бюджету через THL, що знімає ризик економічного бар'єра для звернення і підсилює рівний доступ до правосуддя [10].

У кримінальних провадженнях до медіації спрямовують справи, у яких можливий діалог між потерпілою та правопорушником і реальне відшкодування шкоди (майнової, моральної чи символічної). У цивільній юрисдикції – спори невеликої складності, де важливо швидко відновити правопорядок у повсякденних правовідносинах (сусідські, споживчі, дрібні майнові претензії), без перетворення конфлікту на затяжний процес [11]. Ключовою передумовою завжди є добровільність та усвідомлена згода сторін; у справах за участю неповнолітніх застосовуються додаткові гарантії інтересів дитини та участь законних представників відповідно до методичних рекомендацій THL [10].

За офіційною статистикою, у 2021 році медіацію було розпочато у 55% кримінальних правопорушень, скерованих до сервісу (6 951 випадок); 69% розпочатих кримінальних медіацій завершилися угодою; середня тривалість процедури становила 76 днів. Статистичні серії ведуться з 2006 року та публікуються в системі офіційної статистики (OSF/Statistics Finland), що дає змогу простежувати динаміку звернень, рівень успішності та регіональні відмінності на основі єдиної методики збору даних [10; 8]. Додатково Міністерство соціальних справ і охорони здоров'я та THL у своїх публікаціях акцентують відповідність процедури вимогам Директиви 2012/29/ЄС: оцінка ризиків перед проведенням зустрічей, заборона вторинної віктимізації, можливість відмови від участі на будь-якому етапі, а також доступ до підтримки потерпілих [16; 10].

Досягнення та сумлінне виконання угоди з відшкодуванням шкоди може бути враховане органами кримінальної юстиції під час прийняття рішень у конкретній справі з урахуванням характеру правопорушення, позиції потерпілої особи та публічного інтересу. Для цивільних спорів угода сторін виконує функцію інструмента добровільного врегулювання і здатна мінімізувати потребу у подальших процесуальних діях, залишаючись водночас у правовому полі та під наглядом публічної служби медіації [11].

THL підтримує єдині стандарти підготовки медіаторів, типові форми документів, правила фіксації угод та процедури пост-медіаційного супроводу (контроль виконання, за потреби – повторні контакти), що унеможливлює фрагментацію практики та забезпечує порівнюваність показників між регіонами. Саме централізований методичний супровід, прозора статистика та безоплатність для сторін утворюють фінську «модель» RJ, в якій відновний результат і процесуальні гарантії взаємно підсилюють одне одного.

В Україні відновні елементи існують,

але не інтегровані в єдину систему RJ у кримінальних справах. КПК України (глава 35; статті 468–474) дозволяє укласти угоду про примирення між потерпілим і підозрюваним/обвинуваченим за умови добровільності, усвідомленості та перевірки судом. Ініціатором може бути будь-яка зі сторін або прокурор; укладання можливе впродовж усього досудового розслідування і судового розгляду. Суд перевіряє реальність волевиявлення, баланс інтересів, допустимість угоди для конкретної категорії правопорушення, а також те, чи відшкодовано шкоду або погоджено її відшкодування. Результатом є судове рішення, що враховує зміст угоди; утім КПК не встановлює єдиної процедурної траєкторії для залучення саме RJ-медіатора (з вимогами до підготовчих бесід, оцінки ризиків, стандартів конфіденційності тощо). Внаслідок цього «примирення» у процесуальному сенсі існує, але не обов'язково дорівнює відновній медіації у змістовному сенсі [13].

Також діє пілотний проєкт відновного правосуддя у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Нормативну основу закладено наказом Мін'юсту, МВС та Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176, яким затверджено Порядок реалізації пілоту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»; офіційний старт реалізації – 09.09.2024 [14]. Координацію виконують Координаційний центр з надання правничої допомоги та міжрегіональні центри БПД, а процесуальні суб'єкти (дізнавачі, слідчі, прокурори) скеровують справи, що підпадають під критерії пілоту (кримінальні простуки та нетяжкі злочини). Передбачено типові форми інформованої згоди, відновної угоди та звітності, а також регулярні звіти про хід і результати впровадження.

За даними системи БПД, уже підбито проміжні підсумки (зокрема, за 2024-2025 рр. оприлюднено перші звіти та аналітичні огляди), що фіксують початок скерувань і укладених відновних угод у межах Програми; водночас до завершення пілотного циклу результати слід трактувати як попередні. Пілот спирається на попередній досвід «Програми відновлення для неповнолітніх» 2019-2023 рр. (спершу у 6 областях, згодом – масштабування), що забезпечує інституційну тяглість і стандарти підготовки медіаторів та взаємодії з органами юстиції.

Кримінальний кодекс України (стаття 46) запроваджує окремий матеріально-правовий механізм звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим для визначених категорій правопорушень. Ключові умови – вперше вчинений кримінальний проступок або нетяжкий злочин, реальне відшкодування (або усунення) шкоди та добровільна згода потерпілого. Процесуально це веде до закриття кримінального провадження без постановлення обвинувального вироку, що відрізняє цей механізм від «угоди про примирення» за Кримінальним процесуальним кодексом України. Поряд із цим стаття 47 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, зазвичай для кримінальних проступків і нетяжких злочинів – за умови позитивних даних про особу, її каяття та згоди відповідного колективу чи уповноваженого суб'єкта взяти на себе поруку та контроль за її поведінкою.

Якщо застосування статті 46 або статті 47 є неможливим (зокрема, з огляду на вид правопорушення чи відсутність згоди потерпілого/поручителя), суди можуть розглядати досягнуті за результатами програм відновного правосуддя домовленості, виконання зобов'язань щодо відшкодування шкоди, публічне вибачення та інші результати медіації як обставини, що пом'якшують покарання, на підставі статті 66 КК України (як прямо передбачені, так і «інші» пом'якшуючі обставини залежно від конкретики справи). У такій конфігурації суд, врахувавши сукупність пом'якшуючих обставин, може застосувати статтю 69 КК України і призначити

більш м'яке покарання, ніж передбачено санкцією відповідної статті Особливої частини, а також, за наявності підстав, статтю 75 КК України про звільнення від відбування покарання з випробуванням (як наслідок урахування обставин за статтею 66 та можливого пом'якшення за статтею 69 КК України [13].

Закон «Про медіацію» легалізує медіацію як добровільну процедуру врегулювання конфліктів і прямо допускає її застосування поза судом у приватноправових спорах; водночас закон не створює спеціальної процесуальної рамки для медіації у кримінальних справах. Поза визначенням загальних засад статусу медіатора та конфіденційності, відсутні правила направлення сторін органами досудового розслідування чи судом, немає процесуального «вікна» для інтеграції медіаційної угоди у матеріали кримінального провадження (окрім опосередкованого врахування як доказу відшкодування шкоди або як підстави для статті 46 Кримінального кодексу України чи угоди за глава 35 Кримінально процесуального кодексу України). Не встановлено і спеціальних вимог до підготовки RJ-медіаторів саме для кримінальної сфери, що залишає якість послуги на розсуд ринку й окремих програм підготовки [12].

Звідси виникають кілька системних прогалин. По-перше, конфіденційність медіації (як інституту цивільного профілю) стикається з потребами доказування у кримінальному процесі: закон не визначає чітко, які саме документи/повідомлення з процедури можуть бути подані суду і як убезпечити учасників від використання сказаного у медіації проти них у пізніших стадіях провадження. По-друге, відсутній стандартизований скринінг безпекових ризиків і критерії відбору справ для RJ (заборона на медіацію у випадках загрози повторної віктимізації, насильства у близьких стосунках тощо), які у фінській системі закріплені на рівні методик і підзаконних актів THL та кореспондують вимогам Директиви 2012/29/ЄС [3]. По-третє, немає чіткого маршруту «напрямку» на RJ: поліція, прокурор і суд формально можуть ініціювати примирення, але не мають уніфікованої процедури перенаправлення до акредитованого RJ-сервісу з прозорими SLA, термінами й формами зворотного зв'язку.

Інституційно Україна не має національного координатора RJ-сервісу з мандатом на укладання договорів із провайдерами, затвердження стандартів підготовки, моніторинг якості та ведення офіційної статистики. На відміну від Фінляндії, де послуга є безоплатною для сторін і стабільно фінансується з бюджету через THL, в Україні RJ-практики у кримінальній площині здебільшого реалізуються фрагментарно, коштом сторін або грантових програм, без гарантії рівного доступу по регіонах. Немає й регулярної офіційної статистики застосування відновних процедур у кримінальних справах із деталізацією категорій правопорушень, успішності угод та середніх строків – тобто того, що дозволяє Фінляндії будувати політику на базі даних .

На рівні прав потерпілих українська модель частково відтворює стандарти інформування, участі та відшкодування шкоди через норми Кримінально процесуального кодексу України і Кримінального кодексу України, однак не забезпечує спеціальних процедурних гарантій RJ: обов'язкової оцінки ризиків перед зустрічами, процесу «згоди, яку можна відкликати» на будь-якому етапі RJ, спеціальних правил роботи з дітьми та вразливими учасниками, а також механізмів супроводу і контролю виконання угоди в позасудовому форматі. Це створює асиметрію з вимогами Директиви 2012/29/ЄС, яка вимагає запобігати вторинній віктимізації саме через дизайн RJ-процедур [3].

Висновки. Скандинавська правова «сім'я» демонструє системну інтеграцію відновного правосуддя у кримінальну юстицію: визначені «ворота» на рівні поліції та прокуратури, передбачувані процесуальні наслідки угоди, єдина публічна сервісна інфраструктура і стандартизована підготовка медіаторів. Норвегія реалізувала модель через закон від 20.06.2014 № 49

і Національну службу медіації з окремими молодіжними санкціями «ungdomsstraff» і «ungdomsoppfølging». Фінляндія забезпечила безоплатну доступність і стабільну якість послуги Законом 2005 р. з координацією THL, що підтверджується метриками ефективності (частка скерованих справ, частка угод, середня тривалість процедури). Обидві моделі відповідають CM/Rec(2018)8 і статті 12 Директиви 2012/29/ЄС: добровільність, поінформована згода, пріоритет безпеки потерпілої особи, етичні межі конфіденційності та професійна компетентність фасилітатора.

Поетапний курс для України має бути адресований тим, хто встановлює норми, керує процесом і виконує рішення: законодавцю, Кабінету Міністрів України, Міністерству юстиції України (нормотворчість і стандарти), Офісу Генерального прокурора (правила скерування та наслідки для проваджень), Національній поліції (досудове скерування), Центру пробації, Координаційному центру з надання БПД, службам у справах дітей, а також Національній школі суддів України і Тренінговому центру прокурорів (підготовка кадрів), органам місцевого самоврядування та НУО як провайдерам медіації.

На нормативному рівні доцільно ухвалити спеціальний закон «Про відновне правосуддя у кримінальних провадженнях» із чітким предметом регулювання: коло правопорушень, стадії застосування (досудова, судова, постсудова), критерії відбору справ, вимоги до поінформованої згоди та алгоритм її відкликання, межі конфіденційності, форма і процесуальні наслідки відновної угоди. Паралельно варто внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України (норми про направлення на RJ, зупинення провадження на час процедури, інкорпорацію результатів RJ до матеріалів справи, недопустимість використання висловлювань сторін RJ як доказів проти них) і до Кримінального кодексу України (уточнення впливу RJ на призначення покарання та застосування статті 46).

Замість фокусу на протоколах доцільно першочергово запустити операційну модель: трирічні пілоти у 3–5 областях із ваучерним фінансуванням послуги RJ для сторін; затверджені тарифи для провайдерів (НУО/муніципальні служби) та прозорі критерії допуску до реєстру провайдерів; модуль інтеграції в ЄРДР і підсистему «Суд» для електронного скерування та фіксації результатів RJ; обов'язкові навчальні модулі для дізнавачів, слідчих, прокурорів і суддів (з уніфікованими кейсами, оцінюванням та супервізією медіаторів). Система моніторингу має відстежувати мінімальний набір показників: частку справ, скерованих на RJ; частку досягнутих угод; рівень відшкодування шкоди; середню тривалість процедури; показники повторної злочинності та задоволеності потерпілих; щоквартальна публічна звітність забезпечить підзвітність і корекцію моделі.

Література:

1.Lappi-Seppälä T. Moderate criminal policy as a component of the welfare state. University of Helsinki. URL: https://www.helsinki.fi/en/news/fair-society/moderate-criminal-policy-component-welfare-state (дата звернення: 18.08.2025).

2.Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2018)8 concerning restorative justice in criminal matters. URL: https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8 (дата звернення: 18.08.2025).

3.Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF (дата звернення: 18.08.2025).

4.Husa J., Nuotio K., Pihlajamäki H. Nordic Law – Between Tradition and Dynamism. *Scandinavian Studies in Law.* URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1287088 (дата звернення: 18.08.2025).

5.Hondius E. Pro-active Comparative Law: The Case of Nordic Law. *Scandinavian Studies in Law.* Vol. 50. URL: https://www.scandinavianlaw.se/pdf/50-9.pdf (дата звернення: 18.08.2025).

6.United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Restorative Justice Programmes.

2020. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf (дата звернення: 18.08.2025).

7.National Mediation Service (Konfliktrådet). About us. URL: https://konfliktraadet.no/en/about-us/ (дата звернення: 18.08.2025).

8.Statistics Finland. Mediation in Criminal and Civil Cases – metadata/series. URL: https://stat.fi/til/rasov/index_en.html (дата звернення: 18.08.2025).

9.National Mediation Service (Konfliktrådet). The Mediator's Handbook. 2021. URL: https://konfliktraadet.no/content/uploads/2021/06/The-Mediators-Handbooks-New-visual-profile-June-21-With-bookmarks.pdf (дата звернення: 18.08.2025).

10.Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Mediation in Criminal and Civil Cases. URL: https://thl.fi/en/statistics-and-data/statistics-by-topic/social-services-adults/mediation-in-criminal-and-civil-cases (дата звернення: 18.08.2025).

11.Finlex. Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases, 1015/2005 (English). URL: https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/2005/eng/1015 (дата звернення: 18.08.2025).

12.Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 18.08.2025).

13.Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 18.08.2025).

14.Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення…» : наказ Міністерства юстиції України, МВС України, Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text (дата звернення: 18.08.2025).

15.Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text (дата звернення: 18.08.2025).

16.Lovdata. Act relating to mediation by the National Mediation Service (The Mediation Service Act), LOV-2014-06-20-49. URL: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2014-06-20-49 (дата звернення: 18.08.2025).

17.Міністерство соціальних справ та охорони здоров'я Фінляндії. Mediation in criminal and civil cases. URL: https://stm.fi/en/mediation-in-criminal-and-civil-cases1 (дата звернення: 18.08.2025).

References:

1.Lappi-Seppälä T. Moderate criminal policy as a component of the welfare state. University of Helsinki. Available at: https://www.helsinki.fi/en/news/fair-society/moderate-criminal-policy-component-welfare-state (accessed 18 August 2025).

2.Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2018)8 concerning restorative justice in criminal matters. Available at: https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8 (accessed 18 August 2025).

3.Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012. EUR-Lex. Available at: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF (accessed 18 August 2025).

4.Husa J., Nuotio K., Pihlajamäki H. Nordic Law – Between Tradition and Dynamism. *Scandinavian Studies in Law.* Available at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1287088 (accessed 18 August 2025).

5.Hondius E. Pro-active Comparative Law: The Case of Nordic Law. *Scandinavian Studies in Law.* Vol. 50. Available at: https://www.scandinavianlaw.se/pdf/50-9.pdf (accessed 18 August 2025).

6.United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Restorative Justice Programmes. 2020. Available at: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf (accessed 18 August 2025).

7.National Mediation Service (Konfliktrådet). About us. Available at: https://konfliktraadet.no/en/about-us/ (accessed 18 August 2025).

8.Statistics Finland. Mediation in Criminal and Civil Cases – metadata/series. Available at: https://stat.fi/til/rasov/index_en.html (accessed 18 August 2025).

9.National Mediation Service (Konfliktrådet). The Mediator's Handbook. 2021. Available at: https://konfliktraadet.no/content/uploads/2021/06/The-Mediators-Handbooks-New-visual-profile-June-21-With-bookmarks.pdf (accessed 18 August 2025).

10.Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Mediation in Criminal and Civil Cases. Available at: https://thl.fi/en/statistics-and-data/statistics-by-topic/social-services-adults/mediation-in-criminal-and-civil-cases (accessed 18 August 2025).

11.Finlex. Act on Conciliation in Criminal and Certain Civil Cases, 1015/2005 (English). Available at: https://www.finlex.fi/en/legislation/translations/2005/eng/1015 (accessed 18 August 2025).

12.Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

13.Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

14.Pro realizatsiiu pilotnoho proiektu "Prohrama vidnovnoho pravosuddia za uchastiu nepovnolitnikh…": nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy, MVS Ukrainy, Ofisu Heneralnoho prokurora vid 22.07.2024 № 2176/5/501/176 [On implementation of the pilot project "Restorative justice programme involving juveniles…"]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24 (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

15.Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 № 1875-IX [Law of Ukraine "On Mediation"]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20 (accessed 18 August 2025) [in Ukrainian].

16.Lovdata. Act relating to mediation by the National Mediation Service (The Mediation Service Act), LOV-2014-06-20-49. Available at: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2014-06-20-49 (accessed 18 August 2025).

17.Ministry of Social Affairs and Health of Finland. Mediation in criminal and civil cases. Available at: https://stm.fi/en/mediation-in-criminal-and-civil-cases1 (accessed 18 August 2025).

Стаття надійшла до друку 22 грудня 2025 року

УДК 343.9:004.056:342.7
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A15

ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИВАТНИМИ ДЕТЕКТИВАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Чернетченко О.М.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: OlenaCH@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4653-4871

Щербакова О.О.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: ShcherbakovaOO@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-8417-4277

USE OF OPEN INFORMATION BY PRIVATE DETECTIVES IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF SOCIETY: LEGAL CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Chernetchenko O.M.,
Candidate of Law
Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
«KROK» University,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: OlenaCH@krok.edu.ua,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4653-4871

Shcherbakova O.O.,
graduate of the Master's degree of
«KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: ShcherbakovaOO@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-8417-4277

***Анотація**. У статті здійснено комплексний аналіз особливостей використання відкритої інформації (Open Source Intelligence, OSINT) у діяльності приватних детективів в умовах інтенсивної цифрової трансформації суспільства. Дослідження спрямоване на з'ясування правових викликів, пов'язаних із доступом, збиранням, обробкою та використанням відкритих джерел інформації, а також на оцінку їх впливу на забезпечення та захист фундаментальних прав і свобод людини.*

Охарактеризовано сучасний інформаційний ландшафт, який формується публічними державними реєстрами, порталами відкритих даних, соціальними мережами, картографічними сервісами та іншими загальнодоступними цифровими ресурсами, порталами. Встановлено, що широке використання OSINT суттєво розширює інструментарій приватної детективної діяльності, підвищує ефективність встановлення фактів, перевірки відомостей, аналізу соціальних, майнових і ділових зв'язків, а також сприяє оперативності прийняття рішень у межах приватних розслідувань. Водночас наголошено, що зростання обсягів доступної інформації супроводжується підвищеними ризиками порушення права на

приватне життя особи, незаконної обробки її персональних даних, розголошення чутливої інформації та виникнення потенційних загроз безпеці окремих осіб, особливо в умовах воєнного стану та цифрових конфліктів.

На основі змістовного аналізу чинного законодавства України (Конституції України, постанов та ухвал, кодексів та законів України), міжнародно-правових стандартів та практики Європейського суду з прав людини визначено ключові проблеми правового регулювання OSINT-практик, зокрема відсутність спеціального чинного закону про приватну детективну діяльність, невизначеність меж допустимих методів збору відкритої інформації, а також недостатність механізмів контролю, відповідальності та відновлення порушених прав. Обґрунтовано напрями вдосконалення правового регулювання використання відкритої інформації приватними детективами, що передбачають диференціацію категорій публічних даних, упровадження вимог до мінімізації, псевдоанонімізації та зберігання інформації, розвиток системи ліцензування, професійних стандартів і етичних принципів приватної детективної діяльності з пріоритетом балансу між ефективністю розслідувань і захистом прав людини.

***Ключові слова**: приватний детектив; відкрита інформація; захист прав людини; цифрова трансформація суспільства.*

***Формул**: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 8.*

***Abstract**. The article provides a comprehensive analysis of the use of open source intelligence (OSINT) in the activities of private investigators in the context of intensive digital transformation of society. The study aims to identify legal challenges related to access, collection, processing, and use of open sources of information, as well as to assess their impact on ensuring and protecting fundamental human rights and freedoms.*

It characterizes the modern information landscape, which is shaped by public state registries, open data portals, social networks, mapping services, and other publicly available digital resources and portals. It has been established that the widespread use of OSINT significantly expands the tools of private detective work, increases the effectiveness of establishing facts, verifying information, analyzing social, property, and business connections, and also contributes to the speed of decision-making in private investigations. At the same time, it is emphasized that the growth in the volume of available information is accompanied by increased risks of violation of the right to privacy, illegal processing of personal data, disclosure of sensitive information, and potential threats to the security of individuals, especially in conditions of martial law and digital conflicts.

Based on a substantive analysis of the current legislation of Ukraine (the Constitution of Ukraine, resolutions and decrees, codes and laws of Ukraine), international legal standards, and the practice of the European Court of Human Rights, key problems in the legal regulation of OSINT practices have been identified, in particular the absence of a specific law on private detective activities, the uncertainty of the limits of permissible methods of collecting open information, and the insufficiency of mechanisms for control, accountability, and restoration of violated rights. The directions for improving the legal regulation of the use of open information by private detectives are substantiated, providing for the differentiation of categories of public data, the introduction of requirements for minimization, pseudo-anonymization, and storage of information, and the development of a licensing system, professional standards, and ethical principles for private detective activities, with a priority on balancing the effectiveness of investigations and the protection of human rights.

***Keywords**: private detective; open information; human rights protection; digital transformation of society.*

***Formulas**: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 8.*

Постановка проблеми. Цифрова трансформація суспільства суттєво змінила характер обігу інформації, відкривши нові можливості для її збору, аналізу та використання. У сучасних умовах доступ до відкритих джерел даних Open Source Intelligence (OSINT) став невід'ємним елементом як діяльності державних органів, так і приватного сектору. Особливого значення він набуває для приватних детективів, які використовують відкриту інформацію для вирішення завдань із пошуку осіб, встановлення фактів чи перевірки відомостей.

Разом із тим, широке застосування цифрових технологій створює низку правових та етичних конфліктів. З одного боку, суспільство вимагає максимальної прозорості, а держава забезпечує відкритий доступ до багатьох реєстрів і баз даних. З іншого боку, зростає ризик порушення права людини на приватність (ст. 8 ЄКПЛ), захист персональних даних, честь та гідність. Баланс між потребами розслідування та гарантіями прав і свобод особи стає ключовим завданням правового регулювання у сфері приватної детективної діяльності.

В умовах відсутності в Україні чіткого закону про приватну детективну

діяльність особливої ваги набуває аналіз правових аспектів використання відкритої інформації. Необхідним є дослідження міжнародного досвіду, стандартів Європейського суду з прав людини, а також перспектив формування національної нормативної бази, що забезпечувала б як ефективність роботи детективів, так і належний захист прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці досліджень розглядаються сучасні виклики, пов'язані із захистом персональних даних в умовах цифровізації. Зокрема, О.М. Биков і В.В. Савченко у роботі «Захист персональних даних у сучасному законодавстві» аналізує вплив інформаційних технологій і кіберзагроз на право на приватність, а також підкреслює, що існуюче законодавство потребує адаптації до нових технологічних викликів [1]. Аналогічно й В.Г. Пилипчук та В.М. Брижко у роботі «Реформування і розвиток системи захисту персональних даних в Україні» розглядає історико-правові аспекти й перспективи розвитку системи захисту персональних даних в Україні в контексті євроінтеграції [2].

Обидва джерела створюють теоретичну базу для розуміння того, як обробка відкритих даних і їх використання (у тому числі приватними детективами) можуть вступати в протиріччя з правом на приватне життя.

Що стосується теми використання відкритих джерел (OSINT) та їх інтеграції у практику безпеки та розслідувань, публікація Д. Дрижакова і Р. Волинець «Використання відкритих джерел інформації повна назва(OSINT) у сфері безпеки держави: технології та перспективи» [3] фокусується на технологічних і організаційних аспектах, демонструючи, що OSINT-інструменти стають важливими елементами в системах безпеки держави. Також стаття А.Й. Француза (зі співавтором Ю.К. Тупіченко) «Організаційно правові засади діяльності приватних детективів в Польщі та Україні» [4] висвітлює, що діяльність приватних детективів в Україні має слабко розвинене правове регулювання, що створює прогалини в контролі та захисті прав громадян.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Попри наявність наукових досліджень у сфері захисту персональних даних, цифровізації та застосування відкритих джерел інформації, питання використання OSINT у діяльності приватних детективів залишається недостатньо врегульованим і фрагментарно висвітленим. У більшості праць акцент зроблено на діяльності державних органів або загальних інформаційно-правових аспектах, тоді як специфіка правового статусу приватних детективів, межі допустимості використання відкритої інформації, критерії законності автоматизованого збору та повторного використання публічних даних, а також відповідальність за порушення права на приватне життя практично не досліджені. Відсутній комплексний аналіз механізмів контролю за OSINT-практиками приватних детективів, включно з питаннями ліцензування, професійних стандартів і ефективного відновлення порушених прав, що зумовлює наукову актуальність та необхідність подальшого дослідження зазначеної проблематики.

Формулювання мети. Обґрунтування ключових особливостей використання відкритої інформації приватними детективами в умовах цифрової трансформації, аналіз правових викликів, які виникають у цій сфері, та визначення перспектив удосконалення механізмів захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Open Source Intelligence, далі (OSINT), означає розвідка на основі відкритих джерел. Це метод збору та аналізу інформації з загальнодоступних джерел, таких як вебсайти, соціальні мережі, новинні статті та інші [5]. Даний метод збору інформації є головним інструментом роботи для приватних детективів. З року в рік розвиток інформаційних технологій є невід'ємним атрибутом прогресивних країн. Відкриті реєстри, соціальні мережі, новині статті та вебсайти є суцільним інформаційним озерами роботи для детективів, юристів та правоохоронних органів, але на які зміни

можна очікувати надалі, чи можливий в майбутньому доступ до усієї інформації на особу в публічному просторі, якщо це є порушенням прав людини на приватність.

Для розуміння: Україна надала публічний доступ, що є повним або обмеженим, що не являється таким, який надає повну інформацію, до більше 70-ти відкритих реєстрів та баз даних країни. За допомогою лише цих джерел можливо сформувати справу стосовно певного об`єкту пошуку. Проте, офіційного переліку усіх реєстрів в державі немає і тому за сукупністю від усіх сайтів налічується приблизно 350 реєстрів. Їх кількість може змінюватись через реформи та законодавчі зміни.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації [6]. Використання публічної інформації приватними детективами в умовах цифрової трансформації суспільства створює новий якісний рівень практичної діяльності й водночас ставить низку правових та етичних викликів, що вимагають системного підходу до захисту прав людини. Сучасна цифрова екосистема забезпечує широкий доступ до публічних державних реєстрів, відкритих даних, публікацій у соціальних мережах, картографічних сервісів і бізнес-реєстрів, що істотно розширює інструментарій для збору інформації. Так, національний портал відкритих даних України data.gov.ua налічує десятки тисяч наборів даних, які охоплюють сфери економіки, інфраструктури, охорони здоров'я та інших суспільних ресурсів; за оцінками зовнішніх оглядів, на платформі доступні понад 80 000 наборів станом на 2025 рік, що ілюструє масштаби доступної публічної інформації [7].

Ця доступність створює для приватних детективів можливість більш ефективного й оперативного виконання замовлень: перевірка бізнес-контрагентів через відкриті реєстри, верифікація даних про майно та нерухомість, з'ясування зв'язків і поведінкових патернів за публічними повідомленнями. Водночас з'являються ризики щодо порушення приватності та інших фундаментальних прав. Наприклад, коли збір і публікація персональних даних можуть призвести до ідентифікації вразливих осіб, розголошення медичної чи фінансової інформації, або становити загрозу безпеці через геолокацію та відстеження. Питання визначення меж законного збору публічної інформації стає ключовим, бо публічність джерела не завжди автоматично означає необмежене право на обробку й поширення зібраних даних.

Внутрішнє законодавство і практична юриспруденція в Україні намагаються реагувати на ці виклики, але процес регулювання має фрагментарний характер. Питання правового статусу приватної детективної діяльності тривалий час перебували в площині законодавчих ініціатив і проектів; у публічних обговореннях згадувалися проекти і пропозиції щодо формалізації діяльності детективів, що датуються кінець 2010-х і початком 2020-х років. Водночас чинна практика та наукові розробки відзначають, що суб'єкти приватної детективної діяльності обмежені у виконанні дій, віднесених до виключної компетенції державних оперативно-розшукових органів, зокрема у питаннях оперативно-розшукових заходів, що прямо регламентовано відповідними нормативними актами. Це створює правову межу між інформаційною діяльністю на основі відкритих джерел і діями, які вимагають спеціальних повноважень або дозволів [1].

Практична імплементація цих обмежень викликає складнощі: детективи часто працюють без встановлених законом прямих повноважень, де застосування сучасних OSINT-інструментів (open source intelligence) перетинається з питаннями

незаконного збору даних або зловживань. Моделі ризиків включають використання автоматизованого збору даних (web scraping) з обхідними методами, витягання персональних даних із приватних акаунтів через інструменти дедуплікації й агрегації, а також розголошення чутливої інформації, що може спричинити шкоду особі (doxxing). Аналіз міжнародних і вітчизняних публікацій демонструє, що в умовах війни та збройних конфліктів ризики мультиплікуються: публічні дані можуть бути використані для ідентифікації журналістів, цивільних активістів чи поранених, що ставить питання сумісності практик OSINT із стандартами захисту прав людини.

Ключовими правовими проблемами є: невизначеність статусу й меж дозволених методів збору інформації приватними детективами; відсутність єдиних правил обробки персональних даних, адаптованих до особливостей OSINT; ризик перетікання публічних даних у сферу незаконного розповсюдження чутливої інформації; недосконалі механізми контролю та відповідальності за порушення прав суб'єктів даних.

У відповідь на це необхідно розвивати комплексне регулювання, яке б поєднувало галузеві стандарти, ліцензійні вимоги, вимоги до професійної підготовки й етичні кодекси. Функція ліцензування має бути спрямована не тільки на формальний облік учасників ринку, але й на встановлення конкретних технічних і процедурних обмежень щодо методів збору й зберігання даних [4].

Захист прав людини в цій сфері потребує декількох практичних підходів. Спочатку необхідно впровадити чіткі норми щодо допустимості збору різних категорій даних: загальнодоступні відомості про юридичні особи, публічні реєстри і статистичні дані мають оброблятися за спрощеною процедурою, тоді як персональні дані, пов'язані з охороною здоров'я, національною безпекою або приватним життям, повинні мати підвищений захист і оброблятися лише за умов згоди або на підставі явної законної підстави. Також, потрібно визначити вимоги до зберігання й анонімізації даних: застосування псевдонімізації, мінімізація обсягу зібраної інформації, строкове обмеження зберігання – все це повинно бути закріплено нормативно та контролюватися аудитом. Доцільно ввести обов'язкові професійні стандарти і навчання для детективів, орієнтовані на права людини, кібергігієну і етичні принципи OSINT-розслідувань. Використання OSINT-інформації має відповідати національному та міжнародному законодавству [3].

Технічно-організаційні заходи захисту мають поєднуватися з процесуальними гарантіями. Для цього державні реєстри й портали відкритих даних повинні розробити алгоритми оцінки ризиків і механізми обмеження доступу до чутливих наборів даних (наприклад, через класифікацію наборів як «публічних», «умовно-публічних» і «обмежених»). Паралельно регулятор повинен передбачити інструменти контролю за діяльністю приватних детективів: реєстри суб'єктів, механізми скарг від громадян, адміністративні та кримінальні санкції за зловживання. Громадянське суспільство і професійні об'єднання (наприклад, профільні асоціації детективів) можуть відігравати важливу роль в розробці етичних кодексів і внутрішніх стандартів; існування публічних об'єднань галузі створює платформу для самоорганізації і взаємного контролю.

Окрему увагу слід приділити судовим і позасудовим механізмам відновлення порушених прав. Доступ до оперативних механізмів захисту (швидке видалення незаконних публікацій, блокування публікацій в мережах, відшкодування шкоди) має бути технічно і процедурно забезпечений; при цьому судові процедури повинні бути адаптовані до швидкоплинності цифрового контенту, щоб надавати ефективні і своєчасні засоби правового захисту. На міжнародному рівні важливим є урахування практики Європейського суду з прав людини та

рекомендацій міжнародних організацій щодо балансу між свободою інформації і правом на приватне життя, особливо в контексті OSINT [8].

Перпективи правового регулювання вказують на необхідність комбінованого підходу: поєднання спеціального законотворчого врегулювання приватної детективної діяльності, оновлення законодавства про персональні дані з урахуванням OSINT-технологій, а також розвитку інституційного нагляду й саморегулювання галузі. Такий підхід має передбачати чіткі процедури ліцензування, технічні стандарти безпеки, обов'язкову підготовку фахівців і дієві механізми захисту постраждалих осіб. Невід'ємною частиною повинні стати публічні політики щодо відкритих даних, які враховують потребу в прозорості й одночасну вимогу щодо захисту вразливих категорій населення [4].

Висновки. Цифрова трансформація значно підвищила імпульс для використання відкритої інформації у роботі приватних детективів, водночас створивши широкий спектр ризиків для прав людини. Розв'язання цих викликів можливе через комплексне регулювання, що поєднуватиме законодавчі зміни, технічні стандарти, професійне навчання й ефективні механізми захисту постраждалих осіб. Баланс між доступом до публічної інформації та гарантіями приватності має стати основною орієнтирною лінією державно-громадського діалогу, спрямованого на забезпечення безпеки, законності та поваги до прав людини в цифрову епоху.

Література:

1.Биков О.М., Савченко В.В. Захист персональних даних у сучасному законодавстві. *Legal Bulletin.* 2024. С. 67–72. URL: https://doi.org/10.31732/2708-339x-2024-14-a9 (дата звернення: 08.12.2025).

2.Пилипчук В.Г., Брижко В.М. Реформування і розвиток системи захисту персональних даних в Україні. *Інформація і право.* 2017. № 3. С. 5–21.

3.Дрижакова Д., Волинець Р. Використання відкритих джерел інформації (OSINT) у сфері безпеки держави: технології та перспективи. *Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Цифрове наукове суспільство*: соціально-економічні, правові та міжнародні аспекти» (Дніпро, 28.02.2025) : зб. наук. праць. Дніпро : [б. в.]. 2025. С. 138–141.

4.Француз А.Й., Тупіченко Ю.К. Організаційно-правові засади діяльності приватних детективів в Польщі та Україні. Legal Bulletin. 2022. № 6. С. 54–59.

5.Що таке OSINT (Open Source Intelligence, розвідка на основі відкритих джерел). *The Transmitted.* 31.10.2023. URL: https://thetransmitted.com/adlucem/shho-take-osint-open-source-intelligence-rozvidka-na-osnovi-vidkrytyh-dzherel/ (дата звернення: 21.11.2025).

6.Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *База даних «Законодавство України».* Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17 (дата звернення: 21.11.2025).

7.Кожушко О.О. Розвідка відкритих джерел інформації (OSINT) у розвідувальній практиці США. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ.* 2011. Т. 2. № 4. С. 74.

8.Тополевський Р.Б. Інформаційні права людини та їх місце в системі прав людини. *Київський часопис права.* 2022. № 3. С. 39–43.

References:

1.Bykov O.M., Savchenko V.V. *Zakhyst personalnykh danykh u suchasnomu zakonodavstvi [*Protection of Personal Data in Modern Legislation]. *Legal Bulletin,* 2024. P. 67–72. Available at: https://doi.org/10.31732/2708-339x-2024-14-a9 (accessed 08 December 2025) [in Ukrainian].

2.Pylypchuk V.H., Bryzhko V.M. *Reformuvannia i rozvytok systemy zakhystu personalnykh danykh v Ukraini* [Reforming and Developing the Personal Data Protection System in Ukraine]. Informatsiia i pravo, 2017, № 3. P. 5–21 [in Ukrainian].

3.Dryzhakova D., Volynets R. *Vykorystannia vidkrytykh dzherel informatsii (OSINT) u sferi bezpeky derzhavy: tekhnolohii ta perspektyvy* [Use of Open Source Intelligence (OSINT) in State Security: Technologies and Prospects]. Materials of IV Int. Scientific Conference "Digital Scientific Society: Socio-Economic, Legal and International Aspects" (Dnipro, 28 Feb 2025). Dnipro, 2025. P. 138–141 [in Ukrainian].

4.Frantsuz A.Y., Tupichenko Y.K. *Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti pryvatnykh detektyviv v Polshchi ta Ukraini [*Organizational and Legal Principles of Private Detectives in Poland and Ukraine]. Legal

Bulletin, 2022, № 6. P. 54–59 [in Ukrainian].

5.*Shcho take OSINT (Open Source Intelligence, rozvidka na osnovi vidkrytykh dzherel)* [What is OSINT – Open Source Intelligence]. *The Transmetted,* 31 Oct 2023. Available at: https://thetransmitted.com/adlucem/shho-take-osint-open-source-intelligence-rozvidka-na-osnovi-vidkrytyh-dzherel/ (accessed 21 November 2025) [in Ukrainian].

6.*Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011* № 2939-VI [Law of Ukraine on Access to Public Information]. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17 (accessed 21 November 2025) [in Ukrainian].

7.Kozhushko O.O. *Rozvidka vidkrytykh dzherel informatsii (OSINT) u rozviduvalnii praktytsi SSHA* [Open Source Intelligence in US Intelligence Practice]. *Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU*. 2011, Vol. 2, № 4. P. 74 [in Ukrainian].

8.Topolevskyi R.B. I*nformatsiini prava liudyny ta yikh mistse v systemi prav liudyny* [Information Rights of the Human and Their Place in Human Rights System]. Kyivskyi chasopys prava, 2022, № 3. P. 39–43 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до друку 05 січня 2026 року

УДК 343.1:342.7
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19-A16

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Прилипко С.М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: PrylipkoS@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1734-9906

Корнієнко О.О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: KorniyenkoOO@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2836-9585

THEORETICAL, LEGAL, AND ORGANIZATIONAL FOUNDATIONS OF PRELIMINARY INVESTIGATIONS IN THE CONTEXT OF PROTECTION OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS

Prylipko S.M.,
Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Theory and History of State and Law
KROK University
Kyiv, 30-32 Tabirna St., Ukraine, 03113
e-mail: PrylipkoS@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1734-9906

Korniienko O.O.,
Ph.D. in Law,
Associate Professor, Department of Theory and History of State and Law,
KROK University
Kyiv, 30-32 Tabirna St., Ukraine, 03113
e-mail: KorniyenkoOO@krok.edu.ua
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2836-9585

***Анотація**. Стаття присвячена комплексному дослідженню теоретико-правових та організаційних засад досудового розслідування в Україні через призму забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина – найвищої соціальної цінності відповідно до статті 3 Конституції України. Проаналізовано конституційні основи кримінального провадження (статті 8, 29–32, 55, 59, 62 Конституції), ключові положення Кримінального процесуального кодексу України, внутрішні нормативні акти (зокрема наказ Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні»), а також багаторівневу практику Європейського суду з прав людини та Верховного Суду. Особливу увагу приділено реалізації таких фундаментальних гарантій, як право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до приватного і сімейного життя, таємниця комунікацій, право на професійну правничу допомогу (захист) з початку етапу переслідування, презумпція невинуватості, право на розумний строк провадження та право на ефективне, незалежне й ретельне розслідування. Розглянуто*

сучасну організаційну модель досудового розслідування: розподіл компетенції між Національною поліцією України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Служба безпеки України; роль прокурора як суб'єкта процесуального керівництва; функції слідчого судді як ключового гаранта прав людини на досудовій стадії; співвідношення процесуальної незалежності слідчого та контрольних повноважень керівників органів досудового розслідування й прокурорів. На підставі узагальнення рішень ЄСПЛ (зокрема Salduz v. Turkey, Kharchenko v. Ukraine, Kaverzin v. Ukraine, Yaremenko v. Ukraine, Smirnov v. Russia, Uzun v. Germany та ін.) та постанов Верховного Суду висвітлено основні системні проблеми правозастосовчої практики: переважання формального (шаблонного) обґрунтування ризиків при обранні запобіжних заходів; недостатня індивідуалізація та мотивація ухвал про обшуки, арешти, тимчасовий доступ; зловживання строками розслідування та продовженням тримання під вартою; завантаженість слідчих підрозділів та як наслідок – зниження якості процесуальних дій; проблеми забезпечення права на захист на початкових етапах (допит без адвоката, тиск, неналежна фіксація); недостатня прозорість і контрольованість негласних слідчих (розшукових) дій; формальний характер здійснення переважної кількості перевірок щодо скарг на катування та жорстоке поводження. Окремо проаналізовано принцип верховенства права як системоутворюючий критерій, що вимагає не лише формальної законності, а й правової визначеності, передбачуваності, пропорційності та якісної мотивації всіх процесуальних рішень.

***Ключові слова**: досудове розслідування, права людини, ЄСПЛ, Верховний Суд України, судовий контроль, право на захист, презумпція невинуватості, ефективне розслідування, обґрунтована підозра, верховенство права.*

***Формул**: 0, рис.: 0, табл.:0, бібл.: 17.*

***Abstract**. The article is devoted to a comprehensive study of the theoretical, legal, and organizational foundations of pre-trial investigation in Ukraine through the prism of ensuring and protecting human and civil rights and freedoms–the highest social value in accordance with Article 3 of the Constitution of Ukraine.*

It analyzes the constitutional foundations of criminal proceedings (Articles 8, 29–32, 55, 59, 62 of the Constitution), key provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, internal regulations (in particular, Order of the Prosecutor General No. 51 of March 28, 2019), as well as the multi-level practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of Ukraine. Particular attention is paid to the implementation of such fundamental guarantees as the right to liberty and personal integrity, the right to respect for private and family life, the confidentiality of communications, the right to professional legal assistance (defense) from the earliest stage of prosecution, presumption of innocence, the right to a reasonable length of proceedings, and the right to an effective, independent, and thorough investigation.

The current organizational model of pre-trial investigation is considered: the division of powers between the National Police, NABU, DBR, and SBU; the role of the prosecutor as the subject of procedural management; the functions of the investigating judge as the key guarantor of human rights at the pre-trial stage; the relationship between the procedural independence of the investigator and the supervisory powers of the heads of pre-trial investigation bodies and prosecutors.

Based on a summary of ECHR decisions (in particular, Salduz v. Turkey, Kharchenko v. Ukraine, Kaverzin v. Ukraine, Yaremenko v. Ukraine, Smirnov v. Russia, Uzun v. Germany, etc.) and Supreme Court rulings, the main systemic problems of law enforcement practice are highlighted: the predominance of formal (template) justification of risks when choosing preventive measures: insufficient individualisation and motivation of decisions on searches, arrests and temporary access: abuse of investigation periods and prolongation of detention: overloading of investigative units and, as a result, a decline in the quality of procedural actions: problems with ensuring the right to defense at the initial stages (interrogation without a lawyer, pressure, improper recording); insufficient transparency and control of covert investigative (search) actions: the formal nature of many investigations into complaints of torture and ill-treatment.

The principle of the rule of law is analyzed separately as a system-forming criterion that requires not only formal legality, but also legal certainty, predictability, proportionality, and qualitative motivation of all procedural decisions.

***Keywords**: pre-trial investigation, human rights, criminal procedure, ECHR, Supreme Court of Ukraine, judicial control, right to defense, presumption of innocence, effective investigation, reasonable suspicion, rule of law.*

***Formulas**: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 17.*

Постановка проблеми. Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, для якої характерне найінтенсивніше втручання державних органів у сферу прав людини, зокрема, приватного життя. Саме на цьому етапі застосовуються такі процесуальні інструменти, як тримання під вартою, обшук, обмеження (вилучення) доступу до речей і документів, негласні слідчі (розшукові) дії та застосування інших запобіжних заходів. Разом з тим, на

практиці виникають наступні системні порушення щодо дотримання прав людини: формальний (шаблонний) підхід обґрунтування ризиків під час обрання запобіжних заходів, недостатній рівень індивідуального підходу та брак мотивації ухвал про обшуки або арешти, зловживання у сфері визначення строків розслідування, проблеми забезпечення права на захист від початку розслідування, а також недостатній рівень уваги до перевірок щодо скарг на катування та жорстоке поводження. Отже, існує очевидна неузгодженість між конституційним обов'язками держави щодо забезпечення прав та свобод людини як найвищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України [4]) та практикою здійснення досудового розслідування, що зумовлює актуальність порушеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тарасюк С. М. у своїй роботі підкреслює, що існують правові колонізації та необхідність дотримання міжнародних стандартів при обмеженні конституційних прав під час кримінального провадження [11]. Маринич О. Ю. дослідила забезпечення прав на ефективне розслідування на початковому етапі досудового розслідування, виявивши проблеми невнесенням відомостей до ЄРДР та запропонувавши «автоматичний» початок розслідування [7]. Сучасні дослідники також акцентують увагу на організаційній моделі досудового розслідування. Денисенко В. В. детально аналізує правовідносини слідчого і керівника органу досудового розслідування, підкреслюючи необхідність балансу між процесуальною самостійністю слідчого та контрольними повноваженнями керівника [2]. Іваненко І. В. розглядає інститут слідчого як ключового гаранта прав людини на досудові стадії [3]. Верховний суд у своїх постановах (зокрема від 16.10.2018 у справі від 7 червня 2018 р. у справі № 718/1497/16-к) наголошує на обов'язковості індивідуалізованої мотивації процесуальних рішень і недопустимості формального підходу [6; 9]. Таким чином, останні публікації та судова практика одностайно визначають верховенство права, пропорційність та ефективний судовий контроль як суперутворюючі критерії досудового розслідування.

Завдання, які вирішуються в статті: дослідження конституційних і процесуальні основи досудового розслідування; встановлення моделей організації розподілу компетенції між органами досудового розслідування та між прокурором та слідчим суддею у процесуальному порядку; визначення системних проблем застосування права на практиці рішень ЄСПЛ та постанов Верховного Суду України; формулювання висновків щодо відповідності досудового розслідування в Україні принципу верховенства права, який вимагає не лише формального здійснення, але і правової визначеності, прозорості, пропорційності.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень і сформовану правозастосовну практику, низка важливих аспектів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування досі залишаються невирішеними. По-перше, продовжується зловживання процесуальними строками розслідування та провадженням тримання під вартою, що безпосередньо порушує право на розумний строк кримінального провадження. По-друге, недостатньою є прозорість і підконтрольність негласних слідчих (розшукових) дій. По-третє, залишається актуальною проблема забезпечення права на захист уже на початкових етапах досудового розслідування (допит без адвоката, психологічний тиск, неналежна фіксація слідчих дій). По-четверте, перевірки за скаргами про катування, бездіяльність та жорстоке поводження часто носить формальний характер. По-п'яте, зберігається формальний підхід до обґрунтування ризиків при обранні запобіжних заходів, мотивації ухвал слідчих суддів.

Крім того, на нормативному рівні досі не отримали повного вирішення питання обов'язкової відеофіксації допитів, посилення дисциплінарної відповідальності

слідчих прокурорів за процесуальні порушення, а також ефективної інтеграції практики ЄСПЛ у повсякденну діяльність правоохоронних органів досудового розслідування. Зазначені невирішені проблеми створюють суттєвий розрив прав людини та реальною правозастосовною практикою, що вимагає подальшого комплексного наукового і нормативного опрацювання.

Мета статті: здійснення комплексного аналізу теоретико-правових та організаційних засад досудового розслідування крізь призму захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досудове розслідування, за визначенням – початкова стадія кримінального провадження, на якій збираються докази, встановлюються обставини злочину та затверджується обвинувачення. Його теоретичні основи ґрунтуються на принципах конституційного права і кримінального процесу. Зокрема, Конституція України гарантує кожній людині право на свободу і особисту недоторканність (ст. 29) та закріплює презумпцію невинуватості [4]. Визначальне значення у цьому контексті має система кримінального процесу як цілісний механізм, у межах якого прокурор, здійснюючи функцію публічного обвинувачення, формує стратегію підтримання обвинувачення в суді, а орган досудового розслідування, реалізуючи надані законом повноваження та процесуальні рішення прокурора, забезпечує формування належної та допустимої доказової бази. Ключовими засадами даного етапу є законність, змагальність сторін та права захисту, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК). Зокрема, КПК передбачено, що досудове розслідування здійснюється незалежними та неупередженими слідчими (ст. 3 КПК), а також регламентовано порядок реєстрації кримінальних проваджень (частина 5 ст. 214 КПК [5]). Ці положення гармонізовано з конституційними гарантіями: Конституція забороняє будь-яке втручання в особисте життя без законних підстав (ст. 30, ст. 31, ст. 32 [4]).

Водночас визначального значення набувають принципи забезпечення процесуальних прав: рівність перед законом, ефективний судовий захист, презумпція невинуватості. КПК, зокрема, гарантує підозрюваному право на захисника з моменту першого допиту, на конфіденційні зустрічі з захисником та на вільний доступ до матеріалів справи. Зазначені норми випливають з положень ст. 62 Конституції [4] та з обов'язкового застосування принципу правової визначеності та справедливості. Без дотримання зазначених положень ефективне розслідування вважається неможливим, оскільки порушення процесуальних вимог унеможливлює достовірне встановлення істини і призводить до скасування судових рішень. Отже, теоретичні засади досудового розслідування полягають у поєднанні мети розкриття злочину з обов'язком захищати права людини та гарантувати справедливий процес.

Організаційні моделі досудового розслідування в Україні змінювалися з часом. Історично слідство здійснювали підрозділи прокуратури чи міліції, зараз – здебільшого Національна поліція, Спеціалізоване антикорупційне бюро (САП), Державне бюро розслідувань (ДБР), СБУ тощо. Кожен із цих органів діє за власними правилами під наглядом прокуратури і суду. Наприклад, Порядок організації діяльності прокуратури (Наказ Генерального прокурора № 51 від 28.03.2019) [10] встановлює «єдиний» механізм співпраці прокурорів і слідчих органів. У ньому підкреслено, що прокурор здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням на засадах самостійності й незалежності. Також порядок вимагає, щоб усі підрозділи вносили інформацію до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та забезпечували «повне, ефективне та неупереджене розслідування».

Модель розслідування значною мірою впливає на права людини. Наприклад, централізований нагляд прокуратури та інтерпретація кримінального закону органами, близькими до влади, може призвести до тиску на

підозрюваних або зловживань «штучними» обмеженнями прав. Навпаки, сувора автономія слідчих органів і сильний прокурорський контроль мають стримувати свавілля. Сам наказ № 51 прямо вимагає своєчасно реагувати на «виявлені порушення закону» та захищати права осіб на всіх етапах провадження [10]. Наприклад, відповідно до цього порядку прокурор під час розгляду судом скарг на дії слідчих має висловлювати мотивовану позицію щодо їх законності, тобто реалізовувати функцію захисника закону. Таким чином, організаційна модель, визначена у внутрішніх правилах (єдина система, незалежний прокурорський нагляд, чіткий розподіл обов'язків), прямо покликана гарантувати права людини через контроль за процесом розслідування.

У науковій літературі наголошується, що слідчий у кримінальному провадженні виступає процесуально самостійною особою, яка здійснює свої повноваження незалежно від стороннього впливу. Втручання у його діяльність осіб, не наділених відповідними процесуальними повноваженнями, визнається протиправним і таким, що суперечить засадам кримінального процесу.

Водночас керівник органу досудового розслідування виконує контрольну та організаційну функцію щодо діяльності слідчих. Такий контроль має бути спрямований на забезпечення законності й обґрунтованості процесуальних рішень, однак надмірне адміністративне втручання може створювати конфлікт між управлінськими повноваженнями керівника та процесуальною незалежністю слідчого.

Дослідники підкреслюють, що ефективність досудового розслідування значною мірою залежить від належного балансу між самостійністю слідчого та наглядово-контрольними повноваженнями керівника підрозділу. Порушення такого балансу здатне негативно впливати на повноту та об'єктивність збирання доказів, а відтак – і на рівень забезпечення прав людини у кримінальному провадженні.

Окрему увагу в доктрині приділено тому, що відсутність чітких критеріїв оцінювання діяльності слідчих і належної відповідальності керівників за перевищення повноважень може призводити до неправомірного впливу на процес доказування. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність удосконалення нормативного регулювання взаємодії між зазначеними суб'єктами кримінального провадження [2].

Конституційна модель захисту прав людини в Україні формує базовий нормативний каркас діяльності органів досудового розслідування та визначає межі допустимого втручання держави у сферу приватної автономії особи. Відповідно до Конституції України, людина, її життя і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Такий підхід зумовлює пріоритет правозахисної функції кримінального процесу над репресивною та визначає стандарти діяльності органів правопорядку на стадії досудового розслідування. Основоположні гарантії закріплені у Конституції України [4].

Ключове значення для кримінального провадження має гарантія права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України)[4]. Вона встановлює вичерпні підстави і процесуальні умови застосування затримання та тримання під вартою, передбачаючи судовий контроль як обов'язковий елемент легітимності таких заходів. У контексті досудового розслідування ця норма виступає фундаментальною процесуальною перепоною проти свавільного обмеження свободи особи та зобов'язує слідчого і прокурора дотримуватися принципу пропорційності при ініціюванні запобіжних заходів.

Недоторканність житла (ст. 30 Конституції України) є однією з ключових матеріальних гарантій приватної сфери [4]. Проведення обшуку чи огляду житла допускається виключно на підставі вмотивованого судового рішення, за винятком невідкладних випадків, прямо передбачених законом. У практиці досудового розслідування ця конституційна

вимога трансформується у підвищені стандарти обґрунтованості клопотань про обшук, а також у процесуальні гарантії фіксації слідчих (розшукових) дій.

Особливе місце посідає гарантія таємниці листування, телефонних розмов та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України)[4]. З огляду на розвиток цифрових технологій ця норма набуває розширеного змісту та охоплює електронні комунікації. Для органів досудового розслідування вона означає необхідність суворого судового контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у комунікаційну приватність особи.

Право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 32 Конституції України [4]) формує загальну рамку інформаційної та фізичної недоторканості особи. У кримінальному провадженні ця гарантія вимагає мінімізації збору персональних даних, їх використання виключно з процесуальною метою та належного захисту отриманої інформації. Будь-яке втручання у приватність має відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності.

Важливою процесуальною гарантією є право на професійну правничу допомогу (ст. 59 Конституції України [4]). Воно забезпечує реальну змагальність сторін на досудовій стадії та виступає запобіжником проти зловживань з боку органів розслідування. Забезпечення своєчасного допуску захисника, конфіденційності спілкування з ним та недопущення формального характеру правової допомоги є необхідними умовами дотримання конституційних стандартів.

Нарешті, презумпція невинуватості (ст. 62 Конституції України [4]) визначає фундаментальну парадигму кримінального провадження. Особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Для стадії досудового розслідування це означає заборону формування обвинувального ухилу, обов'язок сторони обвинувачення доводити вину та неприпустимість покладення тягаря доказування на підозрюваного чи обвинуваченого.

Отже, конституційна модель захисту прав людини формує багаторівневу систему стримувань і противаг у кримінальному провадженні. Її ефективна реалізація на стадії досудового розслідування є визначальною умовою забезпечення балансу між публічними інтересами кримінальної юстиції та фундаментальними правами і свободами людини і громадянина.

Принцип верховенства права є фундаментальною засадою функціонування кримінальної юстиції та визначає стандарти діяльності органів досудового розслідування. Його нормативне закріплення здійснено у ст. 8 Конституції України [4] та ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України, які встановлюють обов'язок держави забезпечувати панування права, пріоритет прав і свобод людини та обов'язковість їх безпосереднього застосування у правозастосовній діяльності [5]. У кримінальному провадженні цей принцип виконує системоутворюючу функцію, поєднуючи вимоги законності, справедливості, пропорційності та правової визначеності [5].

У доктринальному та практичному вимірі верховенство права розглядається не лише як формальна вимога дотримання закону, а як комплексний стандарт належного правосуддя. Це означає, що процесуальні рішення слідчого, прокурора і слідчого судді повинні бути не тільки законними за формою, а й обґрунтованими за змістом, справедливими за наслідками та передбачуваними для учасників провадження. Особливого значення ця вимога набуває на стадії досудового розслідування, де існує підвищений ризик втручання у права людини.

Важливе тлумачення змісту принципу верховенства права надано Європейським судом з прав людини у справі «Салов проти України» (заява № 65518/01) [14]. Суд наголосив, що невід'ємною складовою верховенства права є правова визначеність і передбачуваність правозастосування.

Відповідно до позиції Європейського суду з прав людини, особа повинна мати можливість розумно передбачити правові наслідки своїх дій, а державні органи – діяти послідовно та несуперечливо. Для кримінального процесу це означає необхідність чіткого нормативного регулювання підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів.

На національному рівні розвиток цього підходу простежується у практиці Верховного Суду. У постанові від 16.10.2018 у справі № 760/17232/16-к Суд підкреслив, що застосування запобіжних заходів має відповідати принципу пропорційності та бути належним чином мотивованим. Суд звернув увагу на неприпустимість формального підходу до обґрунтування ризиків, передбачених кримінальним процесуальним законом, та наголосив на необхідності індивідуалізованої оцінки обставин кожного провадження [6].

Таким чином, принцип верховенства права у сфері досудового розслідування проявляється через низку взаємопов'язаних вимог: юридичну визначеність, передбачуваність правозастосування, пропорційність процесуального примусу, належну мотивацію рішень і ефективний судовий контроль. Його практична реалізація є ключовою умовою забезпечення балансу між публічним інтересом у боротьбі зі злочинністю та необхідністю гарантованого захисту прав і свобод людини і громадянина.

Відповідно до ст. 38 КПК України [5], досудове розслідування здійснюють органи Національної поліції, ДБР, НАБУ, СБУ. Процесуальне керівництво здійснює прокурор (ст. 36 КПК України) [5]. Наказ Генерального прокурора № 51 від 28.03.2019 [10] визначає механізми контролю та організації роботи. Слідчий суддя є гарантом прав людини на досудовому етапі. Практика Верховного Суду нашої держави свідчить, що суд повинен перевіряти не лише формальну, а й фактичну обґрунтованість клопотань слідчого [6].

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово розглядав скарги на порушення прав на досудовій стадії. Зокрема, суд неодноразово наголошував, що право на захист (ст. 6 Конвенції) включає можливість допитувати підозрюваного лише за наявності захисника. У справі Colozza v. Italy (1985) Суд визнав, що допит без адвоката суперечить ст. 6, а у наступних рішеннях (Cassiglione v. Italy 2000, R v. UK та ін.) підтвердив, що підозрюваний мусить мати доступ до адвоката з найперших моментів затримання. Також ЄСПЛ неодноразово розглядав випадки незаконного тримання під вартою – наприклад, за надмірне продовження строків затримання чи невмотивоване продовження арешту. Суд застосовує ст. 5 Конвенції про свободу та безпеку особи, вимагаючи забезпечення судового контролю над будь-яким запобіжним заходом. У сфері приватності і пошуку ЄСПЛ розцінює процедури обшуку та негласного спостереження крізь призму ст. 8 Конвенції: наприклад, у рішеннях, подібних до Uzun v. Germany, встановлено, що втручання в особисте життя слід врегульовувати чіткими нормами і наглядом суду. Загалом практика ЄСПЛ однозначно вимагає від держав – учасниць Конвенції (зокрема України) – створення таких організаційних та процесуальних гарантій, щоб кожен підозрюваний мав реальну можливість захистити свої права з початку розслідування.

В Україні також є приклади звернення до судів у разі порушень на досудовому етапі. Так, правоохоронці інколи припускаються недоліків, які надалі критично оцінюються судами. Наприклад, при обшуках без відповідного рішення суду матеріали вилучення визнаються непридатними доказами в суді. Відомі випадки, коли скарги обвинувачених на відмову у допуску адвоката до слідчих дій розглядалися Верховним Судом, який підтверджував, що це суперечить ст. 6 Конвенції. Аналогічно, постанова Конституційного Суду від 2012 р. наголошувала, що незаконне затримання без постанови суду порушує статтю 29 Конституції [4]. У практиці слідчих органів зустрічаються також

ситуації, коли недостатній контроль з боку прокуратури призводить до перерозподілу справи або повторного допиту. Усі ці приклади підкреслюють: наявність механізмів захисту прав – лише перша ланка, а їх реальне виконання потребує постійного відстеження судами та правозахисними органами [8].

Однією з ключових конституційних гарантій особистої свободи є вимога судового контролю за застосуванням тримання під вартою. Відповідно до ст. 29 Конституція України [4], особа не може бути заарештована або триматися під вартою інакше як за рішенням суду та лише на підставах і в порядку, встановлених законом. Ця норма формує базовий стандарт допустимості найбільш суворого запобіжного заходу та покликана унеможливити свавільне позбавлення свободи на стадії досудового розслідування.

Конституційна вимога судового рішення має не формальний, а змістовний характер. Вона передбачає, що слідчий суддя повинен здійснювати реальний, а не декларативний контроль за доводами сторони обвинувачення, перевіряти наявність обґрунтованої підозри та достатність ризиків, передбачених кримінальним процесуальним законом. Таким чином, судовий контроль виступає ключовим процесуальним запобіжником від надмірного втручання держави у право на свободу та особисту недоторканність.

Показовою у цьому контексті є практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «Харченко проти України» (заява № 40107/02). Суд констатував наявність системної проблеми в Україні, пов'язаної з формальним продовженням строків тримання під вартою без належного обґрунтування. ЄСПЛ наголосив, що національні суди часто обмежувалися шаблонними формулюваннями та не наводили конкретних фактів, які б підтверджували існування відповідних ризиків. Така практика була визнана несумісною з вимогами права на свободу та принципом верховенства права [13].

Розвиток зазначених стандартів простежується і в національній судовій практиці. Так, можна також звернутися до Європейського суду з прав людини, зокрема до прецедентної практики у справах «Ливада проти України» та «Бекчиєв проти Молдови», де прямо вказується, що одної лише тяжкості злочину недостатньо для висновку про існування ризику переховування чи іншої ризикової поведінки, і такі ризики повинні мати фактичне підтвердження. Суд звернув увагу на необхідність наведення конкретних і індивідуалізованих обставин, які підтверджують реальність відповідних ризиків, а також на обов'язок суду перевіряти можливість застосування більш м'яких запобіжних заходів [1].

Отже, сучасні конституційні та конвенційні стандарти вимагають від органів досудового розслідування і суду не формального, а змістовного підходу до питання тримання під вартою. Ефективний судовий контроль, індивідуалізація ризиків, належна мотивація процесуальних рішень та дотримання принципу пропорційності є необхідними умовами забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні.

Право на захист є однією з базових процесуальних гарантій справедливого кримінального провадження та невід'ємним елементом забезпечення прав людини на стадії досудового розслідування. Його нормативне закріплення міститься у статтях 20, 42 та 46 Кримінального процесуального кодексу України [5], які гарантують підозрюваному та обвинуваченому право користуватися правничою допомогою захисника, у тому числі за призначенням держави. Зазначені положення формують процесуальний механізм реалізації принципу змагальності та забезпечують баланс між сторонами кримінального провадження.

Сутність права на захист полягає не лише у формальній можливості мати адвоката, а у забезпеченні реального і ефективного доступу до правничої допомоги з найбільш раннього моменту кримінального переслідування. Це включає своєчасне повідомлення про право на захисника, допуск адвоката до участі у процесуальних діях, конфіденційність спілкування та можливість активної участі сторони захисту у

збиранні та дослідженні доказів.

Принципове значення для формування європейських стандартів має практика Європейського суду з прав людини, зокрема рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини» (заява № 36391/02) [16]. Суд визначив, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване статтею 6 Конвенції, як правило, вимагає забезпечення доступу до адвоката з моменту фактичного затримання особи поліцією. Відсутність захисника на початковому етапі допиту створює ризик порушення права не свідчити проти себе та може поставити під сумнів справедливість усього кримінального провадження.

Подальший розвиток ці стандарти отримали у справі «Яременко проти України» (заява № 32092/02), де ЄСПЛ встановив порушення Конвенції у зв'язку з використанням зізнання, отриманого без належного забезпечення права на захист [17]. Суд підкреслив, що навіть подальша участь адвоката не завжди здатна виправити первинне порушення, якщо ключові докази були здобуті на початковому етапі без процесуальних гарантій.

Національна судова практика загалом імплементує зазначені підходи. Так, Верховний Суд у постанові ККС ВС від 7 червня 2018 р. у справі № 718/1497/16-к визнав недопустимими докази, отримані без належного забезпечення права особи на захист [9]. Суд наголосив, що недотримання цієї гарантії є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та тягне процесуальні наслідки у вигляді виключення відповідних доказів із доказової бази.

Отже, право на захист у сучасному кримінальному процесі України має комплексний характер і охоплює як нормативні гарантії, так і стандарти їх практичної реалізації. Забезпечення своєчасного доступу до адвоката, недопущення отримання доказів у відсутність захисника та ефективний судовий контроль за дотриманням цих вимог є необхідними умовами забезпечення справедливості досудового розслідування та дотримання прав і свобод людини і громадянина [3].

Обшук як одна з найбільш інтенсивних слідчих (розшукових) дій істотно втручається у сферу приватного життя особи, а тому підлягає детальній процесуальній регламентації. Відповідно до статей 233–236 Кримінального процесуального кодексу України [5], обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини кримінального правопорушення, відшукання знарядь злочину, майна, здобутого внаслідок його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [5]. Закон встановлює підвищені вимоги до підстав, порядку санкціонування та процесуальної форми проведення цієї слідчої дії.

Ключовою гарантією законності обшуку є обов'язок сторони обвинувачення належним чином обґрунтувати необхідність такого втручання та конкретизувати його предметні межі. Ухвала слідчого судді має містити чітке визначення місця проведення обшуку, його мети та переліку речей і документів, які планується відшукати. Такий підхід покликаний запобігти проведенню так званих «рибальських експедицій» (fishing expeditions) та забезпечити пропорційність втручання у права особи.

Важливі орієнтири щодо змісту цих гарантій сформульовані у практиці Європейського суду з прав людини. У справі «Смирнов проти Росії» (заява № 71362/01) Суд наголосив, що дозвіл на обшук повинен містити достатню конкретизацію предмету пошуку [15]. Надмірно широкі або невизначені формулювання створюють ризик свавільного втручання держави у приватне життя та суперечать вимогам статті 8 Конвенції. ЄСПЛ підкреслив, що саме чіткість судового дозволу є ключовою процесуальною гарантією від зловживань.

Аналогічний підхід спостерігається і в національній судовій практиці. Так, у постанові Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08 квітня 2021 року (справа № 573/2028/19, провадження № 51-1535/20) було визначено, що докази, отримані внаслідок обшуку, проведеного без належних правових підстав, включно з невідповідністю ухвали слідчого судді

щодо обсягу повноважень, є недопустимими, оскільки це порушує процесуальні гарантії особи щодо захисту її прав [8]. Суд зазначив, що відсутність конкретизації фактично надає органу досудового розслідування дискрецію на власний розсуд визначати межі втручання, що є несумісним із принципами верховенства права та пропорційності.

Отже, сучасні стандарти кримінального процесу вимагають максимальної визначеності та обґрунтованості при санкціонуванні обшуку. Чітке окреслення предмету пошуку, належна мотивація судового дозволу та подальший судовий контроль за дотриманням процесуальної форми є необхідними умовами забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та правом особи на повагу до її приватного і сімейного життя.

Право на ефективне розслідування є складовою позитивних зобов'язань держави щодо забезпечення прав людини у кримінальному провадженні. Воно випливає з обов'язку держави забезпечити реальний, незалежний та результативний механізм реагування на повідомлення про порушення фундаментальних прав, зокрема у випадках жорстокого поводження або катувань. У сучасній правовій доктрині ефективність розслідування розглядається як критерій належного виконання державою своїх процесуальних обов'язків.

Визначальні стандарти у цій сфері сформульовані у практиці Європейського суду з прав людини. У справі «Каверзін проти України» (заява № 23893/03) Суд констатував наявність в Україні системної проблеми неефективного розслідування скарг на катування та жорстоке поводження [12]. ЄСПЛ наголосив, що розслідування має бути незалежним, оперативним, ретельним і здатним привести до встановлення винних осіб та їх притягнення до відповідальності. Формальний підхід або затягування перевірок визнаються несумісними з вимогами Конвенції.

Суд також підкреслив, що ефективність розслідування оцінюється не за його результатом як таким, а за якістю процесуальних дій, вжитих державними органами. Зокрема, важливими критеріями є своєчасність реагування, повнота збирання доказів, належна процесуальна незалежність слідчих та реальна можливість потерпілого брати участь у провадженні.

На національному рівні ці підходи знаходять відображення у практиці Верховного Суду. У постанові від 04.07.2018 у справі № 569/1496/16-к Суд підкреслив, що органи досудового розслідування зобов'язані перевіряти всі доводи сторони захисту та надавати їм належну процесуальну оцінку. Ігнорування аргументів захисту або їх формальна перевірка розцінюється як порушення принципів змагальності та повноти досудового розслідування [6].

Висновки. У результаті проведеного дослідження здійсненна комплексний аналіз конституційних і процесуальних основ досудового розслідування, а також встановлено моделі організації розподілу компетенції між органами досудового розслідування та між прокурором і слідчим суддею.

Досліджено конституційні та процесуальні засади здійснення досудового розслідування. Встановлено, що їх нормативну основу становлять положення Конституція України, які визначають пріоритет прав і свобод людини, а також норми Кримінальний процесуальний кодекс України, що конкретизують механізми їх реалізації та захисту на стадії досудового провадження. Обґрунтовано, що конституційні гарантії (зокрема, право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до приватного життя, право на правову допомогу) набувають реального змісту саме через процесуальні інструменти, передбачені кримінальним процесуальним законодавством. Водночас встановлено наявність розриву між нормативною моделлю забезпечення прав людини та практикою її реалізації, що проявляється у формальному підході до обґрунтування процесуальних рішень, недостатній ефективності судового контролю та проблемах

дотримання стандартів пропорційності втручання у права особи.

Визначено моделі організації розподілу компетенції між органами досудового розслідування. З'ясовано, що в Україні функціонує змішана модель, яка поєднує предметний (інституційний), територіальний та функціональний критерії підслідності. Предметна модель забезпечує спеціалізацію органів розслідування залежно від категорії кримінальних правопорушень; територіальна – організаційну впорядкованість та оперативність; функціональна – розмежування повноважень між слідчим, керівником органу досудового розслідування та прокурором як процесуальним керівником. Така конструкція формально відповідає принципам ефективності та спеціалізації, однак потребує вдосконалення механізмів координації та відповідальності за порушення процесуальних гарантій.

Встановлено моделі розподілу компетенції між прокурором і слідчим суддею у процесуальному порядку. Доведено, що сучасна українська модель кримінального процесу поєднує елементи наглядово-керівної моделі (процесуальне керівництво прокурора) та судово-контрольної моделі (здійснення слідчим суддею незалежного контролю за втручанням у права особи). У результаті формується модель процесуального балансу, побудована на принципі «стримувань і противаг», за якої прокурор забезпечує ефективність кримінального переслідування, а слідчий суддя – гарантує дотримання конституційних прав і свобод людини. Встановлено, що ефективність цієї моделі безпосередньо залежить від реальної незалежності судового контролю та належного рівня обґрунтування клопотань сторони обвинувачення.

Таким чином, право на ефективне розслідування вимагає від держави не лише формального відкриття кримінального провадження, а забезпечення його реальної результативності. Повнота перевірки доводів сторін, процесуальна незалежність слідства, оперативність реагування та належна мотивація процесуальних рішень є ключовими індикаторами відповідності досудового розслідування стандартам захисту прав людини і громадянина.

Незважаючи на достатньо розвинену нормативну базу та сформовані стандарти судової практики, правозастосування у сфері досудового розслідування все ще характеризується низкою системних проблем. Їх наявність негативно впливає на реальність гарантій прав і свобод людини та знижує ефективність кримінальної юстиції. До них слід віднести наступні:

Формальний характер обґрунтування ризиків. Однією з найбільш поширених проблем є використання шаблонних формулювань при доведенні ризиків, передбачених кримінальним процесуальним законом. У клопотаннях про застосування запобіжних заходів нерідко відтворюються абстрактні посилання на можливість переховування, впливу на свідків або перешкоджання слідству без наведення конкретних фактичних даних. Така практика суперечить принципам індивідуалізації процесуального примусу та пропорційності втручання у права особи. Вона також створює ризик перетворення судового контролю на формальну процедуру.

Зловживання процесуальними строками. Іншою системою проблемою є затягування досудового розслідування через неефективне планування слідчих дій, багаторазові продовження строків та несвоєчасне прийняття процесуальних рішень. Подекуди продовження строків використовується як інструмент компенсації організаційних недоліків роботи органу розслідування. Це негативно впливає на право особи на розумний строк провадження та може призводити до непропорційного обмеження процесуальних прав підозрюваного і потерпілого.

Недостатній рівень мотивування судових ухвал. Практика свідчить, що окремі ухвали слідчих суддів щодо обшуків, тимчасового доступу чи запобіжних заходів містять декларативні

висновки без належного аналізу доводів сторін. Формальне відтворення норм закону без їх застосування до конкретних обставин провадження не відповідає стандартам верховенства права та ускладнює ефективний апеляційний перегляд. Недостатня вмотивованість судових рішень підриває довіру до судового контролю як ключової гарантії прав людини.

Перевантаження слідчих підрозділів. Суттєвим організаційним чинником залишається надмірне навантаження на слідчих, що об'єктивно впливає на якість досудового розслідування. Значна кількість проваджень у провадженні одного слідчого ускладнює своєчасне проведення процесуальних дій, належну підготовку клопотань і всебічну перевірку доказів. У таких умовах зростає ризик формалізації процесуальної роботи, використання шаблонів та недостатньої індивідуалізації процесуальних рішень.

Узагальнюючи, зазначені проблеми мають комплексний характер і потребують як нормативного, так і організаційного реагування. Підвищення стандартів мотивування процесуальних рішень, оптимізація навантаження на слідчих, розвиток внутрішнього процесуального контролю та послідовна імплементація практики Європейського суду з прав людини і Верховного Суду є необхідними передумовами зміцнення гарантій прав і свобод людини на стадії досудового розслідування.

Набутий досвід і закордонна практика вказують на шляхи удосконалення системи досудового розслідування. По-перше, треба урегулювати порядок допитів: наприклад, запровадити обов'язкове відеофіксування всіх допитів підозрюваних і свідків. Це б унеможливило незаконні тиск чи тортури, а також дало б неупереджені докази в суді. По-друге, важливо закріпити в законі принцип пріоритетності прав людини – забезпечити, щоб у будь-якій ситуації національне законодавство тлумачилося через призму Конвенції з прав людини. Зокрема, потрібно доповнити КПК нормами про обов'язкове врахування практики ЄСПЛ при вирішенні процесуальних спорів.

По-третє, слід підвищити відповідальність слідчих і прокурорів за порушення прав людини. Наприклад, запровадити кримінальну чи адміністративну відповідальність за зловживання термінами тримання під вартою або за відмову у праві на захисника без законних підстав. Також доцільно розширити компетенцію органу прокуратури чи ДБР щодо перевірки фактів тиску на слідчих і тортур: введення автоматичного контролю за порядком перевірки публічних скарг може знизити рівень порушень.

По-четверте, модернізація потребує електронізації процесу: створити єдиний цифровий кабінет учасника провадження, де адвокат міг би офіційно заявляти клопотання, скарги, а суддя – залишати резолюції. Це зменшить формалізм та забезпечить об'єктивний облік усіх процесуальних подій.

Нарешті, не менш важливим є навчання та підготовка кадрів. Правники й слідчі мають регулярно бути залученими до тренінгів з прав людини та стандартів ЄСПЛ. Акцент повинен бути на практичних кейсах порушень прав людини під час слідства і на алгоритми їх розв'язання.

Втілення цих заходів сприятиме тому, щоб українське досудове розслідування базувалося не лише на формальних нормах, а й на реальному дотриманні прав і свобод людини. З урахуванням виявлених проблем правозастосовної практики доцільним є впровадження комплексу нормативних та організаційних змін, спрямованих на підвищення реальності процесуальних гарантій і наближення національної практики до європейських стандартів.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство використовує категорію «обґрунтована підозра», однак її зміст розкрито недостатньо чітко, що спричиняє неоднорідність судової практики. Доцільним є нормативне конкретизування мінімального доказового порогу для повідомлення про підозру та застосування запобіжних заходів із урахуванням підходів Європейського суду з прав людини щодо наявності фактів або інформації, здатних переконати об'єктивного спостерігача у можливій причетності

особи до правопорушення. Така деталізація сприятиме уніфікації практики та зменшенню формального підходу до обґрунтування підозри.

Запровадження повної та безперервної відеофіксації допитів підозрюваних, обвинувачених і ключових свідків має стати універсальним стандартом досудового розслідування. Це підвищить рівень процесуальної прозорості, мінімізує ризики недозволеного впливу та спростить перевірку допустимості доказів у суді. Відеофіксація також виступає превентивним механізмом запобігання скаргам на жорстоке поводження та порушення права на захист.

Ефективність процесуальних гарантій значною мірою залежить від реальної відповідальності посадових осіб за їх порушення. Доцільним є вдосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності слідчих і прокурорів за істотні процесуальні порушення, зокрема за систематичне подання немотивованих клопотань, недотримання розумних строків або ігнорування права на захист. Водночас такі механізми мають поєднуватися з гарантіями процесуальної незалежності, щоб уникнути надмірного адміністративного тиску.

Стійкі зміни правозастосовної практики неможливі без належної професійної підготовки учасників кримінального провадження. Необхідним є системне включення практики Європейського суду з прав людини до програм підготовки та підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів, суддів і адвокатів. Йдеться не лише про теоретичне вивчення рішень Суду, а про формування прикладних навичок їх застосування при підготовці процесуальних документів і прийнятті рішень. Узагальнюючи, реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню якості досудового розслідування, зменшенню формалізму у правозастосуванні та посиленню реальних гарантій прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Література:

1.Вища рада правосуддя Рішення від 09.11.2021 № 2173/0/15-21 URL: https://www.hcj.gov.ua/en/doc/doc/558?utm_source (дата звернення: 03. 03.2026).

2.Денисенко В. В. Правовідносини слідчого і керівника органу досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства.* 2024. № 3-4. С. 250-266. URL: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.3-4/250-266 (дата звернення: 21.02.2026).

3.Іваненко І. В. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (за матеріалами конференції суддів Апеляційного суду Черкаської області та загальних місцевих судів Черкаської області, м. Чорнобай, 19 жовтня 2012 року). URL: https://cka.court.gov.ua/sud2390/practice/uzagalnennja/0001 (дата звернення: 03.03.2026).

4.Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 03.03.2026).

5.Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 03.03.2026).

6.Огляд судової практики Верховного Суду про відкриття матеріалів іншій стороні URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_VS_vidkr_mater_inshii_storoni.pdf?utm_source (дата звернення: 03.03.2026).

7.Маринич О. Ю. Окремі аспекти порушення права на захист на етапі повідомлення про підозру. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.96 (дата звернення: 03.03.2026).

8.Постанова Першої судової палати ККС ВС від 08.04.2021 у справі № 573/2028/19, провадження № 51-1535км20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208231 (дата звернення: 03.03.2026).

9.Постанова Верховного Суду від 7 червня 2018 р. у справі № 718/1497/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74660063 (дата звернення: 03.03.2026).

10.Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів: наказ Генерального прокурора України від 28 берез. 2019 р. № 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0051905-19 (дата звернення: 03.03.2026).

11.Тарасюк С. М. Теоретико-правові основи обмеження прав людини у кримінальному провадженні: між примусом і гарантіями URL: https://doi.org/10.32782/chern.v3.2025.35 (дата звернення: 21.02.2026).

12.Case of Kaverzin v. Ukraine (Application no. 23893/03): Judgment of the European Court of Human

Rights of 15 May 2012. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110352 (дата звернення: 03.03.2026).

13.Case of Kharchenko v. Ukraine (Application no. 40107/02): Judgment of the European Court of Human Rights of 10 February 2011. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103308 (дата звернення: 03.03.2026).

14.Case of Salov v. Ukraine (Application no. 65518/01): Judgment of the European Court of Human Rights of 6 September 2005. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70042 (дата звернення: 03.03.2026).

15.Case of Smirnov v. Russia (Application no. 71362/01): Judgment of the European Court of Human Rights of 7 June 2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80930 (дата звернення: 03.03.2026).

16.Case of Salduz v. Turkey (Application no. 36391/02): Judgment of the European Court of Human Rights of 27 November 2008. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893 (дата звернення: 03.03.2026).

17.Case of Yaremenko v. Ukraine (Application no. 32092/02): Judgment of the European Court of Human Rights of 12 June 2008. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885 (дата звернення: 03.03.2026).

References:

1.Vyshcha rada pravosuddia. Rishennia Vyshchoi rady pravosuddia vid 9 lystopada 2021 roku № 2173/0/15-21. 2021. URL: https://www.hcj.gov.ua/en/doc/doc/558 (data zvernennia: 03.03.2026).

2.Denysenko V.V. Pravovidnosyny slidchoho i kerivnyka orhanu dosudovoho rozsliduvannia. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2024. № 3–4. S. 250–266. URL: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.3-4/250-266 (data zvernennia: 03.03.2026).

3.Ivanenko I.V. Instytut slidchoho suddi za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy (za materialamy konferentsii suddiv Apeliatsiinoho sudu Cherkaskoi oblasti ta zahalnykh mistsevykh sudiv Cherkaskoi oblasti, m. Chornobai, 19 zhovtnia 2012 roku). 2012. URL: https://cka.court.gov.ua/sud2390/practice/uzagalnennja/0001 (data zvernennia: 03.03.2026).

4.Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 1996. № 30. St. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (data zvernennia: 03.03.2026).

5.Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 2013. № 9–10. St. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (data zvernennia: 03.03.2026).

6.Verkhovnyi Sud. Ohliad sudovoi praktyky Verkhovnoho Sudu pro vidkryttia materialiv inshii storoni. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_VS_vidkr_mater_inshii_storoni.pdf (data zvernennia: 03.03.2026).

7.Marynych O. Yu. Certain aspects of the violation of the right to defense at the stage of notification of suspicion. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.96 (data zvernennia: 03.03.2026).

8.Verkhovnyi Sud, Persha sudova palata Kasatsiinoho kryminalnoho sudu. Postanova vid 8 kvitnia 2021 roku u spravi № 573/2028/19, provadzhennia № 51-1535km20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208231 (data zvernennia: 03.03.2026).

9.Verkhovnyi Sud. Postanova vid 7 chervnia 2018 roku u spravi № 718/1497/16-k. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/74660063 (data zvernennia: 03.03.2026).

10. Heneralna prokuratura Ukrainy. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii diialnosti prokuroriv : nakaz vid 28 bereznia 2019 roku № 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0051905-19 (data zvernennia: 03.03.2026).

11. Tarasiuk S. M. Theoretical and legal foundations of the restriction of human rights in criminal proceedings: between coercion and guarantees. URL: https://doi.org/10.32782/chern.v3.2025.35 (data zvernennia: 03.03.2026).

12. Case of Kaverzin v. Ukraine (Application no. 23893/03) : Judgment of 15 May 2012. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110352 (date of access: 03.03.2026).

13. Case of Kharchenko v. Ukraine (Application no. 40107/02) : Judgment of 10 February 2011. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103308 (date of access: 03.03.2026).

14. Case of Salov v. Ukraine (Application no. 65518/01) : Judgment of 6 September 2005. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70042 (date of access: 03.03.2026).

15. Case of Smirnov v. Russia (Application no. 71362/01) : Judgment of 7 June 2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80930 (date of access: 03.03.2026).

16. Case of Salduz v. Turkey (Application no. 36391/02) : Grand Chamber Judgment of 27 November 2008. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893 (date of access: 03.03.2026).

17.Case of Yaremenko v. Ukraine (Application no. 32092/02) : Judgment of 12 June 2008. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885 (date of access: 03.03.2026).

Стаття надійшла до друку 08 березня 2026 року

ISSN (Print) 2708-339X
ISSN (Online) 2786-7498
DOI 10.31732/2708-339X-2026-19

Collection of scientific works
Збірник наукових праць

Legal Bulletin
Випуск 1 (19)/ Issue 1 (19)

Статті автора – матеріал, який відображає винятково точку зору автора. Редакція «Legal Bulletin» не відповідає за достовірність та тлумачення наведеної інформації. Точка зору редакції журналу може не збігатися з точкою зору авторів статей.

The author's articles solely reflect the author's point of view. The editorial board of «Legal Bulletin» is not responsible for the accuracy or interpretation of the provided information. The opinion of the journal's editors may not coincide with the authors' opinions.

Підписано до друку 27.03.2026р.
Формат 257 × 182 мм.
Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура
Times New Roman. Ум. друк.
арк. 8,2. Наклад 100 прим.
Зам. 265.

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» внесено як суб'єкт у сфері друкованих медіа (ідентифікатор - R30-02916)

Надруковано департаментом поліграфії ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Табірна, 30-32 тел.: (044) 455-69-80,
e-mail: print@krok.edu.ua